

ВЕСТНИК НАЦИОНАЛЬНОГО ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА «ХПИ»

**Сборник научных трудов
Тематический выпуск**

31'2012

«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА»

**Издание основано Национальным техническим университетом
«Харьковский политехнический университет» в 2001 г.**

Государственное издание

Свидетельство Госкомитета по информационной политике Украины КВ № 5256 от 2 июля 2001 г.

КООРДИНАЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Председатель:

Л.Л. Товажнянский, д.т.н., проф.

Секретарь:

К.А. Горбунов, к.т.н., доц.

А.П. Марченко, д.т.н., проф.

Е.И. Сокол, член кор. НАНУ, д.т.н., проф.

Е.Е. Александров, д.т.н., проф.

Б.Т. Бойко, д.т.н., проф.

Ф.Ф. Гладкий, д.т.н., проф.

М.Д. Годлевский, д.т.н., проф.

А.И. Грабченко, д.т.н., проф.

В.Г. Данько, д.т.н., проф.

В.Д. Дмитриенко, д.т.н., проф.

И.Ф. Домнин, д.т.н., проф.

В.В. Епифанов, к.т.н., проф.

Ю.И. Зайцев, к.т.н., проф.

П.А. Качанов, д.т.н., проф.

В.Б. Клепиков, д.т.н., проф.

С.И. Кондрашов, д.т.н., проф.

В.М. Кошельник, д.т.н., проф.

В.И. Кравченко, д.т.н., проф.

Г.В. Лисачук, д.т.н., проф.

В.С. Лупиков, д.т.н., проф.

О.К. Морачковский, д.т.н., проф.

В.И. Николаенко, к.и.н., проф.

П.Г. Перерва, д.э.н., проф.

В.А. Пуляев, д.т.н., проф.

М.И. Рыщенко, д.т.н., проф.

В.Б. Самородов, д.т.н., проф.

Г.М. Сучков, д.т.н., проф.

Ю.В. Тимофеев, д.т.н., проф.

Н.А. Ткачук, д.т.н., проф.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Ответственный редактор:

А.В. Кипенский, д.т.н., проф.

Заместитель ответственного редактора:

Л.В. Перевалова, к.филос.н., проф.

Ответственный секретарь:

О.Е. Аврамова, к.ю.н., доц.

А.А. Бадан, к.филол.н., проф.

А.Н. Бардин, к.филос.н., доц.

М.Д. Годлевский, д.т.н., проф.

Е.Р. Дашковская, д.ю.н., доц.

А.П. Дзедзбань, д.филос.н., проф.

В.В. Дубичинский, д.филол.н., проф.

В.Я. Заруба, д.э.н., проф.

В.Б. Клепиков, д.т.н., проф.

В.А. Мищенко, д.э.н., проф.

А.Ю. Панфилов, д.филос.н., доц.

П.Г. Перерва, д.э.н., проф.

Е.А. Петутина, к.филос.н., доц.

А.Н. Поступной, к.филос.н., проф.

В.А. Соколенко, к.э.н., доц.

В.Н. Тимофеев, д.э.н., проф.

М.П. Требин, д.филос.н., проф.

Н.В. Шаронова, д.т.н., проф.

В.И. Штанько, д.филос.н., проф.

Адрес редакционной коллегии:

61024, Харьков, ул. Пушкинская, 79/2,
НТУ «ХПИ»,

факультет интегральной подготовки

Тел.: (057) 707296, 7076396

E-mail: ip_dekanat@ukr.net

Харьков 2012

Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Актуальні проблеми розвитку українського суспільства. – Харків: НТУ «ХПІ», 2012. – № 31. – 179 с.

У збірнику представлено матеріали про події у житті факультету інтегральної підготовки НТУ «ХПІ», а також статті, що підготовлені викладачами, співробітниками, аспірантами та студентами вищих навчальних закладів, за тематикою восьми різноманітних рубрик, які об'єднані загальною ідеєю визначення проблем розвитку українського суспільства та пошуку шляхів їх оптимального вирішення.

В сборнике представлены материалы о событиях в жизни факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ», а также статьи, подготовленные преподавателями, сотрудниками, аспирантами и студентами высших учебных заведений, по тематике восьми различных рубрик, которые объединены общей идеей определения проблем развития украинского общества и поиска путей их оптимального решения.

Друкується за рішенням Вченої ради НТУ «ХПІ»,
протокол № 6 від 25.05.2012 р.

ПЕРЕДМОВА

Уважаемые читатели!

С момента выхода предыдущего выпуска тематического сборника научных работ **«АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ОБЩЕСТВА»** (№ 55, 2011 г.), в жизни факультета интегральной подготовки, по инициативе которого издается этот сборник, произошел ряд важных на наш взгляд событий. Материал об этих событиях помещен в рубрике **«Літопис: Дати, Події, Особистості»**.

В соответствии с решениями Ученых Советов факультета интегральной подготовки и Национального технического университета «ХПИ», а также Приказом по НТУ «ХПИ» № 294-I от 08.06.2012 г. изменен состав редакционной комиссии сборника. Вместо д.и.н. профессора Бесова Л.М. в состав комиссии включена заведующая кафедрой философии Харьковского национального университета радиоэлектроники д.ф.н. профессор Штанько Валентина Игоревна.

Научные статьи, опубликованные в сборнике, посвящены проблематике развития украинского общества в различных его аспектах. Киян М.Ш. и Окладная М.Г. в своей статье анализируют технологии проведения выборов в Украине, а Перевалова Л.В. поднимает проблему защиты коммерческой тайны в законодательстве нашей страны. Кузьменко А.В. и Решетняк Н.Б. доказывают целесообразность формирования у студентов умений и навыков в самостоятельной познавательной деятельности. Бардин А.Н., анализируя теоретико-методологические основания войны и терроризма, делает вывод о том, что последний стал в наше время планетарной угрозой. По-прежнему большую часть сборника составляют статьи магистрантов факультета, размещенные в рубрике **«Економічні аспекти розвитку підприємств»**. Следует отметить, что в этот раз впервые публикуются работы магистрантов, обучающихся по новой для факультета специальности **«Менеджмент внешнеэкономической деятельности»**.

*Ответственный редактор
А. Купенский*

ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ

В МИРЕ ЦЕННОСТЕЙ

14-15 марта в Харьковском национальном университете строительства и архитектуры (ХНУСА) была успешно проведена научно-практическая конференция *«Европейские и традиционные украинские ценности глазами современной украинской молодежи»*. Ее организаторами стали два харьковских вуза – ХНУСА и наш университет при поддержке и участии Харьковской областной государственной администрации, а также Харьковского научно-исследовательского института казачества, Областного гендерного ресурсного Центра и Харьковской духовной семинарии.

«Духовные ценности являются своеобразным компасом, который ориентирует молодого человека в обществе, задает направление его развитию и одновременно «форматирует» проявления его жизнедеятельности», – подчеркнул в своем приветствии ректор ХНУСА профессор Ю.М. Шкодовский. С открытием конференции ее участников – студентов, аспирантов, педагогов из Украины, России, Беларуси, Казахстана и Польши поздравил ректор НТУ «ХПИ» профессор Л.Л. ТОВАЖНЯНСКИЙ. А от членов оргкомитета на пленарном заседании выступил декан факультета интегральной подготовки профессор А.В. КИПЕНСКИЙ. Большой интерес вызвали также доклады доцента кафедры философии НТУ «ХПИ», докторанта И.В. Владленовой о трансформациях украинского менталитета в условиях глобализации и студентки ХНУСА А. Барановой, которая свое выступление, посвященное Центру гендерного образования, завершила собственными стихами.

Спектр гуманитарных проблем конференции был настолько широк, что ее организаторы приняли решение о проведении работы восьми секций. Из 208 представленных докладов 24 подготовили представители нашего университета, а всего участников от НТУ «ХПИ» вместе с членами оргкомитета было 40.

Одна из участниц *Секции 1 «Политические ценности европейской цивилизации как гарантия существования гражданского общества и дальнейшего развития демократии»*, студентка из Польши А. Кензёр

представила украино-польский проект исследования по гражданскому обществу «Гомо политикус», который разрабатывают три вуза: Национальный технический университет «Харьковский политехнический институт», Национальный университет им. Т.Г. Шевченко (Киев) и Ягеллонский университет Кракова. От нашего университета в этой работе принимает участие ИП факультет. Ассистент кафедры права М.М. Ткачев выступил с докладом «Проблемы правовых гарантий реализации политических прав в Украине». Профессор А.В. Кипенский доложил участникам секции об особенностях интегрального образования, предполагающего одновременное обучение по двум направлениям, при условии, что одна форма обучения – дневная, а вторая – заочная. Поделится опытом подготовки будущих специалистов на факультете интегральной подготовки НТУ «ХПИ». Отметил, что интегральное образование в значительной степени способствует формированию отечественной интеллектуальной элиты.

Наиболее интересные выступления на заседании **Секции 2 «Украинский менталитет: истоки, условия формирования, современные реалии и перспективы трансформации»**, которой руководила доцент кафедры права НТУ «ХПИ» О.Е. Аврамова, были посвящены проблемам казачества. О возрождении казаческой культуры, традиций, искусства, а также об участии украинских казаков в развитии гражданского демократического общества рассказывали не только представители общественной организации Украинского Казачества «Слобідське Козаче Військо», но и студенты ряда вузов, среди них 6 политехников. Значительный интерес вызвал доклад Журавлева Ю.В. и Дубровского М.Л. на тему «Кодекс чести студента: традиции и современность», в котором анализировалось соотношение основных жизненных ценностей, выраженных в разное время в тексте десяти заповедей Божьих, Моральном кодексе строителя коммунизма и Кодексе казачьей чести.

В работе **Секции 3 «Украинская культура: традиции и инновации»**, которой руководила автор информации, принимали участие молодые преподаватели кафедры этики, эстетики и истории культуры В.В. Маликов и М.Н. Мищенко. Особый же интерес вызвали доклады-презентации, посвященные проблемам украинского искусства, студентов Лозовского училища культуры и искусства и Харьковского училища культуры. Настоящая дискуссия развернулась после доклада культуролога Г.Ф. Перец «Традиционные идеи и ценности украинского народа».

Старший преподаватель кафедры философии НТУ «ХПИ» В.В. Булавина, а также 6 студентов университета подготовили интересные материалы для обсуждения на **Секции 4 «Место религии в формировании духовности молодежи»**. Ее работа вызвала большой интерес, прежде всего благодаря диалогу со священниками, студентами и преподавателями Харьковской Духовной семинарии.

Пленарное заседание и Участники научно-практической конференции
«Европейские и традиционные украинские ценности
глазами современной украинской молодежи»

Среди ведущих проблем конференции – гендерная. В дни проведения конференции состоялось торжественное открытие Центра гендерного образования ХНУСА, где и были обсуждены доклады **Секции 5 «Гендерные проблемы: украинские реалии и европейский опыт»**. Студентка НТУ «ХПИ» М. Колесник справедливо отметила в своем эмоциональном выступлении, что гендерное равенство предполагает защиту прав не только женщин, но и мужчин. «Так как все от них ждут роли того самого кормильца, то они просто обречены на тяжелый физический или интеллектуальный труд. А если мужчина не хочет?». Согласимся, что этот и подобные ему вопросы носят не праздный характер.

Выступления на **Секции 6 «Толерантность как базовая европейская ценность»** несмотря на немногочисленность ее участников, отличались разнообразием аспектов проблемы: формирование толерантности в украинском обществе, толерантность как искусство жизни и необходимое качество специалиста, толерантность и самоидентификация молодежи. НТУ «ХПИ» представляла ассистент кафедры этики, эстетики и истории культуры, аспирантка Е.В. Ткачева с докладом «Толерантность как базовая ценность современной культуры».

Самое многочисленное представительство политехников (10) собрала **Секция 7 «Проблемы борьбы и профилактики ксенофобии и расистских проявлений в студенческой среде»**. Наши студенты подготовили содержательные выступления по данным проблемам, которые никого не оставляют равнодушными.

Заведующий кафедрой философии доц. А.Н. Бардин руководил работой **Секции 8 «Терроризм и экстремизм как цивилизационные вызовы»**, а три студентки НТУ «ХПИ» стали соавторами доклада о проблемах терроризма. «Если сегодня полномасштабная ядерная или биологическая война практически нецелесообразна и невозможна, – подчеркнуто в его тексте, – то ее наиболее существенным признаком становится война без объявления войны, с использованием самого смертоносного и опасного оружия – террора».

Участие ИП факультета не ограничивалось подготовкой и проведением пленарного и секционных заседаний, руководством научной работой студентов-докладчиков. Благодаря инициативе одного из координаторов конференции и члена оргкомитета проф. А.В. Кипенского изготовлены и вручены участникам сертификаты и дипломы – настоящие произведения графики. Событием в культурной жизни ХНУСА стало открытие организованной доц. кафедры этики, эстетики и истории культуры М.М. Красиковым выставки «Харьковские дворики», которая стала завершением фотоконкурса (с предоставлением исторических материалов и написанием эссе «Город, который мы теряем»). Для будущих архитекторов, строителей, дизайнеров выставка представляет профессиональный интерес. Ведь от их гражданской позиции, творческой деятельности во мно-

гом зависит будущее Харькова, который мы должны сохранить как ценность, как памятник культуры.

После подведения итогов работы конференции для участников и гостей была проведена экскурсия в Свято-Покровский мужской монастырь с посещением Харьковской духовной семинарии, Церковного исторического музея Харьковской епархии, иконописной школы-мастерской.

Надеемся, что в дальнейшем конференция «Европейские и традиционные украинские ценности глазами современной украинской молодежи» станет еще одним важным международным научным форумом в нашем городе.

Е. Петутина
член редакционной коллегии

ДЕНЬ РОЖДЕНИЯ ФАКУЛЬТЕТА ИНТЕГРАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ

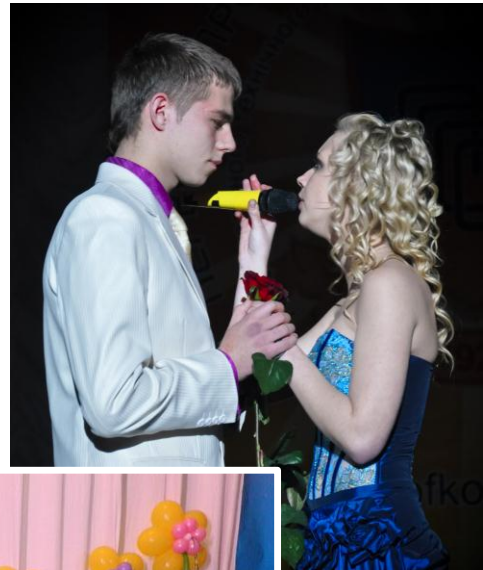
5 апреля 2012 года факультет интегральной подготовки отпраздновал свой 16-й день рождения, свое совершеннолетие. В честь такой даты во Дворце Студентов НТУ «ХПИ» состоялось торжественное собрание преподавателей, студентов и сотрудников факультета.

К своему празднику факультет подошел со значительными достижениями в учебной, научной, общественной работе и спорте.

В своем вступительном слове декан факультета, доктор технических наук, профессор А.В. Кипенский отметил, что за годы своего существования факультет менял свое наименование, изменял свой статус, но, ни разу не изменил своей главной цели – подготовке специалистов высокого уровня. Это единственный факультет университета, который осуществляет подготовку специалистов одновременно по двум направлениям, что дает возможность студентам получить два диплома о высшем образовании: экономиста и юриста, филолога и менеджера

В текущем учебном году на заочном отделении факультета начата подготовка бакалавров, специалистов и магистров по новым направлениям и специальностям:

- менеджмент внешнеэкономической деятельности, направление подготовки – менеджмент;
- системы искусственного интеллекта, направление подготовки – компьютерные науки;
- телекоммуникационные системы и сети, направление подготовки – телекоммуникации;

Концерт в честь дня рождения факультета интегральной подготовки

Атаман Слобожанського казачього війська генерал-полковник Бєлий В.І.,
Предводитель Харківського губернського дворянства граф Чернай В.Ф.
і співробітники факультету інтегральної підготовки НТУ «ХПІ»:
Бардин А.Н., Вандышева-Ребро Н.В., Горбунов Н.П., Кипенский А.В.,
Петутина Е.А., Перевалова Л.В. і Прохоренко Е.В.

- перевод (английский язык), направление подготовки – филология.

С целью расширения перечня специальностей для получения студентами факультета второго высшего образования, недавно был заключен договор о подготовке специалистов с Харьковским Национальным педагогическим университетом им. Г.С. Сковороды. Этот университет предлагает студентам факультета интегральной подготовки такие специальности как право-ведение, социальная педагогика, социология, психология.

Факультет гордится своими лучшими студентами: Ажель Т.(гр. ИП-10А), Ажель В. (ИП-17Ам), Мушинская А. (ИП-28А), Мамалат А. (ИП-28А), Дубовик Е. (ИП-28А), Бабаев Р. (ИП-18А), Лукиенко Н. (ИП-10А) и др. За отличную учебу, активное участие в общественной жизни факультета и университета они были награждены грамотами.

Знаменательным событием в жизни факультета было участие его сборной команды в областном турнире, посвященном Дню правовых знаний, который проводился Областным управлением юстиции. Среди команд, представляющих высшие неюридические учебные заведения города, команда факультета, которую возглавила студентка группы ИП-17Ам Ажель В., показала высокий уровень знаний по правовым вопросам и заняла 1 место.

Под руководством преподавателей факультета и при их активном участии были организованы и проведены студенческие научные конференции: «Европейские и традиционные украинские ценности глазами украинской молодежи»; Университетская научно-практическая студенческая конференция магистрантов, «Украина и мир: гуманитарно-техническая элита и социальный прогресс»; «Информационные технологии: наука, техника, технология, образование, здоровье», в которых приняли участие студенты нашего факультета. Наиболее интересные выступления и доклады были отмечены специальными сертификатами и грамотами.

Студенты факультета, которые обучаются по специальности «Филология (Перевод)», совершенствуют свои знания английского языка в театре английских миниатюр, режиссером которого является Мушинская Анна, студентка группы ИП-28А, а студентка этой же группы Мамалат Анна – признана «Лучшей актрисой театра». Во время праздничного концерта, посвященного дню рождения факультета, участники театра английских миниатюр показали отрывок из новеллы О.Уайльда «Кентервильское привидение». Участникам театра английских миниатюр – студентам группы ИП-28А Горленко В., Кравченко О., Мушинской А., Мамалат А., Тарусиной А., Шабановой А., Филоненко А., Каленской И., Снарской А., Буховцовой М., Дорошенко О. была объявлена благодарность за высокий уровень владения английским языком, артистизм и активность, проявленную при подготовке к конкурсу театра английских миниатюр. Особенно следует отметить монолог на английском языке, который подготовила к празднику факультета Каленская Ирина.

Среди студентов факультета есть и известные спортсмены, прославившие наш университет: Полтавский В. (гр. ИП-29А), Кияшко Е. (ИП-19А), Магомедов Э. (ИП-20А), Будянская А. (ИП-19А), их вклад в развитие спорта был отмечен грамотами. Особо хочется отметить успехи Будянской Анастасии, которая завоевала не только титул чемпионки Украины, но и чемпионки Европы и мира по борьбе «кемпо-кобудо». Свое мастерство Анастасия неоднократно демонстрировала на праздничных мероприятиях, проводимых факультетом.

Иногородние студенты факультета проживают в общежитии № 5, где жизнь студенческая тоже не стоит на месте. Под руководством студсовета проводятся вечера отдыха в праздничные дни, популярные лекции на актуальные темы, субботники и воскресники для наведения порядка в общежитии и на прилегающей территории. Ежегодно в канун Нового года студсовет и профбюро факультета проводят смотр-конкурс на лучшую по благоустройству и порядку комнату. Многообразна и интересна общественная жизнь факультета. Среди наиболее активных и добросовестных участников общественной жизни факультета и университета в целом на торжественном собрании были отмечены грамотами студенты Каркачов П. (гр. ИП-10А), Огурова А. (ИП-21А), Макаренко М. (ИП-10А), Шкурко С. (ИП-11А).

Свои поздравления ко дню рождения факультету подготовили как сами студенты факультета, так и творческие коллективы Дворца Студентов, не оставившие равнодушными благодарных зрителей.

Радостной неожиданностью для присутствующих стал приход на торжественное собрание факультета Предводителя Харьковского Губернского Дворянства графа В.Ф. Черная и Атамана Слобожанского казачьего войска генерала-полковника В.И. Белого. Они поздравили присутствующих, пожелали им успехов в учебе и работе, здоровья и процветания. После этого были зачитаны приказы по Харьковскому Губернскому Дворянскому Собранию о награждении ряда сотрудников факультета, которым под общие аплодисменты были вручены медали и грамоты от имени и по поручению Международного Союза Дворян. Кроме того, А.В. Кипенскому была вручена Реестровая Грамота Слобожанского казачьего войска и Универсал, подтверждающий присвоение ему звания – полковник.

Л. Перевалова
заместитель ответственного редактора

**ХАРЬКОВСКОЕ ГУБЕРНСКОЕ ДВОРЯНСКОЕ СОБРАНИЕ
СОЮЗ ПОТОМКОВ РОССИЙСКИХ ДВОРЯН**

ПРИКАЗ

№ 15/03-12 от 15 марта 2012 г.

На современном этапе развития общества существенно возросли требования к молодым специалистам с высшим образованием. Такие специалисты должны обладать широким спектром знаний и умений. Наряду с технической подготовкой они должны иметь четкие представления о принципах маркетинга и менеджмента. Эффективная работа специалистов в области экономики возможна только при соответствующей юридической подготовке. Инженеры и экономисты смогут успешно продвигать различные бизнес-проекты на международный рынок лишь при условии хорошего знания иностранных языков. Получению широкого спектра знаний и умений способствует интегральное образование, которое позволяет объединить различные направления подготовки и создать условия для формирования отечественной интеллектуальной элиты.

Интегральной подготовкой специалистов в Национальном техническом университете «Харьковский политехнический институт» занимаются на факультете Интегральной подготовки. Учитывая важность и значимость этой работы, высокую эффективность организации учебного процесса, личный вклад сотрудников факультета Интегральной подготовки в формирование отечественной интеллектуальной элиты и действуя от имени и по поручению Международного Союза Дворян

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. ПРОХОРЕНКО Елену Викторовну – заместителя декана факультета Интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ», старшего преподавателя кафедры Менеджмента

за выдающиеся заслуги в области интегрального образования, эффективное управление учебным процессом, умелое руководство профессорско-преподавательским составом и учебно-вспомогательным персоналом, высокий профессионализм в деле экономической подготовки отечественной элиты

наградить медалью «ЗА ЗАСЛУГИ В УПРАВЛЕНИИ И РУКОВОДСТВЕ».

2. ГОРБУНОВА Николая Петровича – заместителя декана факультета Интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ», доцента кафедры Менеджмента, кандидата экономических наук, подполковника Вооруженных Сил

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, эффективное управление социально-бытовыми процессами, умелое руководство работой по воспитанию студенческой молодежи, высокий профессионализм в деле экономической подготовки отечественной элиты

наградить медалью «ЗА ЗАСЛУГИ В УПРАВЛЕНИИ И РУКОВОДСТВЕ».

3. АВРАМОВУ Ольгу Евгеньевну – председателя профсоюзного бюро факультета Интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ», доцента кафедры Права, кандидата юридических наук

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, успехи в общественной деятельности, активную политическую позицию, высокий профессионализм в деле юридической подготовки отечественной элиты

наградить медалью «ЗА ЗАСЛУГИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ».

4. ВАНДЫШЕВУ-РЕБРО Надежду Валентиновну – ученого секретаря Совета факультета Интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ», доцента кафедры Этики, эстетики и истории культуры, кандидата философских наук

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, образцовое выполнение своих служебных обязанностей, высокий профессионализм в деле гуманитарной подготовки отечественной элиты

наградить медалью «ДОСТОЕВСКОГО – ЗА КРАСОТУ, ГУМАНИЗМ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ».

5. ПЕРЕВАЛОВУ Людмилу Викторовну – заведующую кафедрой
Права Национального технического университета «ХПИ», профессора,
кандидата философских наук

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, эффективное
руководство коллективом кафедры, высокий профессионализм в деле
юридической подготовки отечественной элиты

**наградить медалью «ДОСТОЕВСКОГО – ЗА КРАСОТУ,
ГУМАНИЗМ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ».**

6. БАРДИНА Александра Николаевича – заведующего кафедрой
Философии Национального технического университета «ХПИ», доцен-
та, кандидата философских наук, полковника Вооруженных Сил

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, эффективное
руководство коллективом кафедры, высокий профессионализм в деле
гуманитарной подготовки отечественной элиты

наградить медалью «АЛЕКСАНДРА НЕВСКОГО – ЗА ЗАСЛУГИ».

7. ПЕТУТИНУ Елену Александровну – заведующую кафедрой Эти-
ки, эстетики и истории культуры Национального технического универ-
ситета «ХПИ», доцента, кандидата философских наук

за выдающиеся заслуги в области образования и науки, большой
вклад в изучение и сохранение культурного наследия, эффективное ру-
ководство коллективом кафедры, высокий профессионализм в деле
гуманитарной подготовки отечественной элиты

**наградить медалью «ЗА ЗАСЛУГИ В КУЛЬТУРЕ И ИСКУС-
СТВЕ».**

**Предводитель
Харьковского
Губернского
Дворянства**

Граф В.Ф. Чернай

**ХАРЬКОВСКОЕ ГУБЕРНСКОЕ ДВОРЯНСКОЕ СОБРАНИЕ
СОЮЗ ПОТОМКОВ РОССИЙСКИХ ДВОРЯН**

ПРИКАЗ

№ 16/03-12 от 16 марта 2012 г.

Учитывая большой личный вклад в организацию и развитие интегрального образования, профессионализм в деле подготовки высококвалифицированных специалистов, выдающиеся достижения в науке и технике, активную общественную работу, патриотическое воспитание молодежи и действуя от имени и по поручению Международного Союза Дворян

ПРИКАЗЫВАЮ:

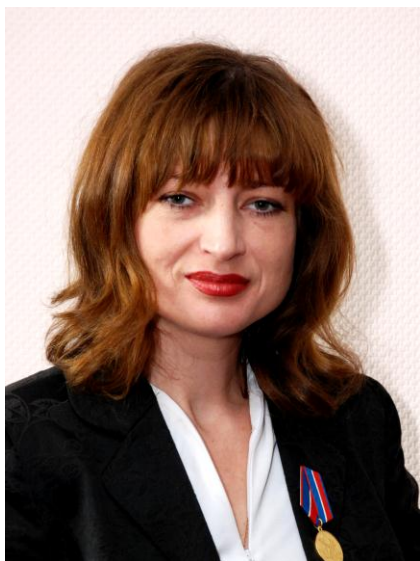
КИПЕНСКОГО Андрея Владимировича – декана факультета Интегральной подготовки Национального технического университета «ХПИ», профессора, доктора технических наук, академика Академии наук прикладной радиоэлектроники и Академии медико-технических наук РФ

наградить медалью «АЛЕКСАНДРА НЕВСКОГО – ЗА ЗАСЛУГИ».

**Предводитель
Харьковского
Губернского
Дворянства**

Граф В.Ф. Чернай

ПРОХОРЕНКО Елена Викторовна заместитель декана факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ», старший преподаватель кафедры менеджмента.

В 1995 г. закончила Харьковскую государственную академию технологии и организации питания и получила квалификацию инженера-товароведа.

На факультете интегральной подготовки Е.В. Прохоренко работает с момента создания его предшественника – Экономико-правового факультета – совместного предприятия Харьковского государственного политехнического университета и Университета внутренних дел.

С 1996 года она выполняла обязанности методиста деканата этого факультета, а с 1999 года – заместителя декана факультета по учебной работе.

В 2000 г. Е.В. Прохоренко заканчивает обучение в Межотраслевом институте повышения квалификации при ХГПУ и получает второе высшее образование по специальности менеджмент организаций. В этом же году Елена Викторовна начала работу преподавателем кафедры менеджмента. Она читает ряд лекционных курсов: «Основы менеджмента», «Организация труда менеджера», «Спецкурс по современным проблемам менеджмента», «Техника и технология договорных отношений». Является автором текстов лекций и учебно-методических пособий по данным дисциплинам.

Е.В. Прохоренко принимала участие в создании интегральных учебных планов для получения образования по специальностям «Менеджмент организаций» и «Правоведение». По инициативе Елены Викторовны на факультете открываются новые специальности и внедряются новые формы обучения. Ею был предложен и реализован проект по получению студентами НТУ «ХПИ» и других высших учебных заведений г. Харькова второго высшего образования на заочном отделении факультета интегральной подготовки. Для всех специальностей этого проекта разработаны учебные планы, предусматривающие подготовку бакалавров за три года.

На факультете интегральной подготовки Е.В. Прохоренко выполняет роль координатора ECTS (Европейская система перезачета кредитов), принимает участие в работе университетской комиссии по созданию учебных планов нового поколения в соответствии с требованиями ЕКТС.

Научные интересы Е.В. Прохоренко связаны с направлениями «Инвестиционная деятельность предприятий» и «Организационно-правовые формы хозяйственных отношений». По этим направлениям ею опубликованы 22 научных и учебно-методических работы.

С 2009 года Елена Викторовна является членом ученого совета факультета интегральной подготовки.

ГОРБУНОВ Николай Петрович заместитель декана факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ», доцент кафедры менеджмента, кандидат экономических наук, подполковник запаса Вооруженных Сил.

В 1969 г. закончил Киевское танко-техническое училище, в 1977 г. – Академию бронетанковых войск по специальности инженер-механик. С 1969 по 1994 год проходил службу на предприятиях Министерства Обороны по капитальному ремонту бронетанковой техники. За это время прошел путь от старшего танкового техника до главного инженера завода. Работа на различных руководящих должностях стала хо-

рошей практической школой умения работать с людьми, организации работы и управления производственными подразделениями различных уровней.

С 1994 г., после увольнения в запас, Н.П. Горбунов продолжил свою трудовую деятельность в университете на должностях заведующего лабораторией кафедры менеджмента, старшего преподавателя, доцента кафедры и по совместительству заместителем декана экономико-правового факультета (с 1996 г. по настоящее время – факультет интегральной подготовки). Используя 20-летний практический опыт работы на промышленных предприятиях министерства обороны, работая в университете, Н.П. Горбунов активно занимается научной работой в области управления производством и качеством продукции и услуг. По результатам исследования Н.П. Горбунов опубликовал 27 научных трудов, 8 учебных пособий и защитил кандидатскую диссертацию (1999 г.).

Работая заместителем декана по воспитательной работе и организационным вопросам, Николай Петрович много внимания уделяет воспитательной работе со студентами, организации их досуга, поселению в общежитие, организации быта и поддержанию порядка. Большую работу проводит по организации и набору абитуриентов на факультет, выполняя обязанности ответственного секретаря приемной комиссии факультета.

С 2005 года Н.П. Горбунов избирается коллективом факультета «Бизнес и финансы» председателем профсоюзного бюро факультета и с этого же года – членом профсоюзного комитета сотрудников НТУ «ХПИ». Выполняя обязанности председателя профсоюзного бюро факультета, большую работу проводит по вовлечению сотрудников в члены профсоюза работников образования и науки, защите прав членов профсоюза, их отдыха и оздоровления, оздоровления детей сотрудников в детских оздоровительных лагерях НТУ «ХПИ», оказанию материальной помощи нуждающимся.

За время службы в Вооруженных Силах Николай Петрович награжден семью медалями.

АВРАМОВА Ольга Евгеньевна доцент кафедры права НТУ «ХПИ», кандидат юридических наук.

О.Е. Аврамова в 1998 г. с отличием окончила Национальную юридическую академию Украины им. Ярослава Мудрого по специальности «Правознавство» и получила квалификацию юриста. С мая по ноябрь 1998 г. работала юрисконсультантом больницы ХГКПБ № 15, что дало возможность вникнуть в проблемы инвалидов и стало толчком к становлению правозащитной практики.

С сентября 1998 г. Ольга Евгеньевна начала трудовую деятельность в Национальном техническом университете «Харьковский политехнический институт» сначала на должности ассистента, затем старшего преподавателя, а в настоящее время – доцента кафедры права.

В 2008 г. О.Е. Аврамова защитила кандидатскую диссертацию и получила научную степень кандидата юридических наук по специальности гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. Она автор около 100 научных публикаций по проблемам защиты жилищных прав граждан, по реформе жилищного законодательства, проблемам интеллектуальной собственности, развитию четвертого поколения прав человека, права народа на протест. Научное направление ее деятельности: развитие прав человека, в частности права на протест, борьба с узурпацией власти; защита интеллектуальной собственности; жилищное право. Практическое направление: правозащитная практика с целью восстановления нарушенных прав граждан Украины.

Сочетание научной и правозащитной практики дало возможность не только понимать необходимость проведения социально-экономических программ, укрепления прав человека, но и разрабатывать механизмы их реализации.

В 2009 г. О.Е. Аврамова избрана председателем профбюро ИП факультета, а в 2010 г. – назначена ответственным секретарем тематического Вестника НТУ «ХПИ» «Актуальные проблемы развития украинского общества».

В марте 2011 г. Ольга Евгеньевна избрана заместителем по юридическим вопросам и молодежному движению, а в декабре 2011 г. – первым заместителем областного председателя ПО «Рідна Вітчизна».

По рейтингу Всеукраинской правовой газеты «Юридичній вісник України» Ольга Евгеньевна в 2008 г. признана одним из лучших авторов в номинации «За ґрунтовий аналіз складної соціально-правової проблеми».

ВАНДЫШЕВА-РЕБРО Надежда Валентиновна доцент кафедры этики, эстетики и истории культуры НТУ «ХПИ», кандидат философских наук.

Н.В. Вандышева-Ребро начала свой трудовой путь в НТУ «ХПИ» с должности ассистента кафедры этики, эстетики и истории культуры в 1998 году. С 2001 года она работала старшим преподавателем, а в 2006 г. была переведена на должность доцента этой же кафедры.

В 2001 году Н.В. Вандышева-Ребро защитила кандидатскую диссертацию по философской антропологии и философии культуры, в результате чего ей была присуждена научная

степень кандидата философских наук. Для студентов разных факультетов университета Надежда Валентиновна читает лекции по дисциплинам «История украинской культуры», «Культурология», «Этика и эстетика», «Религиоведение», «Этика деловых отношений». Существенный вклад вносит Н.В. Вандышева-Ребро в разработку и написание учебно-методической литературы на кафедре этики, эстетики и истории культуры. Она является соавтором нескольких учебно-методических и учебных пособий, изданных в университете. В 2008 году Н.В. Вандышева-Ребро было присвоено ученое звание доцента кафедры этики, эстетики и истории культуры НТУ «ХПИ». Надежда Валентиновна постоянно проводит работу со студентами по их подготовке к участию в различных конференциях и семинарах. Результатом этой работы являются публикации тезисов докладов и статей, выступления студентов с докладами и достойное их участие в обсуждении актуальных проблем развития общества.

Н.В. Вандышева-Ребро активно занимается научными исследованиями в области философии культуры и философской антропологии. Особенный интерес представляет социально-философский и культурологический аспекты реализма, изучение философского аспекта творчества и философии литературы, а также анализ проблем современного религиоведения, сущности духа и духовной культуры. Она принимает активное участие в различных научно-теоретических и научно-практических конференциях. Результаты научных исследований находят широкое применение в учебно-воспитательном процессе студентов и формировании у них интереса к философской проблематике. По результатам исследований опубликовано около 80 научных и учебно-методических работ.

Доцент Вандышева-Ребро Н.В. является ученым секретарем совета факультета интегральной подготовки (с 2009 г.) и заместителем заведующего кафедрой этики, эстетики и истории культуры по научной работе.

ПЕРЕВАЛОВА Людмила Викторовна, заведующая кафедрой права НТУ «ХПИ», кандидат философских наук, профессор.

В 1973 году поступила на исторический факультет Харьковского государственного университета им. А.М. Горького, после его окончания работала преподавателем истории и обществоведения. В 1981 году пришла на работу в университет, тогда еще Харьковский политехнический институт, сначала в должности старшего лаборанта, а затем и ассистента кафедры научного коммунизма.

В 1986 году поступила в аспирантуру Московского государственного университета им. М.В.

Ломоносова. Успешно защитив в 1990 году диссертацию на соискание ученой степени кандидата философских наук, вернулась в родной ХПИ. Занимала должности старшего преподавателя, доцента кафедры социологии и политологии. Создание секции правовых дисциплин на кафедре вызвало необходимость во втором высшем образовании, и Людмила Викторовна поступила в Национальную юридическую академию им. Я. Мудрого.

Провозглашение независимости Украины, необходимость всестороннего реформирования государства поставили перед системой высшего образования задачу формирования национальной гуманитарно-технической элиты. Возникла необходимость в повышении уровня правовой культуры, правосознания студенческой молодежи. Понимая важность и актуальность поставленных задач, ректорат университета в 1998 году принимает решение о создании специальной кафедры права. Заведующей кафедрой права была назначена Л.В. Перевалова. Под ее руководством был сформирован коллектив преподавателей и сотрудников кафедры, подготовлены новые учебные программы и планы, создан фонд учебной, методической и научной литературы.

Л.В. Перевалова активно занимается научными исследованиями, ее статьи и доклады по проблемам правового воспитания студенческой молодежи публикуются в научных журналах как Украины, так и России (всего более 80 публикаций). Под руководством Людмилы Викторовны и при ее активном участии изданы учебно-методические пособия: «Правознавство», «Господарське законодавство», «Право інтелектуальної власності», «Трудове право» и др. Она является одним из соавторов учебника с грифом МОН «Управление инновационной деятельностью: магистерский курс», подготовленного коллективом кафедры организации производства и управления персоналом.

За весомый личный вклад в развитие образования и науки Л.В. Перевалова награждена грамотами и ценными подарками.

БАРДИН Александр Николаевич заведующий кафедрой философии НТУ «ХПИ», кандидат философских наук, доцент, полковник запаса Вооруженных Сил.

В 1981 году закончил Харьковское высшее военное авиационное командное училище связи. Служба в Среднеазиатском военном округе помогла научиться работать и побеждать, закалить свой дух, сформировать не только необходимые интеллектуальные, но и волевые качества. В 1991 году А.Н. Бардин поступает на философское отделение педагогического факультета Гуманитарной Академии Вооруженных Сил (г. Москва). С 1994 года он пре-

подает и продолжает службу в Харьковском военном университете.

В 1998 году А.Н. Бардин защищает кандидатскую диссертацию по теме «Природа интуитивного синтетического суждения и его функции в научном и художественном творчестве». В настоящее время работает над диссертационным исследованием на соискание ученой степени доктора философских наук на тему: «Терроризм как деструктивный фактор цивилизации (социально-философский анализ)».

Стремление к духовному поиску сохраняется у Александра Николаевича, когда он возглавлял кафедру социальных и гуманитарных дисциплин в Академии гражданской защиты (2004-2006 г.г.).

С 2006 года А.Н. Бардин заведует кафедрой философии НТУ «ХПИ». Он концентрирует усилия педагогического коллектива кафедры на поиски таких форм взаимодействия с обучаемыми, которые инициируют у студентов творческую активность, духовную деятельность, стремление к развитию. Это стало возможным в ходе умело поставленной работы, поддержки педагогов-новаторов и пропаганды передового опыта. Визитной карточкой кафедры стало проведение круглых столов со студентами и аспирантами, в работе которых принимают участие студенты ведущих вузов города. На новый, достаточно высокий организационный и методический уровень вышла научно-исследовательская деятельность с участием студентов и аспирантов.

По результатам своих исследований А.Н. Бардин опубликовал более 70 учебных, учебно-методических и научных публикаций.

За время службы в Вооруженных Силах Александр Николаевич был награжден шестью медалями. В 2003 году он стал Дипломантом V областного конкурса «Высшая школа Харьковщины – лучшие имена» в номинации «Преподаватель гуманитарных дисциплин». В 2012 году А.Н. Бардин был награжден Почетным знаком Областного управления по борьбе с организованной преступностью.

ПЕТУТИНА Елена Александровна

заведующая кафедрой этики, эстетики и истории культуры НТУ «ХПИ», кандидат философских наук, доцент.

Работает в университете с 1979 г. За тридцать лет прошла путь от старшего лаборанта читального зала кафедр общественных наук до заведующей кафедрой этики, эстетики и истории культуры (с 2005 г.).

В 1989 г. защитила кандидатскую диссертацию по проблемам нравственной и эстетической активности студентов.

Научные интересы Е.А. Петутиной связаны с теорией и историей украинской и мировой культуры, эстетикой и искусством, деловой этикой и этикетом, религиозной жизнью в Украине, а также с различными проблемами воспитания будущих специалистов и социологии высшей школы. Для студентов, изучающих дисциплины «История украинской культуры», «Культурология», «Религиоведение», «Этика и эстетика», «Этика деловых отношений» Елена Александровна подготовила авторские лекционные курсы, она является составителем учебных программ дисциплин кафедры, автором и редактором более двадцати учебных и методических пособий. Знаниями и педагогическим опытом Е.А. Петутина делится не только со студентами и молодыми преподавателями НТУ «ХПИ», но и стажерами – философами и культурологами – из других вузов города. Как заведующая кафедрой она создает условия для подготовки высококвалифицированных кадров.

С 1982 г. Елена Александровна принимает активное участие в работе социологической лаборатории кафедры, а с 2005 г. стала ее научным руководителем. Результаты ее исследований не только опубликованы в научных и методических работах, но и постоянно используются в организации и проведении различных воспитательных и профориентационных мероприятий НТУ «ХПИ».

Приоритетными задачами своей деятельности Елена Александровна считает развитие у студентов интереса к культурной жизни города, формирование потребности общения с искусством, стремления к творчеству, добру, любви к жизни.

Е.А. Петутина – член редакционной коллегии тематического Вестника НТУ «ХПИ» «Актуальные проблемы развития украинского общества», член оргкомитетов ряда международных научных конференций, в том числе студенческих.

Большое внимание в своей работе Е.А. Петутина уделяет сотрудничеству с массовым отделом ЦТБ НТУ «ХПИ», Харьковским художественным музеем, Домами архитектора и художника, галереями города.

КИПЕНСКИЙ Андрей Владимирович декан факультета интегральной подготовки НТУ «ХПИ», доктор технических наук, профессор. За время работы в университете (с 1973 г.) прошел путь от лаборанта кафедры естественных наук Подготовительного факультета для иностранных граждан до профессора кафедры промышленной и биомедицинской электроники (с 2004 г.) и декана факультета интегральной подготовки (с 2008 г.).

Работая в университете, А.В. Кипенский активно занимается научными исследованиями. Им предложена новая концепция микропроцессорного импульсного управления и разработана

теория цифро-импульсных и импульсно-цифровых преобразований. Для анализа и синтеза статических характеристик преобразователей электроэнергии и информации разработан оригинальный графоаналитический метод. По результатам своих исследований А.В. Кипенский опубликовал более 250 научных трудов, среди которых 45 авторских свидетельств и патентов на изобретения. Ряд его разработок внедрен на предприятиях Украины и России. Кандидатскую диссертацию защитил в 1991 г., докторскую – в 2011 г. Своими знаниями и опытом А.В. Кипенский охотно делится со студентами и аспирантами. Им подготовлен ряд авторских лекционных курсов и лабораторных практикумов, издано более двадцати учебных пособий и методических указаний. Как декан факультета Андрей Владимирович постоянно совершенствует систему интегрального образования в НТУ «ХПИ», создает условия для формирования национальной интеллектуальной элиты общества, воспитывает студентов в духе патриотизма.

А.В. Кипенский принимает активное участие в работе общественных научных организаций. Он является действительным членом АН прикладной радиоэлектроники, Академии медико-технических наук РФ, членом-корреспондентом Технологической АН Украины, членом Украинской ассоциации инженеров электриков, Всеукраинской ассоциации физиотерапевтов и курортологов, Всеукраинской ассоциации озонотерапевтов и производителей медицинского оборудования. Андрей Владимирович ответственный редактор тематического сборника научных трудов «Актуальные проблемы развития украинского общества», член редакционной коллегии журнала «Прикладная радиоэлектроника», член оргкомитетов ряда научных конференций. За научные разработки и общественную деятельность Андрей Владимирович Кипенский награжден Серебряной медалью ВДНХ СССР (1989 г.), Медалью лауреата Всероссийского выставочного центра (1995 г.), Золотой медалью АН прикладной радиоэлектроники (2007 г.), другими знаками отличия общественных научных и политических организаций.

«КОЗАЦЬКІ РОЗВАГИ»

Козацькому роду не буде переводу, доки ми можемо з гордістю казати: «Я – українець! Я – козак!» – саме таке гасло прозвучало на спортивно-фольклорному святі «Козацькі розваги», яке відбулося 19 квітня 2012 року на базі спортивного комплексу НТУ «ХП».

Зароджене багато сторіч тому, козацтво символізувало прагнення українського народу до створення єдиної незалежної держави. Воно стало основою величезного прошарку української культури. Про козаків складали твори і співали пісні, їх зображували на картинах. Проте завжди були присутні два головні образи – образ кмітливого, хороброго, дужого козака, який здатен на все задля рідної землі, та образ вірної і вродливої дівчини-українки, що завжди чекала свого коханого, надихала його і допомагала усіма силами, коли це було потрібно.

Позмагатися за звання героїв та визначитися в званні кращих з кращих були запрошенні команда механіко-технологічного факультету Харківського національного університету будівництва та архітектури (декан – кандидат технічних наук, професор Журавльов Юрій Володимирович) та команда факультету інтегральної підготовки НТУ «ХП» (декан – доктор технічних наук, професор Кіпенський Андрій Володимирович). Команди виступали відповідно під патронатом отамана Харківської міської організації «Українське реєстрове козацтво» генерал-полковника Закіпного Івана Васильовича та отамана Слобожанського козацького війська генерал-полковника Білого Віктора Ілліча. Зазвичай жодна команда не може обійтися без спонсорів. Команду ХНУБА надихав та підтримував Благодійний фонд «Відродження козацтва» (Президент – Закіпний І.В.). Міцною опорою команди НТУ «ХП» стала Первинна профспілкова організація студентів НТУ «ХП» (Голова – Нагорний А.О.).

Почесний гість представник Харківської міської організації «Українське реєстрове козацтво» полковник Храпач Олександр Федорович відкрив змагання, привітавши всіх учасників і гостей зі святом мужності, сили, витривалості та краси, і побажав усім впевненості у собі, великих досягнень і беззаперечної перемоги. Привітавши одне одного команди стали готуватися до змагань, а гості свята мали можливість в показовому бою оцінити міцність м'язів, силу рухів і точність ударів курсантів-маргеловців Десантно-спортивного клубу, які стали реальним втіленням чоловічої сили і справжніх чоловічих цінностей. Першими показали своє вміння юні маргеловці. На зміну їм на поле вийшли їх вчителі. Віртуозні прийоми захисту від різних видів зброї не залишили байдужими жодного присутнього, викликаючи захоплення і навіть якусь добру заздрість, тому що, один з наставників – жінка.

Настав час і командам показати, на що вони здатні. У першій естафеті дівчата з кожної команди мали, обертаючи обруч, дістатися від центру поля до перепони, обійти її та повернутися до команди. Перемогу у цій естафеті отримали представниці у червоній спортивній формі – дівчата ХНУБА.

За перебігом змагань була запрошена спостерігати і справедливо судити суддівська колегія, до складу якої ввійшли Васильєв Юрій Костянтинович, майстер спорту, 4х-кратний чемпіон світу, старший викладач кафедри фізичного виховання НТУ «ХПІ», Ткаченко Сергій Іванович, майстер спорту, викладач кафедри фізичного виховання та спорту ХНУБА, Мінак Олександр Федорович, майстер спорту, старший викладач кафедри фізичного виховання НТУ «ХПІ» та почесний гість полковник Храпач Олександр Федорович.

*Гей, козак – козаченько,
Тай хоробре серденько,
Ой, міцні в нього руки –
Ворогам для науки!*

Пролунав гучний заклик ведучих і вже хлопці мали можливість проявити себе. Завдання виявилось не з легких: необхідно було протягом 5 хвилин підіймати дві гирі, вагою по 16 кг!!!! Перемогу отримав Горват Богдан з команди механіко-технологічного факультету, який мав більшу кількість підйомів – 90!!!

Поки команди відпочивали, маленькі гімнасти з творчого колективу студії «Восторг», яку очолює Данилевич В.І. – випускниця факультету інтегральної підготовки, порадували і здивували всіх присутніх гнучкістю і спортивною підготовкою.

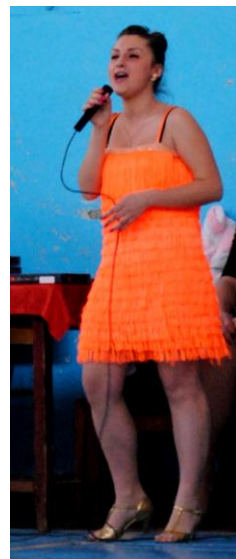
І знов настала черга доводити нашим учасникам, що вони не тільки вродливі, а й влучні і спритні. Дівчата на цей раз продемонстрували своє вміння володіти м'ячем. Хутчіше з цим завданням впоралася команда з емблемою факультету інтегральної підготовки.

Не залишилося поза увагою і обговорення неймовірної козацької сили. Ведучі згадали той факт, що про козаків говорили, нібито вони і гори можуть рушити, і будь-якого звіра лишень руками подолати. Звичайно, гори ніхто зрушувати не пропонував, однак представники кожної команди лежачі вижимали штангу, вагою у 90 кілограмів! Рівних не було Віктору Горленко – справжньому козаку, капітану команди факультету інтегральної підготовки.

Яке справжнє українське свято може обійтися без справжньої української пісні?! Тим паче, що найулюбленішим видом козацького відпочинку завжди була саме пісня! Щоб виснажені гравці мали змогу перепочити, а вболівальники перевести дух і утамувати хвилювання, Алієва Тетяна

Спортивно-фольклорне свято «Козацькі розваги»

Спортивно-фольклорне свято «Козацькі розваги»

заспівала чудову пісню «Як у нас на Україні», під яку пританцьовували на своїх місцях і глядачі, і судді, і ведучі.

Кульмінація свята ще попереду, а поки хлопці мали можливість показати всю свою силу у конкурсі – підтягування на перекладині. Переможцями знову стали хлопці факультету інтегральної підготовки, які мали більшу сукупну кількість підтягувань.

А далі свій внесок у перемогу команди зробили вже дівчата механіко-технологічного факультету, які стали переможницями в естафеті з тенісною ракеткою.

Після чудової пісні Романчук Ксенії «Слідом за тобою» перемогу своїй команді принесли знову дівчата ХНУБА у конкурсі стрибків через скакалку, а хлопці команди Горленко Віктора додали балів у свій загальний рахунок, коли змогли віджатися від підлоги за 30 секунд більше за команду суперників.

Вже втома брала своє, проте наші козаки трималися, їх підтримувала спільна головна думка, єдина мета – перемога. Додала енергії та надихнула учасників свята на подальші звершення своєю чудовою піснею Свергунова Валерія.

Головною забавою у козаків завжди було перетягування канату, отже, і наші «козацькі розваги» не могли оминати ці змагання! У цьому останньому конкурсі здобула перемогу команда механіко-технологічного факультету.

І ось настала хвилююча мить – оголошення переможців. Шановною суддівською колегією був оголошений результат, згідно якого загальну перемогу здобула команда механіко-технологічного факультету ХНУБА.

Ну, а яке свято без подарунків? Чудовий смачний великий торт отримала команда-переможниця і трохи менший за розміром – команда факультету інтегральної підготовки НТУ «ХПІ», яка посіла почесне друге місце. Крім того, протягом всього свята переможці за видами змагань отримували солодкі подарунки – коробки цукерок. Всі учасники, а також декани факультетів, без допомоги яких проведення свята було б неможливе, отримали почесні грамоти.

Відчути радість перемоги, підняти настрій і патріотичний дух усім учасникам допомогла чудова пісня «Україна» у виконанні Тетяни Алієвої. Свято добігло кінця, але воно довело, що козаки не вмерли! Вони серед нас! Зникли оселедець і вуса, шаровари і вишиванка, люлька і шабля, але суть і внутрішній стрижень залишилися тими самими.

*М. Горбунов
заступник декана факультету
інтегральної підготовки НТУ «ХПІ»*

КАЗАЧЬИ ГРОМАДЫ – НОВЫЕ ЯЧЕЙКИ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ

В условиях развития государственных и общественных институтов, которые обретают новые качества и значение в обществе, наблюдается ряд процессов, работающих на историческую перспективу. Казачество, как одна из наиболее активных частей этого общества, не может оставаться в стороне, рискуя потерять будущее. Сегодня в обществе активизируется гражданское самосознание, расширяется правовая база, укрепляются внутренние и международные связи. Все эти процессы подталкивают нас к активности на общем фоне актуализации задач возрождения и развития казачества, как *народа*.

Мы не стоим на месте. Казачество, как общественные организации и как сословие, уже проводит мероприятия по повышению социальной активности и ответственности за развитие общества. При этом первостепенное значение приобретает проблема создания казачьих территориальных громад.

Авангард казачества составляют казаки, которые уже находятся в штатах и реестрах действующих организаций. Но много еще в Украине граждан (патриотов и просто неравнодушных), которые не состоят в легализованных подразделениях, но считают себя казаками и потомками казаков. Они растворены в массе граждан Украины, а их социальный и общественно-политический потенциал не находит достойного применения.

Возрождая *казачьи громады*, мы возрождаем гражданскую, социальную и, наконец, политическую сущность казачества и тем самым наиболее полно реализуем и решаем задачи по укреплению своего высокого статуса, морального авторитета, своего благосостояния, а также участия в управлении всеми жизненными процессами.

Объединить и направить к общей великой цели организованную часть казачества – это еще полдела, такие казаки имеют возможность самореализоваться. Но из общего (по статистике) числа казаков и тех, кто относит себя к казакам, в Украине и «ближнем зарубежье» – 2 млн. 300-тыс. человек. Из них примерно 300 тыс. объединены в легализованные организации. Побудить к творчеству, помочь активизироваться и сконцентрировать общие усилия на решение насущных экономических и социальных задач как раз и призвана масштабная программа создания *казачьих громад*. И тут важны не просто декларации и даже не научно-методическая работа, а реальные шаги по возрождению местных казачьих сообществ и их местного самоуправления.

В течение новейшей истории казачества мы вынуждены были объяснять кто мы такие, каковы наши принципы, цели и задачи. Теперь же мы вступили в фазу активизации всех общественно-политических процессов. Ка-

зачество – это не иждивенческая масса. Мы можем и должны быть самодостаточны (как это было на протяжении веков), а самодостаточность подразумевает самоуправление, следование незыблемым традициям и поддержку основанного на этих традициях жизненного уклада,

Являясь значительной частью той самой нации, которую принято называть «титულიной» или «державообразующей», казачество, не будучи партией, может претендовать на представительство во власти в той же пропорции, в какой оно является частью населения Украины.

Всякая власть, сначала должна иметь смелость объявить себя властью (т.е. взять на себя ответственность), а затем – стать властью... Но быть властью невозможно, не опираясь на народные массы (ибо народ – источник власти). Распорошенный казачий этнос никогда не сможет проявить свое мнение и свою волю, если не сконцентрируется в громадах. 2 млн. 300 тыс. казаков – это почти одна десятая часть электората. Несложный арифметический расчет показывает, что из 450 депутатских мест в Верховной Раде примерно 40 должны принадлежать представителям казачества. Поэтому, от самоидентификации и самолюбования мы должны перейти к практическому воплощению того, что мы именуем самоорганизацией – реальному воплощению логической цепи: *казак – громада – казачий народ...*

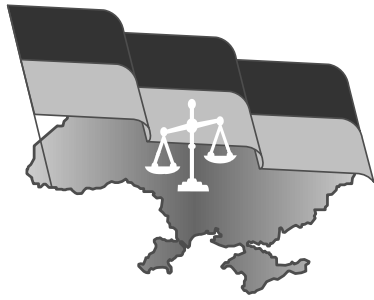
Казачи Слобожанщини на Харківському меморіалі Слави
в День Перемоги 9 травня

Обратимся к экономическому аспекту. Казаки всегда были самодостаточны. Имеется в виду экономическая независимость, которая дает ту свободу, без которой невозможна какая бы то ни была самостоятельность (в том числе – политическая). Живя общинами, обустроявая свой быт, казачество всегда являлось обособленной социальной группой, добывающей средства к существованию исключительно своим нелегким трудом. Такой труд: ратный, аграрный либо другой, полезный для общества, давал возможность укреплять материальную базу. По этому признаку казачество можно отнести к «среднему классу», а этот класс, как мы знаем, есть сердцевина и опора государства.

Благодаря своему особому статусу, Казачество в меньшей степени было подвержено влиянию извне. Однако, как среднее сословие, не имеющее возможности прямо влиять на власть, оно вынуждено было приспосабливаться к изменяющимся условиям и «правилам игры». Поскольку казаки привыкли прямо и непосредственно реагировать на внешние вызовы, они в изменяющихся исторических условиях оказывались заложниками собственной свободы, как ни парадоксально это звучит. Есть ли необходимость в казачестве и его функциях, изменится ли сам государственный строй – казаки, несмотря на всю свою силу, могут оказаться в роли потерпевших. Так было, например, когда утратила актуальность роль пограничной стражи, когда большевистский строй начал расправу над независимостью в Украине и казачьей вольницей. Так же печально выглядит жизнь казачества и сегодня, когда оно оказывается невостребованным.

Учитывая изложенное, логично предположить, что и в наше время казачество может и должно рассчитывать только на свои силы. И теперь, когда История дает шанс, нам необходимо в кратчайшие сроки обеспечить основы жизнедеятельности возрождаемого нами же *народа* путем реального закрепления и осуществления прав *казачества, как этноса*. Поэтому, возрождение казачьих громад, как и другие проекты Национального Совета Казаков Украины и Международной Академии Казачества – это реальный шаг к воплощению казачьей мечты и созданию прочного фундамента для всей последующей жизни и деятельности *казачества*!

В. Белый
Атаман Слобожанского казачьего войска

ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

УДК 17.03

О.А. СТАСЕВСЬКА, канд. філос. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого»,
Харків

ФОРМУВАННЯ ДЕОНТОЛОГІЧНОЇ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ЮРИСТА В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

У статті розглянуті питання значущості етичної складової в процесі реформування та вдосконалення фахової підготовки майбутніх юристів.

В статье рассматривается проблема значимости этической составляющей в процессе реформирования и усовершенствования профессиональной подготовки юристов.

In the article the considered questions of meaningfulness of ethics constituent are in process of reformation and perfection of professional preparation of future lawyers.

Сучасна система вищої юридичної освіти перебуває у пошуках збалансування суто професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі права та їх загальної гуманітарної підготовки. З одного боку, надзвичайно важливим є завдання навчити майбутніх юристів юридичній техніці та технології, умінь розбиратися у структурі позитивного права, на основі чого й розв'язувати будь-які юридичні проблеми. Проте не менш важливим є формування світоглядних позицій юриста, оволодіння ним принципами права, надання йому навичок так званого юридичного мислення, що й базується на відтворенні, усвідомленні та осмисленні всього багатства філософсько-правової, філософсько-етичної думки та правового досвіду. Реалізація таких завдань має бути покладена на такі дисципліни як філософія, логіка, етика та інші. Безумовну значимість у світлі сучасних викликів українського суспільства, його перспектив, набуває морально-етична складова вищої юридичної освіти.

Знання чинного законодавства, оволодіння теоретичними і практичними аспектами правознавства не є достатньою умовою досягнення висо-

кого фахового рівня юриста. Практика свідчить, що виникають ситуації, коли тільки моральна культура юриста, його моральні принципи і внутрішні моральні настанови допоможуть зробити правильний вибір у вирішенні конфлікту. Тому вища юридична освіта обов'язково повинна містити певний обсяг етичних знань щодо моральних основ юридичної діяльності, ціннісно-моральних орієнтирів суспільства, без яких зорієнтуватися в складних життєвих ситуаціях неможливо.

Посилення етичної складової вищої юридичної освіти покликано вирішити декілька завдань:

- формування усвідомленого ставлення до майбутньої професії, бо не всі студенти-юристи розуміють сутність моральної наповненості юридичної діяльності;
- формування моральної культури майбутніх правників, їх етичної компетентності;
- формування моральної мотивації виконання своїх професійних обов'язків;
- усвідомлення моральних засад професійної діяльності.

На жаль, сьогодні у вищих навчальних закладах існує практика ставлення до етики як до другорядної навчальної дисципліни. Проте треба пам'ятати: якщо спеціальні дисципліни надають правовий інструментарій, то етичні знання є духовним інструментом правника у виконанні професійних обов'язків перед суспільством. Саме тому для вдосконалення системи вищої юридичної освіти, покращення якості професійної підготовки правників є обов'язкове вивчення юридичної етики.

Знання моральних аспектів життя і професійної діяльності юристів в сучасному світі набувають особливого значення, що зумовлено проголошенням в нашому суспільстві найвищої цінності – життя й здоров'я, честі та гідності, безпеки та недоторканості людської особистості. Розуміння етичних особливостей юридичної діяльності має сприяти підвищенню якості механізмів застосування конкретних законів правниками, усвідомленню гуманістичного сенсу юридичної діяльності в цілому.

Отже, що таке юридична етика і яке її місце в цілісній системі етичних знань? У більшості філософських визначень етика є специфічним знанням про мораль, в більш широкому розумінні етика є осмислення й усвідомлення моралі, моральних норм, принципів, оцінок, мотивів. У цілому етичне знання можна структурно поділити на філософську, нормативну та прикладну етику.

Філософська етика вивчає моральну поведінку людини, моральне життя суспільства з усіма його парадоксами, драматичними моментами та суперечливостями з метою морального покращення людства. Філософська етика зосереджена на питаннях обґрунтування моралі, тобто доводить, чому людина має бути моральною і що є основою правильності її вчинків. Крім цього, вона досліджує історичні тенденції розвитку моральності, по-

яснює різні моральні норми в контексті соціального розвитку. Філософську етику ще називають метаетикою, наукою, що вивчає ідею добра та зла на суто теоретичному рівні, тобто намагається відповісти на моральні питання в теоретичній формі.

Нормативна етика досліджує питання про те, як саме належно вчиняти людині; в її межах розробляються конкретні норми і стандарти поведінки. Ключовим для нормативної етики є питання про критерії оцінки вчинків (як правильні або неправильні) – за наслідками, чи на основі їх відповідності певним моральним правилам. Можна сказати, що будь-яка етична концепція, яка визначає і формулює моральний ідеал певної групи людей в суспільстві є нормативною етикою. Сам термін «нормативна етика» означає, що мораль висловлена в регламентуючих людську поведінку нормах і законах (правилах, заповідях, моральних традиціях), на яких базується суспільство. Нормативна етика передбачає, що її вимога (норма, закон) застосовується в усіх життєвих ситуаціях як обов'язкова. Нормативна етика уточнює моральні норми, виведені на теоретичному рівні, надає їм кінцеві формулювання. Так формуються різного роду етичні кодекси як конкретизація норм, що вже виявили себе в практичному житті, як створення низки нових норм, як кодифікування необхідного формального визначення певних моральних взаємин людей, а також як засіб розповсюдження етичних знань. Треба зауважити, що сама нормативна етика, кодифікація моральних норм як вияв конкретної моральної ситуації, водночас є предметом дослідження суто філософської етики (теорії моралі).

Прикладна етика є формою раціонального упорядкування морального життя суспільства й особистості. Усе, що досліджується філософською етикою, в її межах видозмінюється і набуває конкретно-орієнтований характер. Прикладна етика є такою галуззю знання та поведінки, яка стикається з практичними моральними проблемами і має порубіжний (розташовується на межі) характер. Ця порубіжність, межовість прикладних моральних проблем стосується фундаментальних моральних принципів, що є відкритими, бо мають кілька варіантів рішення, кожний з яких має свою моральну аргументацію. Прикладні моральні проблеми характеризуються такими ознаками. По-перше, вони виникають не в приватній, а в публічній сфері життя – наприклад, в юридичній діяльності, що вимагає кодифікованого регулювання. По-друге, для вирішення проблем прикладної етики необхідно мати професійну чіткість та жорсткість мислення. Так, в юридичній діяльності обґрунтованість морального вибору неможлива без суто професійних знань. По-третє, проблеми прикладної етики кожний раз вирішуються по-новому, вони одиничні (юридична практика, зокрема судова діяльність, доводить це).

Структурувати етичне знання можна за характером мотиву моральної діяльності (окремого вчинку). Так, наприклад, за цією ознакою можна виділити такі типи етики:

– консеквенціалістична етика – концепції етики, які визначають правильність чи неправильність вчинку виходячи з його наслідків, тобто орієнтуючись на результат. Найвідомішою теорією консеквенціалізму є утилітаризм: моральна оцінка вчинку залежить від того, наскільки максималізується позитивний баланс задоволення над стражданням, наскільки він корисний з точки зору інтересів суспільства й особистості;

– етика доброчинності – тип етичної теорії, яка розглядає як базову категорію «доброчинність» (в сенсі найкращих якостей особистості). Етика доброчинності досліджує риси характеру, які є важливими для реалізації особистості, і не встановлює для людини певні зобов'язання;

– деонтологічна етика (етика обов'язку) – тип етичної теорії, яка базується на положенні, що моральна правильність чи неправильність вчинку залежить не від його наслідків, а від його відповідності моральному правилу (закону, вимозі), тобто залежить від його внутрішніх якостей. Відомим прикладом деонтологічної етики є моральне вчення І. Канта.

Юридична етика має чітко визначені місце та статус в такому структуруванні етичних знань. Юридична етика сьогодні є предметом різнопланових досліджень, щодо визначення її змісту, меж її дії, а також термінології. Вона розглядається як складова частина загальної етики і різновид професійної етики, водночас належить і до сфери питань прикладної етики.

Як складова частина загальної етики юридична етика є нормативною: вона розглядає загальні поняття (обов'язок, справедливість, добро та ін.) і встановлює їх ієрархію в практичній професійній діяльності людини. Нормативність юридичної етики виявляється через систему норм практичної моралі, конкретних вимог, що виходять із загального вчення про моральні цінності, сформованого історично (як ми це бачили у параграфі з історії етичної думки).

Зв'язок юридичної етики як самостійної наукової дисципліни з прикладною етикою теж чітко простежується. Прикладна етика сьогодні є не тільки частиною загальної етики як науки про мораль, а й належить до відповідних спеціальних сфер знання. З цього боку, юридична етика має прикладний характер, тому що є галуззю знання та суспільної практики, що виникає на межі етики та правознавства.

Правознавством сьогодні накопичений багатий досвід дослідження правової практики з позицій дотримання моральних принципів і норм, вирішення на теоретичному рівні морально-правових конфліктів, а також сформовано такі галузі етичного знання у правознавстві як етика судді, етика слідчої діяльності, адвокатська етика, юридична деонтологія тощо.

Проте, неможливо повністю ототожнювати юридичну та прикладну етику, тому що: – перша адаптує загальні моральні вимоги відповідно до своєрідності і специфіки юридичної діяльності, тобто зосереджує увагу на нормах і правилах поведінки фахівців; – друга конкретизує лише ситуацію морального вибору, який вирішується на основі загальнотеоретичних моральних знань.

Юридична етика акцентує увагу на професійній діяльності людини, поведінці в середині професійної групи. Прикладна етика акцентує увагу на загальнозначущих для цілого суспільства питаннях і на тому, як вони вирішуються в окремій (одиничній) ситуації.

Особливість юридичної етики як різновиду професійної етики впливає із основних принципів моралі та етики, не відокремлюючи її від загальних морально-етичних поглядів. Вона обґрунтовує зміст морального ідеалу юриста-фахівця, досліджує моральний потенціал юридичної діяльності (з урахуванням всіх видів юридичних професій) та особистості юриста, а також вивчає проблеми деформації морально-професійної свідомості і морального виховання та вдосконалення рівня професійної культури юридичних кадрів. Тому в етичній, філософсько-правовій літературі іноді терміни «юридична етика», «професійна етика юриста», «професійна мораль юриста» вживають як синоніми, або дуже близькі за змістом поняття. Однак ці поняття можна відокремити: юридична етика з'ясовує сутність і місце професійної моралі в системі стосунків «юрист – суспільство», теоретично обґрунтовує систему морально-професійних вимог в юридичній діяльності.

Юридичну етику часто асоціюють суто з кодексами поведінки, які забезпечують моральний характер тих взаємостосунків між людьми, які впливають з їх професійної діяльності. До речі, виникнення і застосування таких кодексів («Основні засади професійної етики юристів України», «Кодекс професійної етики судді», «Правила професійної етики нотаріуса», «Правила адвокатської етики» та ін., а також міжнародні правові акти щодо діяльності юристів) є показником однієї з ліній морального прогресу людства, тому що вони віддзеркалюють зростання цінності особистості і утвердження гуманності у міжособистісних стосунках.

Через етичні кодекси (подібні кодекси існують і в інших видах професійної діяльності) відбувається процес інституалізації моралі, її зростаюча формалізація. Тенденція інституалізації етики (а також моралі, яка в усіх філософсько-етичних вченнях характеризується як неінституціональний регулятор суспільного життя) призводить до диференціації самої етики, до відокремлення від філософської етики і самостійного розвитку таких наукових дисциплін як політична етика, біоетика, етика бізнесу, юридична етика. Саме тому сьогодні юридична етика часто розглядається як складова правознавства, теорії права. Проте, така формалізація моралі, моральних норм, вимог, приписів означає, що самі інституціональні форми регулювання суспільного життя (зокрема – право, як специфічний інституційний регулятор життя суспільства і людини) сьогодні вкрай потребують ціннісної підтримки, яку може надати етика та мораль.

Юридична етика, яка реалізується через морально-етичні кодекси, кодекси честі, відомчі статuti і накази має більшою мірою деонтологічний характер, а не лише декларативний, тобто такий, що постає лише у вигляді моральних орієнтирів і рекомендацій.

Сучасна деонтологічна етика базується на кантівському вченні про мораль, моральний обов'язок, який є внутрішнім імперативом моральної діяльності. А саме морально-професійний обов'язок є центральним поняттям юридичної етики, є визначальним внутрішнім двигуном виконання службових обов'язків, що формується під впливом нормативних і конкретно-життєвих ситуацій.

За Кантом моральний обов'язок – ідеальна вимога виконання ідеальної норми, що можливо тільки на рівні індивідуальної свідомості особистості. Тобто, моральний обов'язок – це те, що індивід сам визначає для себе як належне і імперативне для виконання, виходячи із знань загальної моральної ситуації в суспільстві.

Людина, суб'єкт певної професійної діяльності, на рівні індивідуальної свідомості формує власний моральний обов'язок: вона в думках моделює можливу ситуацію і в цій ситуації ставить себе на місце іншого – уявляє можливе ставлення до себе з боку інших. Так, моральний обов'язок в юридичній етиці постає як те, що вимагається від самого себе, а не як те, що вимагається від інших.

Юридична етика, як деонтологічне знання, постає як вчення про заборони неналежного, неприпустимого з точки зору суспільної моралі. Моральний обов'язок в свідомості людини, яка виконує відповідні професійні функції в суспільстві, встановлює певний обмежувач, утримує від негідних вчинків. Він утримує людину від вчинення чогось не тому, що це не відповідає нормам чинного законодавства, а тому, що це є морально неприпустимим.

Мотивом виконання морального обов'язку за Кантом є сама категоричність і імперативність обов'язку, його абсолютний характер – «обов'язок заради обов'язку».

Водночас, моральний обов'язок (як основа деонтології) в юридичній сфері набуває свою практичну дієвість через заборони: людина не робить негативних дій не на основі власних переконань, а на основі знання, що це заборонено і передбачає певні санкції.

Зведення юридичної етики до заборон, як досить дієвих форм моральних вимог, спускає мораль з рівня високої духовності до рівня елементарного питання дисциплінарної поведінки. Однак, якщо негативного вчинку юрист-фахівець уникає не з причини його заборони, а за глибоким внутрішнім переконанням – це й є високе моральне ставлення до своєї професії, реалізації істинного морального обов'язку в діяльності юриста.

Морально-професійний обов'язок юриста є найважливішою санкцією морального закону, який встановлюється на рівні окремої особистості, усвідомлюється індивідуально в межах кожної конкретної ситуації як необхідність.

Деонтологічний підхід не дозволяє розглядати морально-професійний обов'язок, взагалі професійну мораль юриста, як засіб досягнення певного результату. Людина, в умовах професійної діяльності, має

усвідомлювати належність своїх вчинків, а на основі усвідомлення такої належності спонукати й примушувати власне себе до відповідних дій. І це не є просте слідування поставленим ззовні зобов'язанням.

Професійні зобов'язання формуються на основі нормативно-правових і правозастосовних актів різного рівня, конкретизуються через певні повноваження. Діяльність юристів має суспільно необхідний характер і державну значущість, має не тільки правову, а й моральну санкцію у своєму здійсненні. Тому моральна сторона виконання професійних зобов'язань і функцій має таке високе значення.

В юридичній етиці моральний обов'язок тісно пов'язаний з професійним, саме тому в спеціальній літературі вживається термін «морально-професійний обов'язок юриста», що зумовлено складністю взаємозв'язку, взаємозалежності, взаємодоповненості моралі і права.

Єдність моралі і права виявляється в тому, що вони встановлюють певні стандарти поведінки, без дотримання яких людське суспільство не може існувати. У більшості цих стандартів моралі і право доповнюють й підсилюють одна одну. Правова система в широкому сенсі підтримує існування та розвиток моральних принципів. Система моральних норм, в свою чергу, вимагає законослухняності, сприяє затвердженню авторитету закону і забезпечення його дотримання без використання примусових заходів. Імперативно-нормативний характер і моралі і права передбачає певні санкції, що містять негативні наслідки для порушників норм, які віддзеркалюють ціннісні орієнтації суспільства.

Право в усіх його проявах має бути пронизане моральністю. Внутрішня моральність права – одна із важливих умов його ефективності. Глибоке взаємопроникнення моралі та права полягає в єдності принципів – гуманізм; справедливість, та понять – совість, честь, людська гідність, свобода і відповідальність. Через такі принципи і поняття закони правової держави є втіленням вищих моральних вимог і настанов сучасного суспільства. Право активно впливає на мораль, сприяє її глибокому укоріненню в суспільстві, водночас, само право під впливом морального фактору постійно вдосконалюється: розширюється його моральна основа, підвищується і зростає його авторитет в суспільстві.

Проте, мораль і право постають специфічними регуляторами суспільного життя. Право ніколи не може бути повністю сповнене моральними початками, воно залишає в суспільстві певний простір, де діють тільки моральні норми. Мораль, встановлюючи вимоги, не обмежує людину чітко встановленими кордонами, формальними приписами, залишає можливість для індивідуального морального самовизначення. У той же час існує певна обмеженість права (установлення строків, меж, форм) поряд з безмежністю морального регулювання, що дає підставу характеризувати юридичну сферу як мінімум суспільних приписів і стандартів. Крім цього, мораль не зосереджується на зовнішніх приписах, ставить вимоги до моральних почут-

тів, без яких конкретні дії іноді втрачають істинну моральну цінність. У той же час, правове регулювання не зосереджується суто на внутрішній мотивації. Таке складне функціонування моралі і права як визначних регуляторів суспільного буття, їх гармонізація є предметом дослідження юридичної етики.

Деонтологічна спрямованість юридичної етики виявляється:

- через створення ідеальної вимоги, яку встановлює суспільна мораль (що суспільство ставить як належне до виконання для юристів-професіоналів і якої діяльності воно від цієї професійної групи очікує);
- через створення на рівні індивідуальної свідомості представника юридичної сфери діяльності морального обов'язку як самозобов'язання (чого прагнути) та самообмеження (чого запобігати).

Деонтологічна спрямованість юридичної етики виявляється і в тому, що в ній:

- робиться акцент на авторитарності і забороні моральної регуляції;
- мораль перетворюється на інституціональний спосіб регуляції;
- сама мораль має тенденцію до індивідуалістичної ситуативності і втрачає спрямованість до універсалізації;
- моральні вимоги до юриста-професіонала постають як обов'язок, дотримання й виконання якого забезпечується за допомогою соціальних інститутів.

У цілому, в юридичній етиці загальноморальні принципи посідають виключно важливе місце, постають як стратегія належної поведінки юристів, виявляючи високу гуманістичну сутність цієї професії. Такі принципи як справедливість, безпристрасність, неупередженість, об'єктивність, незалежність і дотримання прав людини постають в юридичній етиці як безумовні вимоги (деонтологічні), слідування яким є обов'язком для юриста в будь-яких ситуаціях, за будь-яких умов.

У загальному вигляді моральні настанови юридичної етики виявляються як:

- ставлення до людини як до найвищої цінності, повага й захист прав, свобод і людської гідності відповідно до загальнолюдських принципів моралі;
- глибоке усвідомлення соціальної значущості ролі юристів та їх високого професіоналізму, своєї відповідальності перед суспільством, державою;
- розумне та гуманне використання наданих повноважень відповідно до принципів справедливості, громадянського, службового та морального обов'язку;
- принциповість, мужність, безкомпромісність у справі захисту законності;
- об'єктивність і неупередженість у разі прийняття рішення;
- бездоганність особистісної поведінки під час виконання службових обов'язків і в позаслужбовий час;

- свідомо дисциплінованість, ініціативність, взаємодопомога, здатність до розумного ризику в екстремальних умовах;
- невинне самовдосконалення професійної майстерності, знань і навичок;
- постійна самоосвіта, розширення інтелектуальних можливостей на основі засвоєння вітчизняного і закордонного досвіду.

Проблему формування деонтологічної моральної свідомості юриста в сучасному українському суспільстві можна вирішити через наповнення юридичної освіти знаннями з етики, які стануть підґрунтям гуманного ставлення до людей, почуття загостреної соціальної справедливості і нетерпимості до помилок в юридичній практиці, навичок правильного розв'язання моральних конфліктів.

Список літератури: 1. *Невмержицький Є.* Морально-етичні проблеми антикорупційної діяльності правоохоронних органів // Вісник прокуратури. – 2008. – №11. – С.77-83. 2. *Павлишин О.В.* Деякі проблеми становлення і розвитку вищої освіти в Україні // Наука і освіта: Збірник наукових праць. – К.: Академія наук вищої школи України, 2003. – С. 22-27. 3. *Павлишин О.В.* Проблемні аспекти світоглядної підготовки правознавців // Право і суспільство. – 2005. – № 1. – С.31-36.

Надійшла до редколегії 03.06.2011.

УДК 94(477)

М.Ш. КИЯН, канд. юр. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», Харків
М.Г. ОКЛАДНА, канд. істор. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», Харків

СТАНОВЛЕННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ УКРАЇНИ ЗА ЧАСІВ ЛЮТНЕВОЇ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р.

У статті розглядається процес становлення виборчих технологій в Україні за часів Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р. Аналіз цих технологій представляє не тільки науковий, але і практичний інтерес. Особливий акцент робиться на правовому аналізі виборчого законодавства Тимчасового уряду та Центральної Ради та його подальшому використанню при розробці наукової основи проведення виборчих кампаній, як основної умови становлення та розвитку громадянського суспільства України, її інтеграції до європейських країн.

В статье рассматривается процесс становления избирательных технологий в Украине в период Февральской буржуазно-демократической революции 1917 г. Анализ этих технологий представляет не только научный, но и практический интерес. Особый акцент делается на правовом анализе избирательного законодательства Временного правите-

льства и Центральной Рады и его дальнейшего использования при разработке научной основы проведения избирательных кампаний, как основного условия становления и развития гражданского общества Украины, ее интеграции в европейское сообщество.

This article considers the process of formation of selective technologies in Ukraine in period of February bourgeois-democratic revolution in 1917. The analysis of these technologies represents not only scientific but also practical interest. The special emphasis is made on the legal analysis of electoral laws of Provisional government and Central Rada and its further use in the development of scientific basis of carrying out election campaigns as main condition of formation and development of civil society of Ukraine, its integration into the European community.

Виборче законодавство держави є показником демократії, гарантією народовладдя, запорукою успішної діяльності виборчих органів, проявом прав і свобод громадянина. Для усвідомлення, оцінки та подальшого вдосконалення діючого виборчого права сучасної України історико-правовий аналіз становлення виборчих технологій України є безумовно корисним.

Вибори в Україні – це передбачена Конституцією та законами України форма прямого народовладдя, яка є волевиявленням народу шляхом таємного голосування щодо формування конституційного якісного і кількісного складу представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Але визначення виборів не завжди було таким. Воно стало таким завдяки багатомісячній боротьбі за незалежність України. Метою цієї статті є спроба проаналізувати формування виборчого права України у період Лютневої революції 1917 р. та його вплив на формування сучасних виборчих технологій.

Період 1917-1920 рр. дуже складний і суперечливий. У цей час боротьба за владу йшла між багатьма політичними силами. Численні претенденти на владу в Україні та в усій колишній Російській імперії силою зброї вирішували, хто і яка форма правління заступить старий устрій. Ці суспільні процеси призвели до втілення у життя різноманітних, часто навіть протилежних ідей щодо проведення виборів до представницьких органів влади.

Визначну роботу зі створення виборчого законодавства провів Тимчасовий уряд Росії, до складу якої входила Україна. Лютнева буржуазна революція дала надію на реформування системи формування державних та місцевих органів. У березні 1917 р. Тимчасовий уряд створив Особливу урядову нараду, яка розробила 46 законопроектів, спрямованих на проведення земської реформи, а 21 травня санкціонував найважливіший з них: Тимчасові правила про вибори губернських і повітових земських гласних, які вводилися в дію постановою Тимчасового уряду.

Правила склалися з 2-х розділів, які врегульовували вибори повітових і губернських гласних. Розділ I окреслював виборчі права й механізм складання списків виборців, формування виборчих округів і дільниць, діяльність виборчих комісій, порядок балотування кандидатів у повітові гласні, проведення передвиборчої агітації й голосування, визначення результа-

тів виборів, порядок їх оскарження і проведення повторних виборів. Розділ II урегульовував порядок балотування кандидатів у губернські гласні, голосування й підведення підсумків результатів виборів [1]. Стаття 3 надавала виборчі права чоловікам і жінкам, які досягли 20-річного віку. Виборчі права отримали військовослужбовці й державні службовці. Правила не передбачали майнового цензу, не обмежували виборчих прав за національною чи релігійною ознакою, проте зберегли ценз осілості, що засвідчувало належність виборців до територіальної громади і властиво для місцевого самоврядування. Права на участь у земських виборах позбавлялись ченці, психічно хворі, а також засуджені до позбавлення волі — впродовж 3-х років після завершення відбування покарання. Законодавство позбавляло виборчих прав глухонімих, що слід розцінювати як дискримінацію прав виборців за станом здоров'я. Тимчасові правила відмовилися від низки обмежень виборчих прав, передбачених Положенням 1890 р., і значно розширили коло земських виборців.

Формувати списки виборців згідно зі ст. 13 Правил повинні були повітові виборчі комісії, користуючись списками, складеними під час виборів волосних гласних і гласних міських дум. За статтями 11-13 Наказу повітові земські управи завчасно мали отримати ці списки від волосних виборчих комісій і міських дум, внести до них необхідні зміни й передати до повітової виборчої комісії. Не пізніше як за 6 тижнів до голосування списки виборців мали бути оприлюднені. Виборці мали право подавати до повітових або міських управ скарги про помилки, виявлені у списках, а якщо скарга залишиться без задоволення — до губернського адміністративного суду. Голова місцевої адміністрації впродовж 5-ти днів з моменту оприлюднення списків міг їх опротестувати.

Вибори проводилися шляхом таємного голосування, але, якщо за земськими Положеннями 1864 р. й 1890 р. воно відбувалося за допомогою спеціальних кульок, то за ст. 31 Тимчасових Правил, воно мало здійснюватися «виборчою запискою» — бюлетенем. Законодавство детально визначало його форму й вимоги до його заповнення. Уперше було передбачено використання кабінок для таємного голосування. Виборець вручав свій бюлетень голові виборчої комісії, який, переконавшись у його достовірності, особисто опускав його до виборчого ящика-урни. Необхідність такої перевірки законодавець обґрунтував тим, що значна частина виборців не мала необхідної освіти, а статті 31-33 Наказу встановлювали досить високі вимоги до заповнення бюлетеня. Незважаючи на те, що він мав бути поміщеним у конверт, такий порядок голосування дає підстави сумніватися в дотриманні таємниці голосування.

Наказ детально регламентував підведення підсумків голосування за пропорційною системою. Число голосів, поданих виборцями по кожному зі списків, необхідно було перемножити на число повітових гласних від виборчого округу й поділити на загальну кількість використаних бюлете-

нів. Отриманий результат указував, скільки кандидатів за списком слід вважати обраними. Упродовж 2-х днів окружна виборча комісія передавала документацію про результати виборів повітовій земській управі, яка складала остаточний список новообраних гласних.

Проведення передвиборчої агітації законодавство регламентувало доволі поверхово. За ст. 25 Наказу в день виборів агітація (роздача брошур, розвішування плакатів, проголошення промов) заборонялася в приміщенні, де проходило голосування, й навколо нього. Але в інших місцях на території виборчого округу агітацію заборонено не було, що слід розглядати як прогалину в законодавстві.

На підставі статей 43 і 44 Тимчасових правил голова місцевої адміністрації впродовж 7-ми днів або виборці впродовж 10-ти днів могли оскаржити результати виборів у губернському адміністративному суді, а його постанову – в Сенаті впродовж місяця з дня її оголошення. Якщо адміністративний суд або Сенат визнавав вибори по округу недійсними, повітова земська управа в місячний строк повинна була організувати проведення повторних виборів. Якщо адміністративний суд або Сенат визнавав недійсними вибори окремих гласних, повітова земська управа мала виключити їх зі списку гласних і занести до числа обраних наступних кандидатів за виборчим списком.

Розділ II (статті 52-57) Тимчасових правил передбачав вибори губернських гласних повітовими земськими зборами за пропорційною системою виборів. Не пізніше як за день до виборів повітові гласні (виборщики) подавали голові повітових зборів списки кандидатів у губернські гласні. Число кандидатів у списку не могло перевищувати число губернських гласних від повітового земства. Списки засвідчували своїми підписами не менше 5-ти виборщиків. Голосування й підрахунок голосів проводилися у спосіб, аналогічний тому, що використовувався при виборах повітових гласних. Законодавство Тимчасового уряду не передбачало механізму оскарження результатів виборів і проведення виборів повторних [2].

Скидання самодержавства в лютому 1917 р. мало наслідки для України. 3-4 березня 1917 р. було створено Центральну Раду, яка в листопаді 1917 р. стала першим парламентом України [3]. Центральна Рада оформилась шляхом делегування, а не загальними виборами. В основних своїх документах вона сама наголошувала на тому, що є тимчасовим органом і діє, поки не будуть обрані загальним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські Збори. Загальні принципи виборчого законодавства вперше окреслив ще до утворення УНР М. Грушевський, який розробив таку схему: «Щоб не було ніякої тісноти від власті людям, щоб вона не коверзувала людьми, не кидала їм своєї волі, не має бути іншої власті, тільки з вибору народного! Це називається устроєм демократичним – щоб народ сам собою управляв» [4].

Природні принципи виборчого права як частина реального народовладдя проголошувалися у першому документі Відозві Центральної Ради від 22(09).03.1917 р.: «Впав царський уряд, а Тимчасовий оголосив, що не-

забаром скличе Установчі збори на основі загального, рівного, прямого й таємного виборчого права. Звідти уперше на весь світ пролунає у всій своїй силі справжній голос твій, справжня воля твоя»[5].

Перший Універсал Центральної Ради на широкий огляд виніс плани щодо скликання загального представницького органу: «Хай порядок і лад на Вкраїні дають вибрані загальним, рівним, прямим і тайним голосуванням Всенародні Українські збори. Усі закони, що повинні дати той лад тут у нас, на Вкраїні, мають право видавати тільки наші Українські збори.» [6, с.29]. Третій Універсал від 7 листопада 1917 р. чітко постановив: «Днем виборів до Українських Установчих зборів призначаємо 27 грудня 1917 р., а днем скликання їх – 9 січня 1918 р. Про порядок скликання Українських Установчих зборів негайно видано буде закон» [6, с.37]. Закон був прийнятий. Це був великий за обсягом закон, 183 статті якого детально регламентували порядок організації й проведення виборів. Приймався він у два етапи. 11 листопада 1917 р. Центральна Рада ухвалила його перший розділ, що складався з 10 глав: «Загальні засади», «Про виборче право», «Про установи, котрі завідують проведенням виборів до Українських Установчих зборів», «Про виборчі списки», «Про кандидатські списки», «Про подавання і підрахунок виборчих карток», «Про встановлення результату виборів», «Про порядок вступу на місце членів, які виступають з Українських Установчих зборів», «Про забезпечення вільності і правильності виборів», «Про трати на вибори до Українських Установчих зборів». 16 листопада ЦР затвердила другий розділ закону «Про вибори до Українських Установчих зборів», 3 глави якого називалися: «Про порядок виборів в армії, флоті і тилу», «Про порядок виборів у військовому районі та військових округах поза межами України» та «Про порядок виборів у флоті» [5, с. 432]. Це був дуже важливий акт, який регламентував процес і принципи проведення виборів головного представницького органу українського народу. Ст. 1 Закону декретувала: «Установчі збори Української Народної Республіки складаються з членів, обраних людністю на основі загального, без різниці статі, і рівного виборчого права, через безпосередні вибори та таємне голосування, з додержанням принципу пропорційного представництва» [5, с. 413]. Тобто офіційно встановлювалися принципи демократичних виборів, такі як загальність, рівність, таємність. Ст. 68 забороняла участь у виборах «особам озброєним і явно нетверезим» [5, с. 412]. Глава третя перераховувала установи, що завідували проведенням виборів, чітко регламентувала саму виборчу процедуру. Це свідчить про добру організацію виборчого процесу, забезпечення загальності цього права.

Центральна Рада встановила законодавчі умови захисту і гарантії виборчих прав і процесу, цьому була присвячена глава Закону «Про забезпечення вільності і правильності виборів». Вона висвітлювала можливі види юридичної відповідальності за порушення виборчого порядку, наприклад ст. 100: «Винуватий в оголошенні свідомо неправдивих відомостей про факти, що

торкаються особи кандидата або приватного його життя, з метою підкопати довір'я до його чи до представленої через нього організації або досягти обрання інших кандидатів, має бути покараний шляхом ув'язнення або арештом» [5, с. 424].

Таким чином Закон «Про вибори до Українських Установчих зборів», який встановлював та регламентував принципи виборчого права, був за своєю структурою та змістом досить довершеним і демократичним. На жаль, в умовах громадянської війни та революції, німецької окупації, Установчі збори скликано не було. Про це чітко говориться у Четвертому Універсалі Центральної Ради: «... в тяжку годину відродилась воля України. Чотири роки лютої війни знесли наш край і людність. Гроші в ціні падають. Хліба зменшується. Насуває голод. По краю розплодились юрби грабіжників і злодіїв, особливо, коли з фронту посунуло військо, зчинивши криваву різню, заколот і руїну на нашій землі. Через усе це не могли відбутися вибори в Українські Установчі збори в приписаний нашим попереднім Універсалом час і ці Збори, призначені на нинішній день, не могли зібратись, щоб прийняти з наших рук нашу тимчасову найвищу революційну владу над Україною, уставити лад в Народній Республіці нашій і організувати новий уряд» [6, с. 39].

Досягнення і наміри Центральної Ради мали величезне значення для розбудови підвалин тогочасної правової і державної систем України. Не було пропущене й питання виборчої системи як важливого прояву народовладдя. Виборче законодавство того часу не мало загального характеру, у ньому існували певні пустоти (наприклад, у випадку з виборами до органів місцевого самоврядування).

29 квітня 1918 р. була прийнята Конституція УНР «Статут про державній устрій, права і вольності Української Народної Республіки», яка чітко регламентувала основні принципи виборчого права. Та, все ж таки, головним показовим досягненням законодавчої діяльності Центральної Ради став Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки, який хоч і відрізнявся довершеною структурою, проте був за змістом певним компромісом з російською стороною. Його реалізації так і не сталося: занадто багато часу було витрачено на спори і демагогію, про що свідчать протоколи зборів, конфлікти з більшовицькою владою, воєнний стан і, як наслідок, відповідні настрої суспільства – все це стало визначальними чинниками, що призвели до падіння Центральної Ради.

Але сам факт відновлення української демократичної традиції, заснування принципів народовладдя, спроба консолідації суспільства і нації – неоціненний внесок Центральної Ради, який назавжди залишиться крапкою, з якої починається становлення самостійної Української держави у XX ст.. Історико-правовий досвід виборчого законодавства Центральної Ради становить основу для подальшого розвитку і формування виборчої системи, тобто є основоположним для сучасного виборчого права.

Список літератури: 1. Ніконова Л. Мажоритарна та пропорційна системи народного представництва: з історії політико-правової дискусії // Вісник Академії правових наук України. 2005 р. №4 (43). – Х.: Право, 2005. – С. 60-67. 2. Маклаков В.В. Избирательное право и избирательные системы буржуазных и развивающихся стран. – М., 1987. – С. 86. 3. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Еволюція Українського конституціоналізму // Право України. – 1991. – № 6. 4. Великий українець. Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. – К., 1992. – С. 82. 5. Українська Центральна Рада: Документи і матеріали: У 2 т. – К., 1995. – Т.1. – С. 47. 6. Історія конституційного законодавства України: Зб. док. / І- 90 упоряд. В.Д. Гончаренко. – Х.: Право, 2007. – С.29-43.

Надійшла до редколегії 13.04.2012.

УДК 321. 01

О.Ю. КАШАБА, канд. іст. наук, доц., УПА, Харків

ГЕНЕЗИС УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Аналіз витоків українського громадянського суспільства дає підстави стверджувати, що деспотизм ніколи не був притаманний історичним формам життя в Україні, аж до того часу, коли вона попала в залежність від Росії. А демократичні інститути і громадянські орієнтації, що існували в українській історії в специфічній, можливо, недорозвиненій формі, справили значний вплив на соціальне і політичне життя країни.

Анализ истоков украинского гражданского общества дает возможность утверждать, что деспотизм никогда не был присущ историческим формам жизни в Украине, до тех пор, пока она не попала в зависимость от России. Демократические институты и гражданские ориентации, которые существовали в украинской истории в специфической, возможно, недоразвитой форме, имели большое влияние на социальную и политическую жизнь страны.

The analysis of the origins of the Ukrainian civil society provides reasons to believe that despotism was never typical for the historical forms of life in Ukraine until the time it became dependent upon Russia. A democratic institutions and civil orientations that existed in Ukrainian history in specific and probably immature form had a significant impact on social and political life of the country.

Актуальність проблеми. Проблема формування в Україні громадянського суспільства в останні роки привернула увагу багатьох учених і політиків, широко висвітлювалася на сторінках різних видань. Як відзначив у своїй монографії академік АПрНУ Ю.М. Тодика, який спеціально вивчав цю проблему, більшість дослідників вважає, що інститутами громадянського суспільства є такі його структури, як родина, різні системи освіти, церква, наукові, професійні та інші об'єднання, асоціації, організації, з допомогою яких забезпечується задоволення економічних, професій-

них, культурних, релігійних та інших інтересів і потреб різних соціальних прошарків, груп і окремих індивідів [1]. Отже, громадянське суспільство визначається як демократична форма самоорганізації суспільства, незалежно від держави і поза ринком. Намагаючись відзначити перспективи утвердження громадянського суспільства в Україні як обов'язкової умови демократії, **ставимо за мету статті**, проаналізувати його історичні виитоки в нашій державі.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Демократична історична спадщина України поки що недостатньо вивчена під кутом зору політології і за-слуговує на більш ретельний розгляд. Слід однак визначити, що останнім часом з'являється все більше робіт, присвячених цієї тематиці [2]. Вони засвідчують, що Україні з давніх часів були притаманні демократичні інститути і громадянські орієнтири. Попри те, що існували вони в українській історії в специфічній, можливо, недорозвиненій (з точки зору сучасної демократичної процедури) формі, вони мали значний вплив на соціальне і політичне життя країни. Деспотизм не був притаманним історичним формам життя в Україні до тих пір, поки вона не потрапила в залежність від Росії.

Результати досліджень. Громадянське суспільство зазвичай розглядається як явище (і поняття), притаманне Західній цивілізації, у той час як «державне суспільство» (і поняття патерналізму, що з ним пов'язане) прийнято вважати продуктом Східної культури. Саморегулювання на противагу державній опіці; захищеність індивідуальних і групових прав на противагу політичному деспотизмові і автократії; добровільні асоціації на противагу так званим «мобілізаційним організаціям» – такими є лише декілька основних протилежностей цих двох культур у відносинах суспільства і держави [3].

Україна завжди була країною пограниччя в геополітичному сенсі, що розташована на перехресті цих двох різних світів і культур. Та й сама вона з другої половини XVII ст. була поділена навпіл. Отже, це дає підстави стверджувати, що Західна і Східна культури мали серйозний вплив на суспільне і політичне життя України.

У 1667 році територія України була поділена по Дніпру на дві великі частини. Лівобережна Україна стала розглядатися як країна тієї самої політичної культури та орієнтації, що й Росія. Правобережна Україна відійшла до Польського Королівства і після його розподілів в кінці XVIII ст. стала складовою частиною імперії Габсбургів, отримавши більше можливостей прилучитися до європейської цивілізації, демократичним традиціям.

Попри це демократичний дух і протогромадянська культура були відомі українцям з часів Київської Русі.

На початку IX ст. склалися умови для зародження ранньофеодальної Давньоруської держави, яка швидко розвивалася протягом X та першої половини XI ст. Найгостріші питання суспільного життя – війна і мир, поклонання князя на престол, питання зовнішніх відносин, зміна княжих уря-

довців тощо – обговорювалися і утверджувалися таким органом управління, як віче. Його наявність проводила своєрідний вододіл в організації влади за азійським і європейським стилями. Навіть при володарюванні авторитарного князя характер функціонування віче засвідчував близькість українського етносу до європейського способу організації й функціонування політичної влади. У той же час, ні в X ст., ні в першій половині XI ст. для розвитку вічевого устрою сприятливих умов у Києві не було. Влада київського князя була дуже сильною, а місто – політично слабким для того, щоб поряд із князівською владою могло процвітати віче. Протягом X-XIII ст. боярські ради та віче не набули парламентарних форм, не перетворилися на певні інституції і залишилися випадковим зібранням.

Після розпаду Київської держави прагнення деяких володарів зміцнити владу у своїх князівствах знаходило активну підтримку серед міського населення. Ці процеси найбільш виразно виявились у Галицько-Волинському князівстві. У XIII ст. сформувалося феодальне міське право – Магдебурзьке право, яке встановлювало порядок виборів і функції органів міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювало питання торгівлі, опіки, спадкування тощо. В Україні Магдебурзьке право першими отримали міста Галицько-Волинського князівства – Санок (1339 р.) та Львів (1356 р.), з цього часу життя цих міст організовувалося на західноєвропейський взірець. Згідно з Магдебурзьким правом мешканці міст жили на засадах самоврядування, були незалежними не лише економічно, а значною мірою й політично. Саме на городян та їхні кошти спиралися монархи Європи у боротьбі проти феодальної верхівки за створення загальнонаціональних ринків. Разом з тим, міста ставали головною силою, що стримувала надмірну централізацію влади в абсолютних монархіях Європи. З бюргерського середовища тогочасних європейських міст сформувалася буржуазія, яка започаткувала нову капіталістичну епоху в європейській і світовій цивілізації.

Отже, у XIV ст. осередками політичного, господарського й культурного життя в Україні були міста. А буржуазія, що в них зароджувалася, була зацікавлена в розвитку виробництва, освіти й науки. Саме міські бюргери стали класом, який втілював у собі дальший розвиток виробництва і торгових відносин, соціальних і політичних установ.

Потреба різних груп міського населення згуртуватися для захисту своїх соціальних і національних інтересів в умовах наступу шляхетсько-католицької Польщі сприяла їх консолідації. Так виникали своєрідні громадські об'єднання – братства. До їх складу входили ремісники, купці, дрібна шляхта, інтелігенція, духовенство, представники козацтва. Найстарішим братством було Львівське (виникло у 1439 р.). Значно зростає кількість братств на початку XVII ст., коли з новою силою розгортається народна боротьба проти поневолювачів, спалахують селянсько-козацькі повстання. В цей час виникають Кам'янець-Подільське, Красноставське, Сам-

бірське, Київське, Луцьке, Шаргородське, Немирівське, Вінницьке та інші братства. Братські діячі критикують не лише католицьку церкву, а й православну церкву, її ієрархію, паразитичний розкішний спосіб життя кліру.

Кінець XV – початок XVI ст. в Україні, як і в інших країнах Європи, характеризується сильним антифеодальним рухом. В Україні з її своєрідним географічним становищем і відносно слаборозвинутим життям міст, що не мали такого ступеня свободи, як в Європі, середні і нижчі стани знаходили порятunek в тому, що переселялися на незаймані степові простори та за пороги Дніпра, де не було феодалів, княжої чи королівської адміністрації і де можна було господарювати, не оглядаючись на пана. Тут вони створили унікальну Козацьку республіку, яка стала головним джерелом демократичного руху і протогромадянської культури, що панувала протягом століть.

В козацькі часи попри нерівність станів і попри провідну роль козацтва як ядра нації, що почала формуватися, виразно дали знати про себе здатність народу до самоорганізації, до життя за правовими (тоді переважно – традиційними) нормами, суспільство (громада) почувалося незалежним не лише від чужоземних держав (Речі Посполитої та Московії), але й від своїх власних «верхів», яких воно створювало і яких хотіло або не хотіло терпіти. Дуже рано формулюється ідея народного суверенітету (права народу жити за притаманними йому ustalеними нормами і законами, бути в цьому відношенні автономними, незалежними від інших держав), яка б була неможливою без громадянської свідомості. А українське «громадянин» походить від «громада» і в ньому відбитий не бюргерський (буржуазний) і не політичний зміст, а спадковість форм соціальної взаємодії, народного побуту і громадського самоврядування [4].

Деякі традиції українського самоврядування і судової практики збереглися аж до XIX ст. Але ці традиції поступово гинули в наслідок опанування української етнічної території російським самодержавством.

Галицькі землі, що знаходилася під владою Австро-Угорщини навпаки переживали період громадянського Ренесансу і відродження української спільноти. Вирішальну роль у цьому процесі відігравали скасування кріпацтва і становлення Австрійської імперії як правової держави. За умов дотримання владою правових принципів відбувся справжній злет національної свідомості і громадянського життя українців Галичини наприкінці XIX – початку XX ст.

Цей зліт повністю спростовує стереотипи про нездатність українців до єднання, до висунення відданих громаді лідерів та їх підтримки громадою. «Якщо хтось хоче переконатись у здібності українців до свого державного життя й розвитку власної політичної культури в розумінні політичної орієнтації та ставлення до політичної системи, повинен вивчити політичний розвиток Галичини наприкінці XIX – на початку XX століть. Обставини галицького суспільства того часу не були ідеальними, але з погляду розвитку громадянської політичної культури вони знаменні тим, що для

того, щоб народ доріс до зрілості, виростив у собі державницьку культуру помітного ступеня, вистачило, щоб одне-два покоління мали нагоду жити у правовій державі з однаковими законами для всіх та можливістю брати участь у рішенні локальних та загальнодержавних питань політики й адміністрації тодішньої Австрії» [5].

Висновки. Отже, можемо констатувати, що попри всі труднощі і складний шлях у процесі формування традицій громадянського суспільства в Україні, для нашого народу було притаманне прагнення до свободи і незалежності. Витоки громадянського суспільства в Україні були закладені досить давно. Нажаль в силу того, що Україна мала своєрідне географічне становище і відносно слаборозвинуті міста, які не мали достатнього рівня свободи громадянське життя ледь животіло. Однак воно не тільки ніколи не зникало з політичного простору України, а при першій же можливості відроджувалося й збагачувало європейську історію розмаїттям нових форм і напрямів.

У порівнянні з описаною традицією, ситуація в сучасній Україні виглядає не дуже вигідною. Громадянське суспільство в Україні поки що не заявило про себе як центр сили, з яким би мусили рахуватися владні структури, не стало протиположним владі. Заважають вкорінені у масовій свідомості стереотипи тоталітарного минулого, у тому числі й персоналістські орієнтації більшої частини людей; їх сподівання на те, що порятунок прийде від «сильного лідера» і, як наслідок, – вичікувальна позиція замість громадянської активності. Загалом, можна сказати, що структурні (інституційні) зміни поки що не перейшли на культурний рівень і не сформували особистість, здатну захищати свої власні і суспільні інтереси та бути опорою демократії.

Адже, підґрунтям для громадянського суспільства є три важливі платформи: приватна власність, розвинені правові відносини, самостійні і впевнені у своїх силах люди. Тому можемо говорити про низку причин, які спричиняють гальмування розбудови українського громадянського суспільства:

1. Бідність широких верств народу, його зневіра у власних силах, так само як у силі та чеснотах держави.

2. Специфічна культура політичних еліт, що нав'язують суспільству звичайні і вигідні для них патронажно-клієнтські стосунки, які перешкоджають створенню нормального правового поля для громадянського суспільства, не дають розвиватися громадській самодіяльності та ініціативі.

3. Недостатня правова захищеність індивіда, розрив між формальним конституційним порядком і напів-конституційною, чи може – чверть-конституційною практикою.

4. Аморфність духовно-інтелектуальної еліти, інтелігенції, яка має «підтягнути» свій народ до здобутків світової цивілізації і заради цього звертатися до народних коренів в аспекті мови, культури, громадянської практики.

Список літератури: 1. Тодика Ю.М. Конституційні засади формування правової культури: Монографія. – Харків: РАЙДЕР, 2001. 2. Стисла характеристика цього феномена та бібліографія питання подані в статті А.Ф. Колодій Вибори-98 і становлення громадянського суспільства в Україні // Український варіант. – 1998. – № 2. – С. 23-25; Чувардинський О.Г. Європейський характер історичних витоків українського громадянського суспільства // Трибуна. – 2007. – № 11 – 12. – С. 26-27. 3. Колодій А.Ф. Проблеми і перспективи розвитку громадянського суспільства в сучасній Україні // Розвиток демократії в Україні: Матеріали міжнародної наукової конференції. – К., 2001. – С. 518. 4. Там само. – С. 520. 5. Цит.: Цимбалістий Б. Тавро бездержавності. Політична культура українців. – К., 1994. – С. 58.

Надійшла до редколегії 20.03.2012.

УДК 65.012.8

Л.В. ПЕРЕВАЛОВА, канд. филос. наук, проф., НТУ «ХПІ», Харків

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглядається процес становлення законодавства про захист комерційної таємниці починаючи з радянських часів і по теперішній час. Особлива увага приділяється сучасному українському законодавству. Пропонуються шляхи його подальшого вдосконалення з метою приведення у відповідність до норм міжнародного та європейського права.

В статье рассматривается процесс становления законодательства о защите коммерческой тайны, начиная с советского времени и по сегодняшний день. Особое внимание уделяется современному украинскому законодательству. Предлагаются пути его дальнейшего совершенствования с целью приведения в соответствие с нормами международного и европейского права.

Becoming legislation about defence of commercial secret is examined in the article, since soviet time and for today. The special attention is spared the modern Ukrainian legislation. The ways of his further perfection are offered with the purpose of adduction in accordance with the norms of international and European law.

Підприємства України здійснюють свою діяльність в складних умовах ринкової економіки. Це різко загострює проблему забезпечення безпеки підприємства. Захист комерційної таємниці є одним з важливіших чинників, які забезпечують належний рівень економічної безпеки підприємства.

Проблема захисту комерційної таємниці має багато аспектів, серед яких найважливішими є визначення правового положення комерційної таємниці, юридичне закріплення права на комерційну таємницю та створен-

ня правових гарантій реалізації цього права, регулювання відносин, які виникають у сфері обігу комерційної таємниці.

Юридичними підставами реалізації права підприємства на комерційну таємницю та її захист є положення Конституції України, Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України, Законів України «Про інформацію», «Про захист економічної конкуренції», «Про науково-технічну інформацію», «Про Службу безпеки України», «Про режим іноземного інвестування», «Про страхування» та інші.

Теоретичні дослідження даної проблеми проводилися фахівцями в галузі захисту інформації: І. Давидовим, В. Дозорцевим, Е. Елютиною, Е.Ю. Носіком, О. Сергєєвою та іншими [1]. Слід відзначити, що значна кількість правових питань захисту комерційної таємниці вже певним чином досліджувалася у вітчизняній науці, але враховуючи динамічний характер розвитку інформаційного суспільства, постійно виникають потреби вдосконалення системи захисту комерційної таємниці на підприємстві.

Комерційна таємниця, як об'єкт інтелектуальної власності, належить до найскладніших у правовому відношенні і в той же час найменш розроблених в українському праві категорій.

Реформування економіки України, прагнення максимально гармонізувати національну нормативно-правову базу в сфері інтелектуальної власності з міжнародними нормами та стандартами, зокрема, положеннями Угоди ТРІПС та Директивами Ради Європейського Союзу обумовили потребу у врегулюванні на законодавчому рівні правовідносин, пов'язаних із охороною прав на комерційну таємницю.

Початок правового регулювання відносин, пов'язаних із комерційною таємницею, в законодавстві, що діяло на теренах України, пов'язують із прийняттям 4 червня 1990 року Закону Союзу Радянських Соціалістичних Республік «Про підприємства в СРСР», а також зі встановленням у травні 1991 року загальних засад правової охорони секретів виробництва та ноу-хау в ст. 151 Основ цивільного законодавства Союзу РСР і союзних республік. Ст. 33 «Комерційна таємниця підприємства» Закону СРСР «Про підприємства в СРСР» не містила конкретного поняття комерційної таємниці, але визначала в загальних рисах порядок віднесення відомостей до комерційної таємниці та включала норму щодо відповідальності за правопорушення у цій сфері. Так, під комерційною таємницею підприємства в Законі розумілися пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінням, фінансами та іншою діяльністю підприємства відомості, що не є державними таємницями, розголошення (передача, витік) яких може завдати шкоди його інтересам. Визначення складу й обсягу відомостей, що становлять комерційну таємницю, та порядку їх захисту було віднесено до компетенції керівника підприємства. При цьому передбачалось, що види діяльності підприємств, відомості про які не можуть становити комерційної таємниці, визначатимуться Радою Міністрів СРСР. Тобто, Закон залишав прос-

тір як для подальшого розвитку законодавства про комерційну таємницю, так і для прийняття відомчих нормативних актів у цій сфері.

Важливо звернути увагу на те, що відповідно до даного Закону рішення Ради Міністрів про заборону відносити ті чи інші дані до комерційної таємниці мало на меті запобігати приховуванню підприємством відомостей про забруднення навколишнього середовища та іншу негативну діяльність, яка може завдати шкоди суспільству. Остання частина статті 33 вказаного Закону передбачала, що відповідальність за розголошення відомостей, які становлять комерційну таємницю підприємства, і за порушення порядку охорони таких відомостей встановлюється законодавчими актами СРСР. Однак відповідні санкції так і не знайшли свого закріплення в нормативних актах Радянського Союзу.

16 липня 1990 року було проголошено державний суверенітет України, що передбачало запровадження принципу верховенства Конституції та законів УРСР на території України. Верховна Рада Української РСР 27 березня 1991 року прийняла Закон «Про підприємства в Україні» (втратив чинність з 1 січня 2004 р.). Цей закон в частині регулювання відносин щодо комерційної таємниці, в основному, повторював норми Закону СРСР «Про підприємства в СРСР». Але в цьому законі повноваження Кабінету Міністрів України щодо переліку відомостей, які не можуть становити комерційної таємниці, не обмежувались метою запобігання приховуванню діяльності підприємств, що може становити небезпеку для суспільства.

Прийняття в 1992 році Закону України «Про інформацію» стало важливим етапом у розвитку правового регулювання відносин, пов'язаних із комерційною таємницею в Україні [2]. Цей закон (зі змінами) і зараз можна вважати фундаментальним в інформаційно-правовій сфері. Він закріпив право на інформацію і його гарантії, визначив принципи інформаційних відносин, основні напрями державної інформаційної політики, а також встановив, що інформація є об'єктом права власності і саме тому може бути об'єктом володіння, користування та розпорядження. Законодавець ввів поняття «режим доступу до інформації», під яким розуміється передбачений правовими нормами порядок одержання, використання, поширення і зберігання інформації.

Але цей закон не дає поняття інформації, що відноситься до комерційної таємниці, не встановлює правовий режим, не вказує, які дії є порушенням правового режиму комерційної таємниці. Внаслідок цього відсутня в даному законі відповідальність за порушення режиму комерційної таємниці. Також відсутній порядок віднесення відомостей до інформації, що становить комерційну таємницю.

Всі ці прогалини повинен усунути спеціальний закон, який би чітко й точно врегулював відносини між суб'єктами права на комерційну таємницю, але такого закону в Україні поки ще не існує.

Основоположні норми Законів України «Про підприємства в Україні», «Про інформацію», а в подальшому – і Конституції України стали основою для подальшого розвитку законодавства України відносно охорони прав на комерційну таємницю.

Удосконалення положень Законів України «Про підприємства в Україні» та «Про інформацію» щодо комерційної таємниці відбувалось шляхом конкретизації та спеціалізації існуючих загальних правових положень про охорону комерційної таємниці, а також шляхом закріплення відповідних норм у галузевих правових актах.

Наступним кроком у розвитку законодавства щодо комерційної таємниці стало набуття чинності Закону України «Про науково-технічну інформацію» в 1993 році [3]. Цей закон містить положення щодо додержання комерційної таємниці органами і службами, які отримують науково-технічну інформацію при реєстрації результатів науково-технічної діяльності та при здійсненні купівлі-продажу інформаційної продукції.

Цілий ряд законодавчих актів України був спрямований на вдосконалення правових механізмів гарантування прав на комерційну таємницю. Встановлювалися обмеження на застосування режиму комерційної таємниці в певних випадках. Так, наприклад, Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» чітко встановив, що фінансова звітність підприємств не становить комерційної таємниці, крім випадків, передбачених законодавством. Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» (в редакції від 30 червня 1999 р.) передбачив те, що відомості про фінансове становище банкрута перестають бути конфіденційними чи становити комерційну таємницю. Кабінет Міністрів України, реалізуючи набуті за Законом «Про підприємства в Україні» повноваження, 9 серпня 1993 року прийняв Постанову № 611 «Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці».

Нові законодавчі акти визначали правовий статус державних органів і окремих посадових осіб, які мають доступ до комерційної таємниці. Це, наприклад, Закони України «Про податкову службу в Україні», «Про міліцію», «Про Службу безпеки України», Указ Президента України «Про Положення про Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України», Господарський процесуальний кодекс України, законодавство про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, тощо. Ці нормативні акти передбачали право уповноважених посадових осіб певних владних органів на безперешкодний і безоплатний доступ до інформації, в тому числі тієї, що складає комерційну таємницю, а також встановлювали форми доступу: ознайомлення на місці, вилучення, зняття копій тощо. Надання і здійснення такого права носить ціловий характер – для реалізації отриманих повноважень, і обмежується компетенцією відповідного органу.

Однак слід відмітити, що багато проблем так і не було вирішено. У зв'язку з цим сьогодні, наприклад, органи міліції мають право отримати доступ до комерційної таємниці без необхідності дотримання будь-яких формальних процедур, а в той час, як органи прокуратури, що є контрольно-наглядовими – лише на підставі письмового запиту. Напевне, ці питання мають бути вирішені на рівні законодавчого акту.

Слід зауважити, що одночасно з наданням можливості ознайомлення з конфіденційними відомостями комерційного характеру необхідно встановити також і обов'язок не розголошувати інформацію, яка стала відомою посадовій особі в ході здійснення своєї діяльності та реалізації наданих законом повноважень.

Питання адміністративної та кримінальної відповідальності за порушення режиму комерційної таємниці вперше знайшли своє вирішення у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін і доповнень до Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України та Кодексу України про адміністративні правопорушення» від 28 січня 1994 р.

Основи правового регулювання відносин, пов'язаних із інформацією, знайшли свій подальший розвиток у Конституції України, яка була прийнята 28 червня 1996 року, (ст. 31, 32, 34, 41, 42, 54). Конституція гарантує кожному право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір [4]. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання правопорушенням, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Конституція України встановила базові правові рамки, в межах яких особа вправі реалізовувати свої права на комерційну таємницю та відстоювати власні законні інтереси в забезпеченні конфіденційності інформації.

Важливим етапом розвитку законодавства у сфері правової охорони комерційної таємниці стало введення в дію 1 січня 1997 р. Закону України «Про захист від недобросовісної конкуренції» [5], який містить норми, що визначають такі прояви недобросовісної конкуренції як неправомірне збирання, розголошення, схилення до розголошення та неправомірне використання комерційної таємниці, а також встановлює відповідальність за прояви недобросовісної конкуренції та правові засади захисту від недобросовісної конкуренції. Але Закон встановлює заходи юридичної відповідальності лише до юридичних осіб (ст. 21 і 22 Закону). Відповідальність фізичних осіб, як суб'єктів підприємницької діяльності, так і тих, що не є підприємцями за вчинення дій, визначених як недобросовісна конкуренція у формі порушення прав на комерційну таємницю, виключена зі сфери його дії і введена в законодавство про адміністративні правопорушен-

ня. Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі КУАП) у ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція» встановлює відповідальність у виді штрафу розміром до вісімнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за отримання, використання та розголошення комерційної таємниці з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця [6].

Усі законодавчі акти, які встановлювали юридичну відповідальність за збирання, розголошення та використання комерційної таємниці, виявили свою непослідовність і безсистемність в аспектах суб'єкта і розміру відповідальності.

На наш погляд, розмежування юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб за недобросовісну конкуренцію у формі порушення прав на комерційну таємницю є безпідставним. Відповідальність фізичних осіб, в т.ч. підприємців, визначається в КУАП, а юридичних – Законом України «Про захист від недобросовісної конкуренції». Підстави, умови, розміри, строки і порядок притягнення до відповідальності істотно різняться за названими двома законодавчими актами. Ця обставина свідчить про системну неузгодженість законодавства про адміністративні правопорушення, законодавства про захист від недобросовісної конкуренції та цивільного законодавства України.

Крім того, Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції» встановлює різні розміри санкцій для юридичних осіб, залежно від того, чи є юридична особа суб'єктом господарювання. Зокрема, розмір штрафу для юридичних осіб - не господарюючих суб'єктів на 60 % менший, ніж для юридичних осіб - господарюючих суб'єктів. Мотиви такої диверсифікації розмірів адміністративних санкцій пояснити важко.

Непослідовність та суперечність законодавства може бути вирішена шляхом встановлення однакових законодавчих засад юридичної відповідальності фізичних та юридичних осіб, незалежно від їх виду і підприємницького статусу. Вчинення відповідних правопорушень працівниками, службовими або посадовими особами юридичної особи під час виконання своїх трудових, службових чи посадових обов'язків має розглядатись як правопорушення, вчинене юридичною особою.

Кримінальна відповідальність за порушення прав на комерційну таємницю була встановлена Кримінальним кодексом України від 2001 р. Злочини щодо комерційної таємниці визначаються статтями 231 та 232. Так, ст. 231 визначає злочином дії, спрямовані на отримання відомостей, що становлять комерційну таємницю, з метою розголошення чи іншого використання цих відомостей, а також незаконне використання таких відомостей, а ст. 232 визнає злочином умисне розголошення комерційної таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно вчинене з корисливих чи інших особистих мотивів [7].

Адміністративна відповідальність за правопорушення щодо комерційної таємниці, встановлюється Кодексом України про адміністративні правопорушення. Вони мають менший ступінь суспільної небезпечності. Ч. 3 ст. 164-3 «Недобросовісна конкуренція» за отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця передбачає адміністративну відповідальність у вигляді штрафу від дев'яти до вісімнадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 164-3 КУАП, мають право складати посадові особи органів Антимонопольного комітету України, а самі справи про правопорушення розглядають суди.

Такий порядок притягнення до адміністративної відповідальності за правопорушення щодо комерційної таємниці свідчить про те, що ефективне застосування примусових заходів адміністративно-правового впливу часто стає неможливим, переважно через встановлений законодавством нетривалий строк накладення адміністративних стягнень – не більше двох місяців від дня вчинення правопорушення або виявлення триваючого.

Новий етап розвитку законодавства про комерційну таємницю в Україні було започатковано з прийняттям 16 січня 2003 р. Цивільного та Господарського кодексів України, в яких вперше в українському законодавстві визнано комерційну таємницю об'єктом права інтелектуальної власності та відрегульовані інформаційні відносини щодо комерційної таємниці [8, 9].

Таким чином аналіз джерел правового регулювання суспільних відносин, які складаються з приводу набуття, здійснення, охорони та захисту прав на комерційну таємницю, показав, що законодавство про комерційну таємницю в Україні є історично обумовленим і на сучасному етапі активно розвивається за різними напрямками. Крім змістовного наповнення нормативно-правової бази, присвяченої комерційній таємниці, також спостерігається значне розширення форм правового регулювання. Можна констатувати започаткування формування комплексного інституту законодавства про комерційну таємницю в Україні. Розвиток законодавства України про комерційну таємницю не позбавлений таких проблем, як неповнота та суперечність правового регулювання. Ці та інші недоліки джерельної бази прав на комерційну таємницю в Україні можуть бути усунені під час гармонізації законодавства України з міжнародно-правовими та європейськими стандартами у сфері охорони прав на комерційну таємницю, зокрема, шляхом прийняття спеціального комплексного закону про комерційну таємницю.

Список літератури: 1. Давыдов И. Тайна фирмы // Хозяйство и право. – 1999. – №5 – С. 28-34; Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации. Сб. стат. // Исследовательский центр частного права. – М.: Статут, 2003; Елютина Е.В. Правовая регламентация сохранения тайны // Государство и право. – 2002. – № 8 – С. 16-23; Носік Ю.В. Міжнародно-правова охорона комерційної таємниці // Пра-

во України. – 2004. – № 11 – С. 131-135; *Сергеева О.* Поняття та ознаки комерційної таємниці // Підприємництво, господарство і право. – 2001. – № 2. – С. 36-38. 2. Закон України «Про інформацію». ВВР України, 1992, № 48, ст. 650. 3. Закон України «Про науково технічну інформацію». ВВР України, 1993, № 33, ст. 345. 4. Конституція України. ВВР України, 1996, № 30, ст. 141. 5. Закон України «Про захист від недобросовісної конкуренції». ВВР України, 1996, № 36, ст. 164. 6. Кодекс України про адміністративні правопорушення. ВВР УРСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122. 7. Кримінальний Кодекс України. ВВР, 2001, N 25-26, ст. 131. 8. Цивільний Кодекс України. ВВР, 2003, №№ 40-44, ст. 356. 9. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. ВВР, 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст. 144.

Надійшла до редколегії 04.04.2012.

УДК 008(477)

Л.В. АНУЧИНА, канд. филос. наук, доц., НУ «ЮАУ ім. Я. Мудрого», Харків

В.Г. ГРИЦАНЕНКО, засл. худ. України, доц. ХДАК, Харків

ВИПРОБУВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЄЮ

Стаття присвячена проблемам глобалізаційних процесів, які впливають на розвиток сучасної української культури. Автори аналізують як позитивні, так і негативні наслідки впливу світових культур на національну культуру України, пропонують шляхи подолання негативних явищ, підвищення рівня національної самосвідомості, зміцнення духовності тощо, від яких залежить майбутнє української нації та її культури.

Статья посвящена проблемам глобализационных процессов, которые влияют на развитие современной украинской культуры. Авторы анализируют как позитивные, так и негативные последствия влияния мировых культур на национальную культуру Украины, предлагают пути преодоления негативных явлений, повышения уровня национального самосознания, укрепления духовности и др., от которых зависит будущее украинской нации и ее культуры.

Article is devoted to problems of globalization processes which influence development of modern Ukrainian culture. Authors analyze both positive, and negative consequences of influence of world cultures on national culture of Ukraine, offer ways of overcoming of the negative phenomena, increases of level of national consciousness, strengthening of spirituality, etc. on which depends is future the Ukrainian nation and its culture.

Сучасна українська культура розвивається, як і всі національні культури, в контексті світових культурних процесів, а також на фундаменті власних змістовних орієнтирів. Надзвичайно динамічний характер еволюції світової культури не оминув і вітчизняну культуру. Для неї притаманні

швидкий темп оновлення цінностей, зміни орієнтаційних напрямів, різновекторність спрямувань тощо.

Прискорення процесу глобалізації, який є сьогодні визначальним для світової спільноти, не міг не відбитися і в культурі, в тому числі і в українській, яка, як відомо, довгий час функціонувала і розвивалася в замкненому просторі. Тільки після будівництва незалежної самостійної держави в Україні активізувалася співпраця зі світовими культурами. Цьому, крім всього іншого, сприяло масове переселення населення, міграція, поширення змішаних шлюбів, відкриття кордонів для мандрівників тощо. На підставі цього відчутним в Україні стало проявлення таких якостей, що за твердженням вчених, відрізняють глобалізацію: інтернаціоналізація, лібералізація, вестернезація, детериторізація.

Дійсно, навіть загальний, побіжний погляд на сучасну вітчизняну культуру надає можливості дійти висновку: процес взаємодії з іншими культурами та актуалізації їхніх цінностей став інтенсивним і розгалуженим; поширення прав і свобод людини визначено пріоритетним; західноєвропейські життєві стандарти постають як зразкові, загальнолюдського значення; нарешті, Україна відкрила кордони для інших країн, забезпечуючи, зокрема, безвізовий режим пересування. Поступово в українському суспільстві формується тип сучасної людини – людини, орієнтованої на оновлення, на новаційність, на утвердження власної значущості, на високу самооцінку, на прагнення безмежної свободи.

Варто звернути увагу на те, що процес входження української культури в світовий культурний простір був стимульований тим, що для більшої частини українців привабливими виявилися цінності західноєвропейського, американського кшталту – протилежні тим, які культивувалися в радянській системі. Відмова від марксистсько-ленінської ідеології призвела до того, що ідеологічна ніша залишилася «спустошеною», внаслідок чого її заповнювали привабливі для людини радянського минулого ціннісні настанови інших країн. Нагадаймо й про те, що українська спільнота характеризується відсутністю загальних пріоритетів, різновекторністю духовних спрямувань, серед яких – протилежні: російські та західноєвропейські, американські. Захоплення новими цінностями практично виключило критичне ставлення до них, сприяло розповсюдженню стандартизації, споживацьких настанов тощо.

Варто зауважити: сучасний культурний простір є різноманітним. Бурхливі зміни, які його охоплюють, роблять його мінливим, сповненим протиріч, навіть поляризованим. Тому, як відзначають сучасні культурологи, діалог культур позначається складностями, він болісний, позначений не тільки позитивними, а й негативними наслідками. Сьогодні у світовій культурі відчутний тиск найбільш розвинених (у першу чергу, в економічному та політичному відношенні) країн. Це значно ускладнює культурне пар-

тнерство, руйнує процес культурної співпраці, обмежує можливості самостійного, незалежного розвитку національних культур.

Відзнакою глобалізації є створення гомогенного культурного світу з єдиними цінностями, нормами, інститутами тощо. Яскравим прикладом цього може бути система освіти, яка зазнає уніфікації на основі зразків західноєвропейської освіти. Так, в Україні цей процес зумовив відмову від традицій національної школи (всіх ступенів – від середньої до вищої). Запровадження новачій в освітянській системі здійснюється без урахування менталітету народу, використання досвіду як вітчизняних педагогів (наприклад, В. Сухомлинського), так і певних освітянських закладів (зокрема, обмеження гуманітаризації та гуманізації навчально-виховного процесу у вищій школі). Ще одним свідченням гомогенізації культури є перетворення цінностей західноєвропейського зразку на загальносвітові, визнання їх найпрогресивнішими (пригадаймо: католицьке святкування Святого Валентина стало святом у православних країнах – в Україні, зокрема, воно настільки розпропагандовано, що визначається величезною кількістю населення, особливо молоді. Також популярним, поширеним серед молодих українців стало святкування хелоуїна – антихристиянського явища).

Подібна «навала» невластивих національній культурі цінностей є загрозою знищення її традиційних фундаментальних основ. А супроводження цієї «навали» модернізації побуту, костюма, способу життя тощо загострює загрозу. Відсутність в Україні навіть спроби якось хоча б «змікширувати» негативні впливи подібного роду «полілогу» культур виступає підставою втрати самобутності вітчизняної культури, втрати національної ідентичності.

До цього слід додати, що здійснення процесу модернізації культури в нашої країні має свою особливість. Вона полягає в тому, що певні модернізаційні зміни, які визначаються головними для культури, залишаються ще незавершеними, а перед суспільством вже ставляться інші завдання, також модернізаційного змісту, інколи протилежні тим, які реалізувалися раніше. Неузгодженість дій політичних діячів, керівників держави, несталість культурних пріоритетів, різновекторність культурних спрямувань тощо стає причиною того, що культурні орієнтири постійно коливаються у протилежні напрями. Наслідком є те, що вітчизняна культура розвивається одночасно в системі двох моделей вестернізації. Моделі, яка характеризується автоматичним перенесенням цінностей Західної Європи і США в духовний український простір. Модель друга пов'язана з тим, що вітчизняна культура «наздоганяє» ці культури – прагне поєднатися з ними, але за темпами актуалізації нових цінностей відстає, тому постійно знаходиться на узбіччі. Звичайно, це посилює той комплекс меншовартості, який сформований у нашого народу ще в минули часи.

Наявність у українців такої складової менталітету, як екzekутивність, багато в чому зумовлює неможливість швидкої переорієнтації на новачий не, передбачає повільність культурних змін.

Ситуація ускладнюється ще й тому, що сьогодні в українському культурному «полі» співіснують декілька культурних начал, різних за своїми змістовними, ціннісними спрямуваннями. Серед них одне з головних міст займає соціалістична культура, яка і до цього часу залишається привабливою для значної частини населення, особливо старшого покоління. Водночас помітно підвищується значення національної культури, прагнення торкнутися її джерел, опанувати її скарбницю. Не можна не помітити поширення нових ціннісних пріоритетів, які породжені сучасними культурними настановами постмодерністського спрямування. Українська культура намагається також осмислити, засвоїти всі ті культурні змісти, які б дозволили їй увійти в світ, об'єднаний глобалізацією. Нарешті, неможливо відкидати те, що в системі нашої культури зберігається тяжіння до російської культури, яка в свою чергу не відмовляється від інтенсифікації взаємин.

Стан сучасної української культури багатьма фахівцями визнається критичним. Свідомством цього є не тільки моральне зубожіння населення, а й релігійні конфлікти, панування «масового» мистецтва, зниження наукового потенціалу тощо. Духовну атмосферу сьогодення характеризує насиченість злом і агресією. Її носіями виступають, у першу чергу, ті, хто проголосив себе елітою суспільства, демонструючи «базарні» відносини на всіх рівнях: від стосунків у Верховній Раді до чисельних шоу на телебаченні. Доброзичливість і терплячість зникають поступаючись місцем хамству. Навіть теперішній голова Спілки письменників України проголошує, що добро втрачає актуальність, а зло є джерелом розвитку. Серед значної кількості населення визначальним в житті є досягнення матеріального благополуччя, накопичення багатства будь-якими засобами. Надматеріальне, духовне стає для цих людей чимось незрозумілим, химерним, воно зникає з їхнього життя.

У суспільстві запанувала «культура глухоти». Її цінностями є байдужість, відсутність поваги до людини, визначення її біомасою тощо. Саме вони постали в якості основоположних в житті пересічної людини. Людські відносини все в більшій мірі визначає утилітарний, раціональний, комерційний характер. У ньому немає місця родинним зв'язкам, дружнім стосункам, елементарній прихильності до людини.

Світ національних цінностей, ідеалів зазнає сьогодні кардинальних перетворень, які ведуть до змін ієрархії ціннісних орієнтацій. Традиційні для українців, визначені менталітетом, морально-естетичні настанови поступаються місцем іншим настановам, серед яких панівне місце належить самовпевненості, хижацтву, безвір'ю, байдужості, снобізму, гламуру тощо. Значна кількість наших співвітчизників перетворюється у таку собі маргіналізовану

масу, налаштовану на споживання та звільнення від зусиль, яких вимагають розум та мораль. Головним для цих людей є отримання всього і зараз. Думки і життя інших людей втрачають для них значення. Практично людина втрачає душу і тому тільки зовнішньо залишається людиною.

Сучасні культурологи, констатуючи факт кризи української культури, підкреслюють, що її подолання можливо, крім всього іншого, завдяки реалізації таких завдань.

Збереження української мови як одного з головних чинників життя національної культури. Саме мова, як відомо є ознакою нації, забезпечує «входження» людини в культуру, сприяє утвердженню культурної ідентичності, виступає джерелом створення національних цінностей. Примінення значущості національної мови притаманне процесу глобалізації. Наслідок цього виявляється в руйнуванні національної спадковості, розриві зв'язку історичних часів, що призводить до знищення української культури.

Повернення до традиційної для українського народу християнської культури, фундаментальною цінністю якої є діяльне співчуття, сердечне відношення до навколишнього світу, дозволить зміцнити національну самобутність, покласти край нівелюванню змістовної сутності культури. Наступ примітивного, відмова від моральних норм, утвердження безсердечного прагматизму, безмежного егоїзму тощо неможливо подолати без відродження тих моральних настанов, які закладені християнством. Сьогодні релігія отримує, за думкою фахівців, новий статус. Вона визнається фундаментом духовного пробудження, силою, яка може зупинити духовне зубожіння і зробити сенсом життя духовне самовдосконалення.

Важливим для української (як і будь-якої національної) культури є збереження національної пам'яті. Накопичення знань про минуле народу і засвоєння їх всіма його представниками безсумнівно потрібно вважати одним з нагальних питань часу. Історія є сховищем національної культури, відмова від цінностей, які в ньому збережені, призводить до розповсюдження, поширення цінностей інших культур. Останні підпорядковують собі національні цінності, руйнуючи тим самим фундамент національної культури.

Знання про минуле допомагають людині опанувати світ національної культури, досягнути її цінності, засвоїти ідеали, поєднати свої спрямування з її орієнтирами. Відсутність побідних знань веде до втрати людиною себе як особистості, перетворення в людину-робота, яка володіє тільки професійними навичками. Така людина не усвідомлює, хто вона, не розуміє та й не хоче пізнати, для чого живе, чого прагне. Маргінальне обличчя обумовлює її «розчинність» у масі, дозволяє іншим не звертати на неї уваги. Іншими словами, відмова від скарбниці власного – українського минулого веде до втрати людського в людині.

Збереження національної культури в значній мірі залежить від стану

змісту мистецтва. У художніх творах, як відомо, зосереджуються головні морально-естетичні цінності народу, тому залучення до них сприяє актуалізації національних здобутків. Сучасне українське мистецтво позначене співпрацею зі світовим мистецтвом, знаходиться на його околиці. Очевидна його провінційність, в ньому присутня вторинність та прагнення визнання в колах інших держав. Українське мистецтво спрямоване на розважання публіки всіма засобами, на шокування її беззмістовними формами. Вітчизняне мистецтво втрачає гуманістичну основу, її національна спрямованість знищується. Проте тільки спрямованість мистецтва на підвищення національної самосвідомості є запорукою зміцнення національної культури.

Говорячи про сучасну українську культуру не можна не помітити, що процес глобалізації водночас став потужним стимулом її розвитку. Прагнення довести до світової спільноти свою значущість, розкрити самотню скарбницю здобутків, отримати визнання в європейському, у першу чергу, світі, забезпечили прискорення темпів еволюції вітчизняної культури, спрямували поширення загальнолюдських цінностей і орієнтирів.

Але ті негативні наслідки, які пов'язані з процесом глобалізації, вимагають рішучих дій, спрямованих на їхнє подолання. Від нашої здібності осмислити сучасні культурні процеси, визначити шляхи підвищення рівня національної самосвідомості, зміцнення духовності тощо залежить майбутнє нації та її культури.

Список літератури: 1. Бычко В. Художественный апокалипсис культуры. 2-я кн. – М., 2008. 2. Панарин А.С. Православная цивилизация в глобальном мире. – М., 2002. 3. Сохань Л. Искусство житнетворчества. – Т. 2. – К., 2010. 4. Человек: соотношение национального и общечеловеческого // Сб. матер. международ. симпоз. (Зугдиди, Грузия, 19-20 мая 2004 г.). – Вып. 2. – СПб., 2004. 5. Шейко В.М. Культура. Цивілізація. Глобалізація. Т. 2. – Х., 2001.

Надійшла до редколегії 22.04.2012.

ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК [331.102.14:347.151+392.3+340.141](477)

В.В. МАЛІКОВ, аспірант, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, Київ

НАЙМИТУВАННЯ ДІТЕЙ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

У статті висвітлюється проблема дитячої найманої праці як складової частини сучасної звичаєво-правової культури в Україні. На основі аналізу публіцистики, державного законодавства та міжнародних конвенцій автор розкриває особливості сприйняття цього явища у суспільному дискурсі та демонструє перспективи його подальшого дослідження.

В статье освещается проблема детского наемного труда как составляющей части современной обычно-правовой культуры в Украине. Изучая публицистику, государственное законодательство и международные конвенции автор раскрывает особенности восприятия данного явления в общественном дискурсе и показывает перспективы его дальнейшего изучения.

This paper highlights child wage labour as a part of contemporary customary law culture in Ukraine. Studying journalistic sources, state and international laws and conventions, the author reveals the perception of this phenomenon in public discourse and shows further research prospects.

Дитяча наймана праця є надзвичайно актуальною проблемою не тільки в сучасній Україні, але й в усьому світі. Дитяче наймитування є предметом інтересів та досліджується передусім правознавцями і правозахисниками, підприємцями та економістами, журналістами, а також діями різних громадських організацій, небайдужими до проблем дітей, безпритульних і т. п. Про поширеність цього явища свідчать результати дослідження, проведеного в 1999-2000 роках Державним комітетом статистики України у співпраці з Міжнародною організацією праці, в якому встановлено, що середньомісячна чисельність працюючих дітей в Україні складає 456 тисяч осіб, з них 48 % – це діти у віці, в якому офіційно працювати заборонено, до того ж майже половина з таких дітей працюють у віці від 7 до 12 років [16, с. 6].

Метою даної статті є з'ясування особливостей побутування і сприйняття дитячої найманої праці в сучасній Україні. При цьому праця дітей за наймом розглядається в контексті звичаєво-правових відносин в сучасному українському суспільстві.

Виявлення суспільних поглядів щодо наймитування дітей можна проводити на основі аналізу сучасної публіцистики [1, 10, 17]. У даній групі джерел зафіксовані також і окремі ситуації побутування дитячої найманої праці, і спектр експертних позицій та суспільних оцінок, придатних для якісного аналізу. Залучення ряду українських та міжнародних законів і конвенцій, серед яких Кодекс Законів про працю України [5], Закон України «Про охорону дитинства» [3], Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці [8], Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу [9], Конвенція ООН про права дитини [7], є корисною для вивчення стану сучасного дитячого наймитування та суспільних уявлень про нього. Законодавець у своїх правових приписах і заборонах маркує ті явища соціальної дійсності, на які він прагне вплинути.

Маючи значний суспільний резонанс, ця проблема привертає до себе увагу представників різних наук: права, економіки, соціології, медицини та інших. У дослідженнях правознавців і правозахисників Н. Карпачової, О. Коломоєць, К. Левченко, Г. Резніка та ін. [4; 6; 12; 13; 15] висвітлюються питання формування і функціонування законодавчої бази у сфері регулювання трудових відносин і захисту дитини в них. Нинішні положення українських законів та міжнародних конвенцій щодо дитячої праці є результатом історичного розвитку відповідних соціально-політичних уявлень в Україні і світі. У працях юристів можна знайти важливі дані щодо ефективності вищезазначеного законодавства та взаємодії його із суспільними звичаями. Економічні та соціологічні дослідження дитячого наймитування В. Цибух, В. Глуценка, О. Яременка, К. Кутько, Т. Стринковської та ін. [2; 11; 14; 16; 18] здатні розкрити як кількісні, так і якісні характеристики цього явища та його значення в економічній структурі та соціальних процесах сучасної України. Саме соціологам нині належить першість у вивченні того різнобічного впливу, який справляє дитяче наймитування на суспільні та сімейні відносини, процеси соціалізації, особистість дитини і т. д. В етнологічних дослідженнях сучасної дитячої і молодіжної субкультур очевидно є незначна увага до трудового аспекту буття дітей, особливо в порівнянні з дослідженнями народної культури II половини XIX – початку XX століть. Це дозволяє вказати на додаткову актуальність вивчення дитячої найманої праці саме в контексті сучасної української культури, зокрема звичаєво-правової.

Проаналізувавши ряд публіцистичних та наукових статей останніх років, присвячених темі дитячої праці, можна визначити основні уявлення суспільства щодо неї. Перш за все, дитяча праця представлена у сучасному публіцистичному дискурсі і законодавчих актах як важлива і складна сус-

пільна проблема, в основі якої уявлення про те, що праця дитини експлуатується [6, с. 203] і здатна завдати шкоду здоров'ю і життю в цілому. Шкідливий та експлуататорський характер дитячої праці пов'язується вченими, журналістами та правниками з її переважною нелегальністю [14, с. 222]. У той час, як положення українського законодавства, конвенції та програми ООН і Міжнародної організації праці захищають дитину, дитяча праця все ж реалізує себе поза межами їх дії [2, с. 119]. Тому можна розглядати наймитування дітей як здебільшого узвичаєну практику, одну зі сфер звичаєво-правових відносин в сучасному українському суспільстві.

Ідея законодавчого захисту дитини у трудових відносинах реалізується в світі і на території України з XIX століття. Зокрема, в дечому подібні до сучасних положення фіксуються і в законодавстві Російської імперії кінця XIX століття [13]. Так, діти до 12 років не допускалися до роботи в промисловості, а праця дітей від 12 до 15 років мала ряд обмежень: здебільшого 8-годинний робочий день і неприпустимість роботи вночі та на виробництвах, які можуть зашкодити здоров'ю дитини. У разі відсутності в малолітнього певного рівня освіти, роботодавця зобов'язували надати йому можливість для навчання. І навіть більше того, роботодавець мав спонукати неповнолітнього до відвідування церкви та школи. Взагалі законодавець встановлював, що неповнолітній не може бути задіяний у праці, невідповідній його віку та силам. Певно, відштовхуючись від реалій селянського життя було встановлено заборону на віддачу до найму неповнолітніх своїми батьками, а водночас дозволялося наймання їх без згоди батьків [13, с. 18-20, 38-39]. За конвенціями Міжнародної організації праці та ООН пріоритетним для дитини має бути отримання шкільної освіти, а мінімальний вік залучення до праці має бути відповідний віку отримання такої освіти [8; 9; 7, ст. 19, 32, 34]. У сучасному ж українському законодавстві при найманні дитини до 15 років необхідна згода одного із батьків, тобто частина захисту дитини у трудових відносинах, як і відповідальність за її успішну соціалізацію, покладені на плечі батьків [14, с. 221-222; 17; 3, ст. 12, 21].

Можна виділити ряд уявлень про поширеність найманої праці дітей у таких сферах як торгівля, сфера послуг, сільське господарство, будівництво, вугільна промисловість, збір та реалізація металобрухту, жебрацтво. В цілому, основним споживачем дитячої праці вважається малий бізнес, в тому числі й сімейний [4; 18; 2, с. 117-118].

Для соціалізації особистості в сучасному суспільстві передбачається тривалий процес навчання в закладах освіти, який розглядається як основна і найважливіша діяльність молодшої особистості. І українське законодавство спрямоване на те, щоб трудова діяльність дитини не заважала процесу її навчання.

Одним із завдань соціалізації як в традиційному, так і в сучасному суспільстві є повноцінне включення особистості до трудових відносин суспільства. Варто вказати на певне позитивне значення першого трудового

досвіду дитини до набуття нею професії: формування відповідального ставлення до трудової діяльності, усвідомлення її як неодмінної складової власного життя, відчуття певного ступеню матеріальної самостійності і т. д. Поряд з тим, розглядаючи дитячу найману працю як суспільну проблему, зауважують, що така праця може стати на заваді повноцінному навчанню дитини, отриманню середньої освіти, зашкодити її здоров'ю, що матиме негативний вплив на становлення молодого особистості [4; 2, с. 117-126]. І серйозність та масштабність такого негативного впливу вважаються значно більшими за короткотермінові й незначні переваги прилучення дітей до ранньої трудової діяльності.

Із загальних міркувань про роль найманої праці дитини в процесі її трудової соціалізації виділяються випадки залучення дитини до сімейного бізнесу її батьків та набуття нею відповідних професійних навичок [18]. Такі випадки подібні до моделі соціалізації традиційної народної культури, хоча доцільність її в сучасному постіндустріальному суспільстві зі значною соціальною мобільністю людини є сумнівною. Сімейний бізнес, до якого залучається праця власних дітей, так само може становити загрозу експлуатації та нанесення шкоди здоров'ю й успішному соціальному становленню дитини [1; 4; 10; 17].

Суспільна думка щодо значення і припустимості найманої праці для дитини залежить і від того, куди спрямовуються гроші, зароблені таким чином. Гроші можуть бути спрямовані на підтримку важкого матеріального становища своєї родини, що повертає до думки про вимушений, якщо не примусовий, характер дитячої найманої праці, до якої можуть залучати своїх дітей батьки [17; 2, с. 121]. Особливо беззахисними щодо примусової праці в Україні виявляються сироти, вихованці інтернатів, безпритульні, бездоглядні діти [1; 10; 12; 17; 2, с. 117-126]. Поширеність експлуатації дитячої праці і особливі зусилля законодавця на захист дитини в цьому аспекті можуть свідчити про певні суспільні настрої і погляди, за якими дорослі вважають можливим і бажаним залучення дітей до різних видів трудової діяльності у відповідності із власними потребами, а не інтересами самих дітей [15]. Публіцистичні джерела сповнені даними про те, що позитивне ставлення українців до дитячої праці, навіть важкої, мотивується необхідністю ресурсів, які отримуються внаслідок її використання [1; 4; 10; 17], або небажанням витратити на дітей кошти. Так, за даними опитування 2006 року, 17 % респондентів впевнені, що дитина повинна сама заробляти собі кишенькові гроші, а 6-12 % опитаних, схиляються до думки, що дитина може не ходити до школи та має йти працювати, якщо це необхідно для підтримки добробуту сім'ї [12].

Але дитина чи підліток можуть почати заробляти гроші, керуючись мотивом розширення особистих матеріальних можливостей, якщо їх не забезпечують повною мірою батьки. Для сучасної дитини наймитування означає можливість отримати гроші поза власною сім'єю, що може давати від-

чуття певної самостійності і більшої свободи у витратах, спрямоване на задоволення особистих потреб. Цікаво, що для молодшої людини в межах традиційної народної культури наймитування давало додаткові гроші для забезпечення своєї сім'ї, а також було спрямовано на отримання можливості почати самостійне життя, створити власну сім'ю. За результатами соціологічних досліджень початку 2000-х рр., основним мотивом залучення міських дітей до праці є бажання мати власні кошти (67 %), сільських дітей – бажання матеріально підтримати свою сім'ю (68 %) [2, с. 121], що може свідчити про стійкість традиційних моделей наймитування в українському селі.

У цілому, як в оцінках вчених, експертів, журналістів, громадських діячів, так і в поглядах дорослих і дітей, немає одностайності стосовно дитячої найманої праці. При позитивній оцінці залучення неповнолітніх до трудових відносин звертаються до ряду уявлень, які мають своє підґрунтя у традиційній та індустріальній культурах. Зокрема, дитяча наймана праця сприяє трудовому вихованню дитини, прищепленню потягу до праці, відповідальності, самостійності, матеріальній допомозі родині у складних економічних умовах, набуттю професійних навичок, продовженню батьківської справи і т.п. Засуджуючи ж наймитську працю, звертаються до уявлень про її шкідливість для фізичного і психічного здоров'я дитини, для її успішного навчання, здобуття інтелектуального капіталу і соціальної мобільності, про втрачене дитинство і нереалізовані можливості. Противники раннього залучення до трудової діяльності апелюють до системи цінностей і норм, закріплених у міжнародних конвенціях та властивих постіндустріальній культурі, за якої найважливішими вважаються благополуччя і гармонійний розвиток дитини, а в основі її соціалізації має бути отримання повноцінної освіти. Дитяча наймана праця в такому контексті розглядається як експлуатація дітей дорослими у суспільних чи власних корисливих цілях, які проте не мають нічого спільного з інтересами розвитку особистості дитини.

На основі проведеного аналізу уявлень щодо дитячого наймитування в сучасній українській культурі можна сформулювати й основні завдання його подальшого дослідження як частини звичаєво-правових відносин. Уявлення щодо господарської цінності дитячої найманої праці мають досліджуватися в контексті її характеру та сфер застосування. Особлива увага має приділятися суспільному дискурсу щодо ролі, значення та цінності праці дітей в цілому і найманої їх праці зокрема. Необхідно виявити основні звичаєво-правові норми, пов'язані з наймитуванням дітей. Для розуміння сутності дитячого наймитування має бути проведений ретельний аналіз його причин, як на індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Поряд з тим важливо визначити фактори, які впливають на формування і функціонування інституту дитячої наймитської праці в сучасній Україні. Окремого вивчення заслуговує питання співвідношення добровільної і примусової складових дитячої найманої праці.

Список літератури: 1. Випадки експлуатації дітей «непоодинокі». Інтерв'ю BBC з Головою Всеукраїнської асоціації захисту дітей Євгенією Павловою – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2010/04/100429_child_labour_ie_is.shtml. 2. Державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2003 року «Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей в Україні». – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2003. – 195 с.; 3. Закон України «Про охорону дитинства». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>. 4. *Карпачова Н.* Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні». – Київ, 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ombudsman.kiev.ua/S_dopovid_04/d_04_4_4.htm – Назва з екрана. 5. Кодекс законів про працю України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=5&nreg=322-08> – Назва з екрана. 6. *Коломось О. Д.* Проблематика визначень понять «експлуатація дитини» та «експлуатація дитини в сім'ї» в чинному законодавстві України / О. Коломось // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Діденка. – 2010. – № 1. – С. 200-206. 7. Конвенція ООН про права дитини. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021 – Назва з екрана; 8. Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці № 182. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_166 – Назва з екрана. 9. Конвенція про мінімальний вік для прийому на роботу № 138. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_054 – Назва з екрана. 10. Корреспондент: Батрачить на дядю // Корреспондент. – 2010, 8 октября. – № 32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/ukraine/1126886-korrespondent-batrachit-na-dyadyu> – Назва з екрана. 11. *Кутько Н.* Детский труд в Украине: социологическое измерение / Наталия Кутько // (Пост)сучасність і наука: соціологія у пошуках себе і суспільства / Збірник тез доповідей учасників V Міжнародної наукової конференції студентів та аспірантів. – Харків: ХНУ, 2007. – С. 121-122. 12. *Левченко К.Б.* Дитяча праця в Україні: соціально-правовий аналіз / Катерина Левченко // Управління моніторингу дотримання прав людини в діяльності органів внутрішніх справ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://umdp.info/index.php?id=1225560118&w=%E4%E8%F2%FF%F7%E0+%EF%F0%E0%F6%FF> – Назва з екрана. 13. Личный наем и служба / Сост. *Я.В. Абрамов*. – СПб.: Тип. П.П. Сойкина, 1899. – 86 с. 14. *Мульська О.* Історичні аспекти дослідження проблеми дитячої праці / Ольга Мульська // Наукові засади сталого розвитку економіки: матеріали міжнар. наук.- практ. Інтернет-конф. 16–17 червн. 2011 р. – Тернопіль: Крок, 2011. – С. 221-222. 15. *Резнік Г. О.* Праця дітей в Україні / Г. Резнік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/15.PNR_2007/Pravo/21821.doc.htm – Назва з екрана. 16. Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні «Праця дітей в Україні» / *Цибух В.І., Глущенко В.М., Яременко О.О.*, К.: УІСД, 2001. – 127 с. 17. *Тимошук О.* Дитяча праця в Україні – традиція / Олександра Тимошук // Дзеркало тижня. – 2008, 30 серпня. – № 32. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dt.ua/articles/54617> – Назва з екрана. 18. *Тоадер Є.С., Стринковська Т.В.* Стан дитячої праці в Україні: соціально-економічний аспект. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://intkonf.org/toader-es-strinkovska-tv-stan-dityachoyi-pratsi-v-ukrayini-sotsialno-ekonomichniy-aspekt/> – Назва з екрана.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159

О.В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
Н.Б. РЕШЕТНЯК, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання.

В статье осуществляется анализ дидактической теории семинарского занятия. Обосновывается целесообразность дальнейшего исследования педагогической эффективности данной формы обучения.

The didactic theory of student seminar is analyzed in the paper. The further research on efficiency of this pedagogic method is stipulated.

Важливою умовою ефективності семінарського заняття, активної взаємодії студентів на ньому є педагогічно доцільний відбір навчального матеріалу. Останній має ряд особливостей, одна з яких – співвідношення одиниць знань. Встановлено, що надлишок наукових понять в умовах переважно самостійної пізнавальної діяльності студентів ставить їх перед значними труднощами. Внаслідок цього навчальне спілкування активізується, як правило, лише на початку семінарської підготовки. Передумови для продуктивної навчальної взаємодії студентів створює той навчальний матеріал, у структурі якого урівноважені наукові поняття та факти. Другою важливою особливістю матеріалу на семінарському занятті є його обсяг. Педагогічно доцільне спілкування студентів досить складно організувати, якщо матеріал громіздкий. У такій ситуації вони,

як правило, не можуть виділити провідні ідеї теми, захоплюються аналізом і обговоренням другорядних фактів. Зазвичай не виправдовує себе практика вивчення декількох заблокованих тем. З іншого боку, для ефективного спілкування не завжди підходить малооб'ємний матеріал, зокрема вивчення якогось вузького аспекту навчальної теми. Недостатньо сформоване вміння студентів глибоко аналізувати інформацію, обмежене коло аргументів, складності обґрунтування альтернативних точок зору знижують результативність спілкування. У процесі організації взаємодії студентів варто враховувати, що матеріал ряду тем має схожий за змістом характер.

Істотна особливість навчального матеріалу – неоднакове відношення його до життєвого досвіду студентів як важливого фактора осмислення інформації та джерела мотивації пізнавальної діяльності. Так, на семінарах, пов'язаних із вивченням подій недавнього минулого, як правило, має місце підвищена комунікативна активність. Цей феномен значною мірою пов'язаний з тим, що під час роботи з джерелами інформації та обговорення результатів самостійної пошукової діяльності студенти мають можливість використати факти особистої біографії, висловити власну оцінку. Організуючи навчальну взаємодію на семінарі, необхідно брати до уваги, що в структурі навчального матеріалу є опорні знання, одночасно передбачені програмами різних дисциплін. Знайшовши під час самостійної пізнавальної діяльності знайому інформацію, студенти, як правило, повідомляють про це одногрупникам. Джерелом комунікативної потреби в цьому випадку виступає бажання отримати позитивну оцінку оточуючими своєї ерудиції, бажання допомогти друзям. Педагогічна ефективність семінарського заняття знаходиться також у залежності від ступеня суспільної значущості, актуальності навчального матеріалу. Висока комунікативна активність студентів зазвичай має місце під час вивчення тем, пов'язаних з гострими сучасними проблемами України та людства. Студенти вважають, що такі питання цікаво обговорювати, оскільки набута інформація здається цінною всім, а дискутувати з актуальних проблем важливо.

Ще однією умовою ефективності семінарського заняття є створення викладачем вихідної проблемної ситуації та постановка провідної проблеми. Ця потреба впливає з висновків психолого-педагогічної науки. Проблемна ситуація є джерелом пізнавальної потреби. Індивід починає мислити, коли опиняється у психічному стані, пов'язаному з нездатністю пояснити феномени або факти, що його цікавлять, на основі наявних знань і умінь. Крім того, проблемна ситуація виступає ефективним засобом актуалізації комунікативної потреби. Осмисливши ту або іншу пізнавальну суперечність, індивід починає відчувати необхідність у додатковій інформації, яку можна отримати від інших людей. Проблемна ситуація підвищує рівень взаєморозуміння, активізує підбір суб'єктом

адекватних мовленнєвих засобів для вираження суперечності та способів її розв'язання. Водночас вона є лише передумовою для осмисленої продуктивної пізнавальної діяльності індивіда. Остання починається тоді, коли суб'єкт, який опинився в стані інтелектуальної скрути, формулює проблему. Якщо ж у подібному стані опиняються учасники спільної пізнавальної діяльності, то проблема, яку вони розв'язують, не тільки спрямовує її, а й виступає фактором психологічного і логічного забезпечення їх взаємодії. Під вихідною проблемною ситуацією ми розуміємо таку, яка створюється викладачем на початку семінарської підготовки студентів. Вона забезпечує усвідомлення ними головної пізнавальної суперечності семінару. Провідною проблемою заняття називаємо запитання, відповідь на яке дає змогу цю суперечність розв'язати.

Викладач може застосувати щонайменше два способи створення вихідної проблемної ситуації. Один із них полягає в тому, що він «веде» студентів від наслідків події, яку треба буде вивчати, до її причин. Інший спосіб створення проблемної ситуації полягає в протиставленні оцінних суджень науковців з приводу одного й того ж об'єкта пізнання. Викладач може успішно застосувати різновид згаданого способу створення проблемної ситуації – співставити суперечливі оцінні судження студентів. Доведено, що залучення їх до створення проблемної ситуації забезпечує додаткові стимули для навчального спілкування. Адже точки зору, які обговорюються, формуються в аудиторії, а не належать якомусь відомому вченому. Під час формулювання провідної проблеми семінару слід мати на увазі, що вона ефективно виконує свої функції лише за умови відповідності її ряду педагогічних вимог. Одна з них: розв'язання проблеми повинно розкрити студентам головну ідею навчальної теми. Окрім того, проблема покликана вказувати їм напрям інтелектуального пошуку, даючи можливість спиратися на знання та уміння, які вони вже мають. У такій ролі не може виступати будь-яке питання, яке поставить студентів у скрутне становище. Недостатньо, якщо воно мобілізує, головним чином, пам'ять. Провідна проблема семінару повинна спонукати їх порівнювати явища, що вивчаються, виявляти зв'язок між ними, робити висновки, тобто мислити. Забезпечуючи постановку проблеми, викладач повинен задіяти не лише інтелектуальну, а й емоційну, мотиваційну сфери особистості студентів. Провідна проблема семінару повинна породжувати допитливість, здивування, водночас невдоволення наявними знаннями й уміннями.

Важливою умовою ефективності семінару є створення тимчасових навчальних груп. Під час їх формування варто враховувати низку вимог, однією з яких є забезпечення в групах сприятливого психологічного мікроклімату. Для з'ясування характеру міжособистісних стосунків проводиться соціометричний тест. Наприклад, студентам пропонується уявити, що після закінчення університету їм треба привітати одногрупників

із ювілеєм випуску. Критерій соціометричного вибору формулюється такий: кого з однокласників ви привітаєте у першу, другу і третю чергу? Потім студентам пропонується здійснити аналогічний вибір на основі ділового критерію в умовах ситуації «складного іспиту». Тест дає змогу виявити емоційних і ділових лідерів групи (ці студенти отримують по 5-6 виборів). Залучення їх до різних навчальних груп допоможе певною мірою підвищити емоційний комфорт спільної пізнавальної діяльності. Наступною вимогою під час формування груп є створення передумов для взаємного інтелектуального збагачення. Викладач повинен прагнути, щоб в групах циркулювала різноманітна інформація. Варто брати до уваги, що на початок семінарської підготовки студенти мають неоднакову обізнаність з теми, що вивчається, а також відрізняються обсягом загальної інформованості.

Ще одна важлива вимога – забезпечення оптимального чисельного складу груп. Встановлено, що найбільшої ефективності в умовах семінару досягають групи з п'яти студентів. Спілкування в них позитивно впливає на процес засвоєння знань і умінь. Менші групи, як правило, володіють недостатнім інформаційним фондом і не відрізняються різноманітністю підходів до розв'язання навчальних проблем. З іншого боку, групи з шести та більше людей не досить добре піддаються педагогічному керівництву, створюють певні перешкоди процесу навчального спілкування. Під час роботи з джерелами знань, колективної дискусії такі групи часто дробляться на діади та тріади. При цьому самі ж студенти висловлюють невдоволення процесом і результатом спільної пізнавальної діяльності. Оскільки продуктивна взаємодія передбачає певну єдність поглядів і оцінок учасників спільної діяльності, остільки під час формування навчальних груп доцільно враховувати попереднє ставлення студентів до об'єкту вивчення. Але такий підхід доцільний за умови, що цей навчальний матеріал уже знайомий студентам і викладач намагається за допомогою семінару вдосконалити їх знання. Важливою умовою формування тимчасових груп є наявність в учнів умінь організовувати та здійснювати самоврядування. Викладач пропонує групам обрати лідера, консультанта, експерта, секретаря, а також розподілити інші ролі залежно від особливостей семінару. Студентам повідомляються вимоги до носіїв тієї або іншої функції. Так, лідер зобов'язаний мати високу предметну та загальну інформованість, грамотне мовлення, вміння генерувати ідеї товаришів, комунікабельність, авторитет у групі. Консультант може не бути відмінником, але йому не обійтися без таких якостей як інтерес до предмета, чуйність, толерантність.

Важливим завданням викладача є надати педагогічну допомогу студентам під час підготовки до семінару. Ця робота має різні напрями. Зазначимо їх.

Робота з координатором. Доцільно підготувати студента для ролі

керівника семінару. Викладач займає позицію «спостерігача» семінарської дискусії. Педагогічне керівництво в такому випадку не припиняється, а лише змінює форму, стає опосередкованим. Студент, який веде семінар, орієнтується на усні та письмові інструкції. Основні вимоги до координатора: висока предметна та загальна інформованість, грамотне мовлення, комунікабельність, авторитет. На думку багатьох студентів «заміна» викладача студентом демократизує обстановку на занятті, відучує від звички шукати негайного схвалення з боку педагога. З координатором проводиться різнобічна робота. Викладач запрошує його спільно готувати семінар (ознайомлення з бібліотечними каталогами, складання списку літератури й документів, формування навчальних груп тощо). Координатора також навчають техніці керівництва дискусією, колективним спілкуванням. За участі кількох студентів викладач моделює типові комунікативні ситуації, які можуть виникнути на семінарі. Координатор повинен виявляти комунікативні проблеми, ввічливо повертати діалог до висловлювання, яке треба обґрунтувати або спростувати. Він також має завдання виявляти некоректні прийоми суперечки, які застосовують опонент. Під час спеціального тренінгу він навчається слухати співрозмовників, оперативно виокремлювати та фіксувати їхні головні думки, знімати напругу в аудиторії доречним жартом. Наприкінці кожного етапу роботи з координатором обговорюються його знахідки й помилки. У навчанні координатора також беруть участь лідери тимчасових навчальних груп. На семінарі вони будуть розв'язувати аналогічні завдання. Їм належить визначати тактику групи, організовувати оперативне обговорення питань, надавати слово, забезпечувати дисципліну.

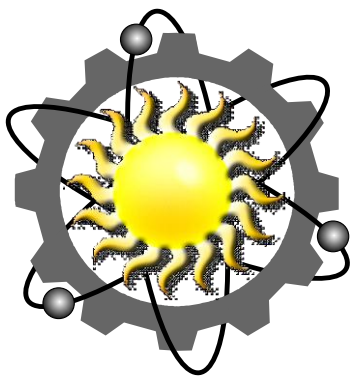
Робота з лідерами та консультантами груп. Здійснюється в трьох основних напрямках: огляд навчального матеріалу, роз'яснення незрозумілого; навчання прийомам поглибленого читання та бібліотечно-бібліографічним умінням; інструктування з проведення в групах тренувальних дискусій. Зокрема пропонується підготувати кілька питань, які повинні стимулювати бажання знайти істину, перевірити готовність своєї групи до семінару, орієнтувати однокласників на складні аспекти навчального матеріалу.

Робота з академічною групою. Викладач складає графік індивідуальних консультацій. Зазвичай досить однієї бесіди студента з педагогом наприкінці кожного тижня підготовки. Студенти роблять витяги з джерел інформації, готують анотації на прочитану книгу або статтю. Педагог занотовує дані про рівень підготовленості кожного студента, труднощі, з якими він стикається. Важливо побудувати роботу так, щоб від однієї консультації до наступної завдання ускладнювалося за умови одночасного підвищення ступеня пізнавальної самостійності студента. Якщо на першій співбесіді йому пояснюють, де і як знайти відповідь на одне питання семінару, то до наступної зустрічі з викладачем він пови-

нен зробити це сам – щодо іншого питання. Під час роботи студента з друкованим джерелом інформації педагог спочатку формулює запитання до тексту й допомагає відповісти на них. На наступному етапі викладач лише ставить запитання, а студент відповідає на них самостійно. Насамкінець студент повинен самостійно сформулювати питання до тексту й відповісти на них. З досвіду відомо, що консультації успішно проходять в позааудиторній обстановці, де викладач виступає як більш досвідчений «колега», рівноправний учасник спільної пізнавальної діяльності. Це позитивно впливає на ефективність формування у студентів навичок самостійної пізнавальної діяльності.

Список літератури: 1. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с. 2. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Копцевая О.А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 3. Кузьменко О. П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996, № 5/6, с.72-75. 4. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 5. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с. 6. Форми навчання в школі / За ред. Ю.І. Мальованого. – К.: Освіта, 1992. – 160 с. 7. Чередов И.М. Формы организации учебной работы в средней школе. – М.: Педагогика, 1987. – 168 с.

Надійшла до редколегії 19.01.2012.

ФІЛОСОФСЬКІ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ

УДК 130.1

А.Н. БАРДИН, канд. филос. наук, доц., НТУ «ХПИ», Харьков

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ВОЙНЫ И ТЕРРОРИЗМА

Проблема, о которой идёт речь в статье, состоит в том, чтобы исследовать теоретико-методологические основания войны и терроризма как способов разрешения конфликтной ситуации.

Проблема, про яку йде мова у статті, полягає в тому, щоб дослідити теоретико-методологічні підвалини війни та тероризму як шляхів вирішення конфліктної ситуації.

The problem considered in the article is the investigating of the theoretical-and-methodological basis of the war and terrorism as the ways of the conflict situations decision.

В общем виде проблема, о которой идёт речь в статье, состоит в том, чтобы исследовать теоретико-методологические основания войны и терроризма как способов разрешения конфликтной ситуации. Данная проблема связана с темой диссертационного исследования автора статьи «Терроризм как деструктивный фактор цивилизации (социально-философский анализ)».

Проблемы войны и терроризма сегодня исследуются в различных аспектах такими авторами как А.Н. Трайнин, Е.Г. Ляхов, В.П. Емельянов, В.В. Витюк, А.С. Кармин, К.С. Гаджиев, А.Е. Разин, В.Ф. Антипенко, В.В. Остроухов, К. Клаузевиц, Р. Арон, Е.Э. Мессер, П. Уилкинсон, Р. Дарендорф, С. Хантингтон и другие. Имеющиеся на сегодняшний день исследования не могут послужить процессообразующим базисом в понимании сущности войн нового поколения и терроризма. И мы не можем определить причины, корни, факторы, тенденции современного терроризма для выстраивания последовательной антитеррористической методологии.

Задача статьи – проанализировать сущностные характеристики войн нового поколения, и показать, что войну необходимо исследовать как процесс развивающийся, изменяющийся и в своём содержании, и в формах проявления. Дать сравнительный анализ дефиниций «война», «терроризм».

Неизменным спутником социального развития и жизни человечества, признанной формой многих возникающих в международных отношениях конфликтов являются войны и вооружённые столкновения. С точки зрения изучения терроризма, родственного войне прежде всего в силу насильственной основы действий, целесообразно уделить надлежащее внимание обширному опыту исследований о возникновении, целеопределении и мотивации войн, их роли и месте в общественном развитии стран, народов и мирового сообщества в целом.

В сравнительно мирных международных и внутренних условиях XIX века вполне естественно было верить, что вечная линейная тенденция должна быть обнаружена в области войны и что эта тенденция непременно должна вести ко всё большему сокращению войн до тех пор, пока они окончательно не исчезнут; эта же тенденция должна сопровождаться постоянным вытеснением насилия из сферы внутреннего прогресса общества. Вспомним в данной связи хотя бы проекты «Вечного мира» И. Канта, где выдвигались возможные пути и способы утверждения нерушимых мирных взаимоотношений между народами. Вслед за ним основатель позитивизма О.Конт обосновывал мысль о том, что уже в его время войны стали анахронизмом.

Во все времена человеческие сообщества в различных формах и ипостасях отнюдь не считали мир высшим благом. Так, например, Гераклит классически сформулировал, что «война – отец всего и всего царь; одним она определила быть богами, другим – людьми; одних она сделала рабами, других свободными» [7, с. 60]. Во всяком случае, оправдания войн всегда находили самые убедительные. Большинство древних исходили из того, что война и мир сами по себе не есть ни благо, ни зло. Её оценка зависит от конкретных обстоятельств. Уже Демосфен разделял войны на справедливые и несправедливые.

«Войны – это специфическое социальное явление, возникшее, вероятно, в какой-то определённый момент человеческой истории: они означают организацию насильственных действий противостоящими друг другу сообществами», отмечает Р. Арон [2, с. 409]. Да, война представляет собой не отношение между индивидами, а отношение между государствами. «Война совершенно не есть отношение человека к человеку, она есть отношение государства к государству, где частные лица оказываются врагами лишь случайно и притом не как обыкновенные люди и даже не как граждане, а как солдаты; они выступают не как составные части отечества, а как его защитники» [8, р. 610]. Это философское представление войны может быть истолковано как схема идеального типа.

Карл Клаузевиц определяет войну как столкновение значительных интересов, которые разрешаются с помощью кровопролития. И только этим кровопролитием отличается от других общественных конфликтов. «Война, – пишет Карл Клаузевиц, – является актом насилия, направленным на то, чтобы вынудить противника исполнить нашу волю» [4, с. 51]. Клаузевиц выводит тенденцию о том, что война стремится к экстремальным формам или же принимает свою абсолютную форму. Смысл этого состоит в том, что можно назвать, считает Р.Арон, «диалектикой борьбы» [2, с. 71]. «Война является актом насилия, и нет предела проявления этого насилия...» [4, с. 51]. Присутствие насилия и применение вооружённой военной составляющей присуще обоим рассматриваемым явлениям – и терроризму и войне.

Присутствие черт терроризма в войнах и военных конфликтах отмечалось давно. Суть понимания взаимоотношений войны и террора, как настаивал Клаузевиц, в том, что война «всегда столкновение двух живых сил», а не «действия живой силы против безжизненной массы». Другими словами, война – это взаимная активность между сравнимыми (хотя и не обязательно равными) силами. Терроризм – это односторонние отношения между неравными. Это могло бы быть более честно определено как использование насилия вооружёнными против безоружных. Только потому, что цели безоружны, беззащитны, не подготовлены путём организации или тренировки для того, чтобы справиться с шоком насилия, они подвержены террору. Традиционные вооружённые действия против вооружённых сил могут терроризировать, но это не терроризм.

События последних десятилетий XX – начала XXI столетия свидетельствуют о том, что военно-насильственные меры ещё далеко себя не исчерпали как инструмент решения политических проблем. Так, положительные сдвиги 90-х годов во взаимоотношениях между государствами совершенно не повлекли за собой каких-либо шагов в сторону демилитаризации. Возможно, только Украина, которая добровольно отказалась от ядерного оружия, составляет в этом отношении исключение. Рассмотрение терроризма в совокупности вооружённых насильственных форм политического действия, каковыми являются войны и военные конфликты, даёт также возможность полнее определить отношение к нему социальных систем, институтов, групп, также исследовать влияние терроризма на эволюцию социально-политической системы общества, форм собственности, на устройство власти, методы и формы управления государством. С другой стороны, возникает более чёткое понимание влияния социально-политической сферы на терроризм, то есть выяснение того, какие социальные и политические системы обеспечивают его возникновение и развитие и имеют потенциал к использованию терроризма как средства политической борьбы [1, с. 273].

На наш взгляд, войну необходимо исследовать как процесс развивающийся, изменяющийся и в своём содержании, и в формах проявления, и в

сущности. Во времена К. Клаузевица государство или политическая сила внутри него могла добиться решительных целей почти исключительно в результате вооружённой борьбы, которая закономерно, поэтому считалась главным, существенным элементом войны. Суть в том, что ход и исход войны решают массовые армии в сражениях. Эти положения, в определённой мере правильные для своего времени, в XIX-XX веках стали господствующими в понимании содержания войны. Догматическое использование выдвинутого Клаузевицем принципа применения вооружённой силы без всякого ограничения и без учёта того, во что это обойдётся, постепенно привело к появлению теории абсолютной, тотальной войны.

Интерес к войнам при исследовании терроризма обусловлен не только политической основой, насильственной родственностью, многочисленными невинными жертвами, устрашением, а также другими факторами, объединяющими эти явления. Интересным представляется тот факт, что эскалация терроризма, террористических форм борьбы в военных и других насильственных действиях происходит на фоне снижения удельного веса и роли войн в международных отношениях в классическом их понимании. Поэтому имеются основания вести речь о некоей общей величине насилия в мировом развитии и преемственности терроризма по отношению к войнам – наиболее приемлемой для современной мировой ситуации формы насильственного разрешения противоречий. Значимо то обстоятельство, что терроризмом охвачено множество стран. Не приходится сомневаться, что терроризм – это общемировое явление. Используя терминологию войн, такие масштабы террористического конфликта с учётом международного потенциала его развития угрожают стать соразмерными с мировой войной. [1, с. 270].

Сегодня обращается внимание на то, что хотя опасность глобальной войны и отступила, на горизонте появились новые угрозы, которые гораздо сложнее определять и отслеживать. Полагают, что одним из вариантов сценария развития обстановки на ближайшие 10 лет является возможность быстрого соскальзывания в глобальный беспорядок, при котором общий уровень нестабильности и опасности значительно возрастёт. Одним из наглядных признаков «глобального беспорядка» уже в течение многих лет является международный терроризм. Таким образом, мировое сообщество стоит перед новой угрозой войны, которая может занять много времени и охватит всю планету. Этот новый вид угрозы характерен тем, что противник растворён в самом обществе и обнаружить, обезвредить его крайне сложно.

Обратим внимание, что войны в целом приобрели содержание масштабированного организованного государственного террора. Родственность и общее международно-политическое происхождение войн и терроризма исследовал К.С. Гаджиев, указывая на то, что значительная доля истины содержится в оценках тех наблюдателей, которые, анализируя конфликты

последних лет во всемирном масштабе, высказывают мысль, что таким образом проявляет себя пропущенная третья мировая война [3, с. 400].

В данном контексте представляет интерес концепция мятежевойны, сформулированная Е.Э. Месснером. Он констатирует, что сегодня «войны сплелись с мятежами, мятежи – с войнами, создалась новая форма вооруженных конфликтов, назовем ее мятежевойной...». Если в прежних войнах важным почиталось завоевание территории, то впредь «важнейшим будет почитаться завоевание душ во враждующем государстве» [5, с. 10].

Террористы на практике претворяют в жизнь концептуальные положения Евгения Месснера и это внушает опасение, что борьба с ним будет действительно очень непростой. И это действительно будет еретическая война, так как она не признает никаких правил при своем ведении.

Новой эпохе, видимо, будут присущи так называемые «цивилизованные» или «нетрадиционные» войны, в которых вооружённая борьба либо не будет вестись вообще, либо будет иметь вспомогательное значение. Важно отметить, что нетрадиционные войны становятся самостоятельным явлением, особым способом насильственного разрешения противоречий.

Говоря о войнах будущего, необходимо остановиться и на возможности ведения так называемых «управляемых войн». Речь идёт об изощрённой стратегии «непрямых действий». Возможность разрушать и побеждать государства и их армии без вооружённой борьбы обосновывал ещё в VI-V веках до н.э. китайский философ и военный деятель Сунь-Цзы. Он писал: «Тот, кто умеет вести войны, покоряет чужую армию, не сражаясь; берёт чужие крепости, не осаждая; сокрушает чужое государство, не держа своё войско долго» [6, с. 115]. Сунь-Цзы утверждал, что самая лучшая война – разбить замыслы противника, на втором месте – разбить его союзы и только потом – разбить его армию. Поскольку цель войны – получение выгоды, то ради этого надо сделать всё, чтобы овладеть страной и армией противника, не разрушая их. В будущих «управляемых войнах» непосредственно силовые акции постепенно станут отходить на второй план.

Отметим одно существенное обстоятельство, которое отражает тенденцию к сближению содержания современных войн и вооружённых конфликтов с терроризмом путём очевидной трансформации обоих явлений. Речь идёт о так называемых войнах четвёртого поколения, войнах будущего, когда страны будут втянуты в вооружённое противостояние с террористическими и подобными военизированными формированиями, которые не имеют прямой государственной принадлежности. Контуры перерастания спорадического и «очагового» терроризма в террористическую войну (возможно мировую) просматриваются довольно ощутимо.

Проблема четкого разграничения явлений «война» и «терроризм» носит концептуальный характер. Исследователи давно отметили определённую причинно-следственную связь, существующую между конфликта-

ми слабой интенсивности, к которым относится и терроризм, и широко-масштабными военными действиями. В истории терроризма было немало случаев, когда акты терроризма служили своеобразным детонатором для разворачивания войны. «Как жестокий внутренний терроризм часто ведёт к полномасштабной кровавой гражданской войне, также международный терроризм иногда даёт начало международной войне» [9, р. 458]. Нередко анархия, порождаемая локальным терроризмом, перерастает в гражданскую войну, в конце концов, поглощая соседние страны и даже более отдалённые правительства и их народы.

Многие войны XX века приобрели террористический характер. Это в частности, нашло выражение в возрастании жертв и страданий среди мирного населения. Причём одна из целей такого способа ведения войн – подорвать моральный дух противника и сломить его волю к сопротивлению.

Подводя итоги можно констатировать, что интерес к войнам при исследовании терроризма обусловлен не только политической основой, насильственной родственностью, многочисленными жертвами, устрашением, а также и тем, что эскалация терроризма, террористических форм борьбы в военных и других насильственных действиях происходит на фоне снижения удельного веса и роли войн в международных отношениях в классическом их понимании. Обращаем внимание на то, что войны в целом приобрели содержание массированного организованного государственного террора.

«Очевидно стремление противоположных в конфликтах военного и террористического характера сторон повысить эффективность действий путём влияния на наиболее доступную среду, что приводит к росту невинных жертв» [1, с. 288]. Разграничительным фактором терроризма и войны можно определить открытое вооружённое противостояние как основной способ ведения войны. Но можно утверждать, что и эта граница всё более размывается.

Перспективность и актуальность данной темы состоит в том, что сегодня терроризм стал предметом глобальной озабоченности, оттеснив на второй план такие реальные мировые угрозы, как ядерная, экономическая, демографическая. Терроризм становится, а по сути уже стал планетарной угрозой.

Список литературы: 1. Антипенко В.Ф. Борьба с международным терроризмом: международно-правовые подходы. – Киев: ЮНОНА-М, 2002. 2. Арон Р. Мир и война между народами. – М.: NOTA BENE, 2000. 3. Гаджиев К.С. Введение в геополитику: Учеб. для вузов. – М.: Издат. Корпорация «Логос», 1998. 4. Карл фон Клаузевиц. О войне. Кн. I. – Париж: Editions de Minuit, 1950 – Кн. I. 5. Независимая газета. – 2001. – 21 сентября. 6. Разин А.Е. История военного искусства. – Т.2. – М.: Воениздат, 1986. 7. Рассел Б. История западной философии. – М., 1959. 8. Rousseau J.J. Ecrits sur L'Abbe de Saint-Pierre. In ceuvres Completes, vol. III. «La Pleiade», Gallimard, 1970. 9. Wilkinson P. Pathways out of Terrorism for Democratic Societies // Contemporary Research on Terrorism. Edited by Paul Wilkinson and Alasdair M. Stewart. Aberdeen University Press. Aberdeen, 1989.

Поступила в редколлегию 17.11.2011.

О.А. ДОЛЬСКАЯ, докт. филос. наук, проф., НТУ «ХПИ», Харьков

ФОРМИРОВАНИЕ МЫШЛЕНИЯ В СИТУАЦИИ ЛЕКЦИИ-СОБЫТИЯ

Статья анализирует возможности функциональной деятельности мышления студента во время лекции, семинара. Анализируются учебные формы, их построение и смысловое оформление, во время которых активизируется творческое воображение студента.

Стаття аналізує можливості функціональної діяльності мислення студента під час лекції, семінару. Аналізуються учбові форми, їх побудова і смислове оформлення, під час яких активізується творча уява студента.

The article analyses possibilities of functional activity of thought of student during a lecture, seminar. Educational forms, their construction and semantic registration are analysed, which creative imagination of student activates during.

Актуальность. Современные требования к образованию – поиск новых форм обучения. Современный мир человека – это формирование новой техники мышления. Обращение к такой традиционной форме педагогической практики как лекция, попробовать проанализировать феномен мышления. Лекция для студента и преподавателя вступает как некое событие. Мы предлагаем рассматривать лекцию как событие, чтобы проанализировать особенности становления мышления студента. **Цель.** Показать, какие скрытые возможности раскрываются в ситуации лекции-события и проанализировать коммуникативную сторону мышления.

Мышление, как и опыт человека, имеет некую двойственность. П. Рикер обнаружил кардинальную двойственность человеческого опыта и мышления, что в силу своей связи с объектом он – восприятие, но одновременно и активность, поскольку свойствен свободно ориентирующемуся вниманию. Опираясь на метод двойственности мышления, П. Рикер предлагает мышление рассматривать как такое, которое извлекается из самого себя и устремляется вперед, к движущему смыслу, источник которого находится впереди субъекта.

Образование – это динамический процесс, который несет в себе энергию становления. Эта энергия возникает благодаря диалогу между преподавателем и студентом, культура которых включает в себя разнообразные смысловые оттенки, причем каждый из них имеет право на свое существование. Мышление студента несет на себе характер двойственности и в то же время оно уникально, единично. Наличие двойственности мышления можно объяснить его постоянным контактом с преподавателем, что позволяет нам наделить студента статусом «гибрида». Определение

его как «гибрида» мы взяли из социологических наук, формирующих модель коллектива, с помощью которой «вытесняются» субъект-центристские концепции коллектива [1, 3]. А. Пикеринг, анализируя симметрию «объективного» и «субъективного», обращается к метафоре «вальцы практики». При этом он активно использует онтологические понятия «сопротивление» и «приспособление» [2]. А. Пикеринг предлагают «рассматривать любой факт как гетерогенное событие – уникальную комбинацию «усилий», «субъекта» и «вещи», где пассивные и активные элементы *a priori* не заданы. Взаимодействие агентов образуют события, которые, соответственно, не могут быть сведены только к социальным или естественным причинам. Акцент переносится с экстремальных сущностей на точку их пересечения, на пограничные ситуации «встречи».

Б. Латур построил концепцию реляционной онтологии и предложил свое видение субъекта [3]. Он указывает, что природные и социальные акторы взаимно создают друг друга, обмениваются свойствами, что дает жизнь совершенно новым агентам и субстанциям. Таким образом, акцент ставится не только на отрицании автономии субъекта, но и подчеркиваются те коррективы, которые вносятся в концепцию «социального конструирования реальности», в которой общество само себя конструирует. Конструкцию Б. Латур сравнивает с креативным процессом непрерывного рождения уникальных событий, а объект он рассматривает как детерминированный системой отношений и назван «гибридом» [3]. Это понятие приобретает в философии образования особое методологическое значение.

Мы можем, опираясь на данную методологию, мышление студента рассматривать как двойственное не только в силу общения с преподавателем. Есть еще и социум, который определяет двойственность мышления учащегося. В подтверждении этого С. Тулмин обращает внимание на социальный аспект рациональности и подчеркивает ее отнесенность к «коллективному применению». «Мы должны начать с осознания того, что рациональность – это атрибут не логической или концептуальной системы как таковой, а атрибут человеческих действий или инициатив, в которых временно пересекаются отдельные наборы понятий» [4, с. 141]. В результате «пересечения понятий» происходит столкновение различных смыслов.

Столкновение культурных смыслов можно объяснить тем, что традиционная логика является логикой понятий, основанной на определенных идеализациях. Традиционная логика пренебрегает периферией, окружающей ядро внутреннего потока мышления, настаивая на постулате ясности и различимости понятий. Но в результате повседневного опыта логика в ее традиционной форме не может дать нам то, в чем мы нуждаемся. В повседневной жизни главный интерес мышления направлен на отношение периферий, которые связывают ядро с действительной ситуацией мыслящего человека. Еще А. Шютц обращал внимание на то, что «наши повседневные высказывания направлены не на достижение формальной значимости в

определенной области, которую мог бы признать кто-нибудь еще, как это имеет место в логике, а на получении значимого только для нас знания и достижение наших практических целей. В этом отношении, и только в этом, неоспоримо обоснован принцип прагматизма. Это описание стиля повседневного мышления, а не теории познания» [5, с. 176 – 177].

Как правило, повседневность предстает как смысловой континуум, ядро которого составляет устойчивый социокультурный контекст. Для учащегося на первый взгляд, кажется, что все смысловые возможные варианты известны, продуманы и не представляют никаких проблематичных ситуаций. На самом деле – это чисто субъективное мнение, вырастающее из субъективного «Я-центра». Если двигаться к его периферии, то порождаемое смыслом пространство становится менее плотным для устоявшегося смысла, смысла-нормы, что и создает условия для возможного переключения сознания на другую область значений. Здесь, в маргинальных зонах происходит, если использовать терминологию Ю. Лотмана, взрыв несоответствия между «ожидаемым» смыслом и его реальной интерпретацией. «Момент взрыва есть момент непредсказуемости. Непредсказуемость не следует понимать как безграничье и ничем не определенные возможности перехода из одного состояния в другое» [6, с. 108]. Момент взрыва можно рассматривать как активизацию рефлексии, когда происходит пересечение рассеянных устоявшихся смыслов повседневности и рождение новых смыслов. Мыслительный процесс в результате такого взрыва совершает своего рода скачок, после которого сознание расширяет свое содержание за счет приобщения к новым смыслам и их осознанию. Нам необходимо добавить: такие скачки способствуют усовершенствованию смысловой семантики за счет расширения прагматической направленности понятий.

На наш взгляд, в образовании гетерогенное событие встречи «преподаватель – студент» способствует формированию обостренного мышления, поиску нестандартного решения при столкновении различных смысловых значений. Это некая пограничная зона для осуществления рефлексии над разными смыслами. Создавая ситуацию неустойчивых повседневных смыслов с помощью, например, проблемных или парадоксальных ситуаций, студент не в состоянии решить их на основе наличного опыта. Образовательный потенциал такой проблемной ситуации проявляется в том, что сама ситуация-событие лекции, семинара, общения способствует разрушению «стабильного» смыслового наполнения и переводит студента в новое социо-культурное измерение, когда устоявшийся порядок кажется странным и не отвечающим проблемной ситуации. Это ведет к тому, что прежние смыслы утрачивают свою «заданность», легитимность. Все это не может не подталкивать студента к пересмотру своих взглядов, что приводит к ситуации удивления и сомнения, которые в комплексе способствуют культивированию воображения. Учащийся может комбинировать в контексте

своей жизненной практики, например, математику с физикой, биологию с химией, менеджмент с политикой, традицию с новацией и т.п.

Именно смысловые столкновения способствуют стремлению культивировать импровизацию, воображение, аналогию. На это особенность мышления обращал внимание Ж.-Ф. Лиотар. Он подчеркивал значение воображения в новом мышлении, называя его паралогией: Паралогия – «дифференцирующая деятельность, или воображение» [8, с. 386]. Он выдвигал жесткое требование к постмодернистской научной прагматике принимать паралогию, потому что она способствует производству новых идей, творческому вдохновению, отказу от стереотипного мышления [8, 386]. Эпоха постмодерна «задает» совершенно новую организацию знаний: умение соединять в один ряд такие данные, которые в принципе считались несоединимыми. Такой процесс и получает у Ж.-Ф. Лиотара наименование «воображение». В то же время остается в силе тезис о том, что образование способствует утверждению принципа реальности, по которому наше воображение отражает действительность.

На наш взгляд, в новом мышлении происходит активное использование аналогии, но в совершенно новом ракурсе. Аналогия предстает как серия отождествлений, ее функция сводится к сравнению. Зато «игра» с аналогией позволяет разворачивать вещи в их перспективе, что отвечает духу нового восприятия мира: последний всегда как бы становится, как бы находится в ремонте – отсюда необходимость его перспективного видения. В нелинейной технике мышления аналогия сочетается с импровизацией: она прерывает действие символических рядов, тяготеет к комбинаторике, отбирает что-то, что было привычным и предлагает взамен необычное сочетание. Для импровизации характерен поиск необычных средств выражения, она скорее эпатажна и этим вызывающа. Но она соответствует желаниям, поэтому и средства ее выражения адекватны этим желаниям. Она не игнорирует и другие импровизации, а испытывает на себе их влияние.

Всякой импровизации сопутствуют противоречивые обстоятельства и противоположные желания и потребности, и она будет считаться успешной в том случае, если сумеет их синтезировать, если сумеет преодолеть сопротивление реального, того, что не преодолевалось традиционными и рутинными средствами. Ведь импровизация опирается на динамизм желаний и убеждений, а потому позволяет эмансипировать чувственность, частные привязанности и предпочтения, полагая, что именно они и создают необходимые условия для самосозидания, для преодоления той реальности, которая препятствует самореализации.

Событие лекции может способствовать и обучению поиска проблем. Новое мышление продвигает студента к совершенно новым задачам. Наша попытка объяснить работу мышления со смыслами в ситуации события опирается на исследования Ю.М. Лотманом коммуника-

тивного акта. Он рассматривает столкновение двух знаковых систем, но в разных ситуациях. В первой ситуации ценность любой системы определяется простой передачей информации, при этом система ориентирована на максимальное понимание: источник непонимания смысла рассматривается как помеха. Во второй ситуации – ценность системы определяется нетривиальным сдвигом значения, который не задан определенным алгоритмом пусть даже его трансформацией. Возможность образования новых смыслов определяется как случайностями и ошибками, так и различием и непереваемостью кода исходного текста и того, в направлении которого совершается перекодировка. Ю.М. Лотман предложил две системы смыслообразования. Они носят биполярный характер: одна представляется как некий генератор дискретных текстов-смыслов и объем смысла при этом увеличивается по принципу линейного присоединения сегментов. Вторую Ю.М. Лотман описывает как «генератор недискретных текстов-смыслов, которые увеличивают смысловой объем по принципу аналогового расширения» [7, с. 585].

«Проходя» через «событие смыслообразования», смыслы на выходе образуют единый многослойный текст и даже некое самовозрастание смыслов. Обе системы влияют одна на другую: линейная организация смыслов «порождает концепцию линейного времени, правило причинности, чувство историзма и другие представления» [7, с. 585]. А идея подобия связывается с «циклическим временем и разнообразными формами аналогового мышления – от мистического до математического» [7, с. 585].

Различное оформление лекций, их построение и задачи, которые ставятся преподавателем, подводят нас к размышлению о конструктивной и деструктивной роли рациональности. Первое требование сводится к тому, чтоб лекция ориентировалась на коммуникативный разум. Второе – на умение постановки и конструирования проблемы. Причем лекция может нацеливать на поиск решения проблемы, а может ориентировать на создание контекста, в котором возможен не только поиск проблем, но и их постановка. А постановка проблем расценивается уже как творчество, как импровизация. При этом ее «открытие» может быть совершенно неожиданным для студента. Моделировать ситуацию неожиданности, непредсказуемости, которую преподаватель и студент должны максимально использовать достаточно сложно. Это определяется мастерством преподавателя. «Изобретение» проблем становится задачей нелинейного мышления. Студент на основе рефлексии своего опыта, знаний и культуры «другого» (или смыслов другого, в данном случае преподавателя), выстраивает «возможные» миры, в которых происходит столкновение двух и более миров, культур. В такой ситуации студент оказывается перед выбором возможного знания как события сопряженных миров. Обучаясь строить возможные миры, студент приобретает образовательную компетентность, а также способность осмысления ми-

ра с позиции его многообразия и многовариантности. Задача преподавателя в этом случае сводится к умению вызвать эффект согласия-несогласия, мыслительный катарсис, интеллектуальное озарение. Студент вдруг постигает то, что можно мыслить и так, и иначе, что «мышление содержит внутри себя противомыслие и этим бесконечно раздвигается сама сфера мысли. Каждая мысль, к которой студента «подводит» преподаватель есть одна из немногих возможностей мысли, есть точка смыкания противоположных полюсов. Внутренним напряжением противомыслия мысль взрывает саму себя, чтобы дать толчок расширяющейся мыслительной вселенной. Мышление есть производство возможного из действительного. Действительность, бомбардируемая излучением мысли, распадается на мириады возможностей.

Каждый текст-смысл способен обретать самые неожиданные и ранее неочевидные содержания и ассоциации, следовательно, мы можем утверждать, что ситуация «события» учебной формы всякий раз представляет собой уникальный сдвиг смысла по оси удерживаемого мышлением когда-то нормированного смысла и изоморфно наблюдаемого перемещения фокуса его семантического варьирования. Мы можем говорить о том, что смысл сам по себе, взятый изолированно, не вырабатывает новых значений. Сквозь него должен быть пропущен другой смысл, что реализуется в ситуации события: мышление не может «работать» в изоляции. В качестве примера воспользуемся определением разумной души, которое дал Гераклит Эфесский: «Психее присущ самовозрастающий логос», подчеркивая значение феномена «события» как генерирующего творческие возможности мышления, испытывающего влияние «другого» мышления.

Список литературы: 1. *Pickering A.* The objects of sociology: a response to Breslau's «Sociology after humanism» / A. Pickering // *Sociological theory*. – N.Y., 2000. – Vol. 18. – № 2. – P. 308-316. 2. *Latour B.* Pandora's hope: essays on the reality of science studies / B. Latour. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1999. – 324 p. 3. *Pickering A.* The mangle of practice : time, agency, and science / A. Pickering. – Chicago: University of Chicago Press, 1995. – 281 p. 4. *Тулмин Ст.* Человеческое понимание / Ст. Тулмин. – М.: Прогресс, 1984. – 327 с. 5. *Шютц А.* Проблема рациональности в современном мире / А. Шютц // *Смысловая структура повседневного мира: Очерки по феноменологии социологии* ; [пер. с англ. А. Я. Алхасов]. – М. : Общественное мнение, 2003. – 334 с. 6. *Лотман Ю.М.* Культура и взрыв / Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб.: «Искусство – СПб», 2000. – С. 12-149. 7. *Лотман Ю. М.* Мозг – текст – культура – искусственный интеллект / Лотман Ю.М. Семиосфера. – СПб.: «Искусство – СПб.», 2000. – С. 580-589. 8. *Лиотар Ж.-Ф.* Состояние Постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар // *Постмодерн в философии, науке, культуре: Хрестоматия*; [сост. В.И. Штанько, И.З. Цехмистро, В.Н. Сумятиин]. – Харьков: СиМ, 2000. – С. 369-387.

Поступила в редколлегию 31.10.2011.

М.М. МІЩЕНКО, ст. викладач, НТУ «ХП», Харків

**ФІЛОСОФСЬКІ ОСНОВИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ
(ДО ПРОБЛЕМИ ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ / ГУМАНІЗАЦІЇ
ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ)**

В статті пропонується аналіз нової міждисциплінарної області досліджень «філософія освіти». Надається огляд найбільш вагомих для освіти філософських дисциплін (етика, аксіологія, герменевтика, теорія комунікацій) та окремих філософських концептів (гуманізм, діалогічність, «Я та Інший», розуміння, «турбота про себе» та ін.).

В статье предлагается анализ новой междисциплинарной области исследования «философия образования». Дается обзор наиболее значимых для образования философских дисциплин (этика, аксиология, герменевтика, теория коммуникаций) и некоторых философских концептов (гуманизм, диалогичность, «Я и Другой», понимание, «забота о себе» и др.).

In the paper the analysis of the new interdisciplinary research field of «Philosophy of Education» is considered. The review of the important for education philosophical discipline (ethics, aesthetics, hermeneutics, the communications theory) and some philosophical concept (humanism, dialogic, «I and Other», comprehension, «care for myself») is given.

*Якщо ми готові побачити освіту як процес
формування відносин емоціональних та розумних –
і до природи, і до іншої людини, – усю філософію
можна вважати загальною теорією освіти...*

Джон Дьюї

Наразі для більшості країн світу стало зрозумілим, що лише та країна, яка забезпечить розвиток освіти та зробить освітній напрямок одним з найприоритетніших в державній політиці – може претендувати на ключові ролі в світовому співтоваристві. Країни Європи декілька років тому підписали Болонську конвенцію, котра передбачає зближення їх освітніх систем. Україна сьогодні є на шляху до європейського освітнього простору. Реформування освіти, створення новітніх, модерних освітніх програм – це умова для України стати на один рівень з Західними країнами, бути для них рівноправним співучасником творення світової історії та розбудови майбутнього людської цивілізації. Та завдання не лише в забезпеченні освітнього процесу, а й в його внутрішній наповненості. Сучасні дослідники культурних та соціальних процесів роблять акцент на кризі освіти в світовому масштабі, який в свою чергу пов'язаний із загальною кризою культури. Мова йде про такі важливі світові тенденції як «переоцінка цінностей» (поняття Ф. Ніцше), що дісталися у спадок людству після світових воєн ХХ століття, геноциду націй, голокосту; глобальних проблем: терори-

зму, відсталості країн третього світу, змін екологічного стану планети. **Актуальність** дослідження тенденцій сучасної освіти зумовлена новими питаннями, що постають перед освітою у зв'язку з кризовими явищами в світі, а саме: як повинна розвиватися освіта в майбутньому, в чому мають полягати її стратегічні пріоритети та цінності, на яких основах має будуватися сучасна освіта? Освіта несе долю відповідальності за негативні тенденції в моральній та духовній сфері людства. Першопричина цього криється в самій людині, яка втратила можливість активно протистояти злу у всіх його проявах, яка втратила віру в духовні цінності, сенс життя, яке залишилося без орієнтирів та без відповідей на найважливіші світоглядні питання, які вже не спроможна дати наука та релігія. Перед людством взагалі та окремими індивідами постають нові завдання, пов'язані з новим типом цивілізації, стрімким прогресом, глобалізаційними тенденціями. «Будучи вченням про мудрість і мудре життя, філософія містить у собі й вчення про процедури і способи успадкування, збереження та примноження мудрості з покоління в покоління, від суспільства до суспільства. Одночасно успадкування, збереження та примноження мудрості становить зміст освіти як соціокультурної основи суспільства. Вона, власне, й репрезентує світ людини» [6, с. 24].

Міждисциплінарна область «*філософії освіти*» – це відповідь на поклик сучасності, що за допомогою загальних філософських категорій, філософських методологій дослідження, використання розробок прикладних філософських дисциплін має допомогти становленню державної освіти на високому рівні, гідному для України. Криза попередньої, радянської системи освіти, проблема перехідного стану українського суспільства, включення України до Болонського процесу та реформування освіти – це ключові проблеми освітнього процесу в Україні. Розгляду проблемних рис української освіти, з філософським підходом до їх пояснення та вирішення, в Україні з часу її незалежності займаються такі автори, як В. Андрущенко, О. Базалук, М. Бойченко, С. Клепко, М. Конох, В. Кремінь, В. Лутай, О. Шевченко, А. Ярошенко та ін. З 2005 року в Україні виходить науковий часопис «Філософія освіти». Разом з тим, «філософія освіти» як особливий спільний напрям досліджень філософії та педагогіки, на сьогодні ще активно розробляється. Швидкі зміни в оточуючому світі, суспільних відносинах, світоглядних засадах – спонукають до пошуку нових підходів до освітніх проблем. Тому **метою** даної статті є філософська рефлексія освітнього процесу України з філософським аналізом підвалин культури, суспільства, людської самосвідомості. Окремими **завданнями**, що постають, є звернення до аксіологічних засад суспільства, застосування до освітніх проблем доробок соціальної філософії (з акцентом на філософському аналізі комунікативних процесів та співвідношення «Я та Інший» як співвідношення особистісного та суспільного), співставлення ренесансного гуманізму та сучасних процесів гуманітаризації та гу-

манізації освіти, а також визначення саморозвитку людини («плекання про себе» М. Фуко) як визначального фактору освіти.

Філософські дисципліни етика, естетика, герменевтика, аксіологія – мають надати освіті необхідну культурну та інтелектуальну базу розвитку. Окремим напрямом філософських досліджень є *соціальна філософія*, завданням якої є філософське осмислення соціальних процесів. Соціальна філософія формує теоретичний образ світу, беручи за основу людину як перш за все соціального актора, дії якого є соціальними та формують загальні суспільні процеси. *Освітній процес – це також процес суспільний*. Хоча освіта стосується кожного індивіда окремо, сукупність індивідів формує суспільство, і в залежності від розвитку кожного представника суспільства, можемо відносити те чи інше суспільство до більш чи менш розвинутих. *Філософія освіти дає особливий спосіб осмислення проблем освіти як сфери не лише педагогіки, а й взагалі системи соціального, акцентуючи увагу на комунікативні процеси*. В основі освітніх процесів – комунікація, і її характер не лише визначає оптимальність освітнього процесу, а й формує кожну окрему особистість. Вивчення комунікативних процесів в сфері освіти передбачає вивчення особливостей ситуації надання та отримання знання. На сьогодні теорія комунікації оформлюється в окрему дисципліну і вивчає різноманітність та складність комунікативної діяльності, навіть саме суспільство інтерпретується і пояснюється через процеси комунікативні.

Перші кроки людини в світі як особистості та творчо здібної істоти супроводжуються усвідомленням свободи своїх дій та їх наслідків. Філософія діалогу (дослідження М. Бубера, М. Левінаса) вводить поняття «Я» та «Іншого». «Інший» – це інша людина, яка є поруч, яка існує в цьому ж світі, має, як і «Я» почуття гідності, може сумувати й радіти, а також може страждати від моїх вчинків та необережних дій. Хоча «Я» має свободу, вона має обмежуватися. Межа, обмеженість «Я» – це «Інший». Усвідомлення цього, корегування дій з урахуванням думки багатьох «Інших» *робить можливим співіснування людей*. Основа взаємовідносин «Я» і «Інший» – це *етичні норми*. Людські відносини мають необхідно регулюватися моральними принципами.

Протягом багатьох століть люди мріяли про щасливе життя, наповнене духовним сенсом та оснований на ідеалах добра, справедливості, гідності, порядності. Особливо гостро проблема місця й ролі моральних цінностей в суспільному житті постала в ХХ столітті. Сьогоднішня криза культури пов'язана з втратою гуманістичних моральних цінностей. Освітній та виховний процес має бути наразі скерований на відродження в суспільстві ціннісних констант, які декларує *філософська аксіологія*. Ця філософська дисципліна досліджує цінності як сенсотворюючі для того чи іншого суспільства та для окремої людини. «Цінності... є тією категорією, без якої неможливо уявити побудову теорії як особистості, так і соціальних систем...» [1, с. 103]. Цінності мотивують людське життя та діяльність. Найважливіша характеристика

XXI століття – *це розуміння кожної окремої людини як найбільшої цінності*. Погляди філософів, вчених, дослідників різних напрямлень – звертаються до індивідуальності кожного та *гуманізації будь-яких світових процесів*. Головною умовою існування майбутнього та можливості прогресу стає індивідуальний розвиток особистості, а освіта – тією сферою, що робить можливим співіснування людей в сучасній цивілізації на основі гуманного ставлення одне до одного та навколишнього середовища. Відомий філософ-екзистенціаліст Альбер Камю має надзвичайно прозорливий твір з цієї теми – «Сторонній». Камю пропонує читачу образ людини, що втратила почуття людяності та відчуття життя, вона існує не як суб'єкт, а як об'єкт – без почуттів, без кохання, радості, смутку. Ця людина не відчуває навіть розгубленості від свого становлення, бо вона є сторонньою – і для суспільства, і для самої себе. Виклики сучасності стимулюють пошук відповіді на питання – в якості якої людини виступає кожен індивід сьогодні, в якості вільної, етично та гуманітарно розвинутої особистості, чи в якості головного героя А. Камю? І до якого майбутнього можуть привести сучасні негативні тенденції в суспільстві і втрата ціннісних орієнтирів?

Філософія як «любов до мудрості» має прямий зв'язок з педагогікою, яку можемо позначити як науку про те, як любити, як тягнутися до знань, як бути людиною та в будь якій ситуації не втрачати своєї людяності. Давньогрецька культура та філософія, колиска всієї західної культури, давали цьому таке визначення як «*пайдейя*». Філософія з самого початку свого виникнення прагнула не тільки осмислити всесвіт та виявити місце людини в ньому, не лише охопити оком зовнішній вимір людського існування, а й відкрити до споглядання внутрішній світ особистості – світ, який не просто не менш цікавий, ніж зовнішній, а можливо ще більш різноманітний та загадковий, повний таємниць для самої ж людини. На важливості виховного процесу та надання освіти наголошували видатні філософи минулого. Особливу роль відіграла доба Відродження та доба Просвітництва (і французького, і німецького, і англійського). Відродження – грандіозна праця людської самосвідомості в літературі, філософії, мистецтві, науці. Ідейна течія в Відродженні – *гуманізм*. Гуманістична мрія про людину пов'язувалася з достойною освітою. Завдяки добі Відродження людство дійшло висновку про надзвичайну важливість кожної людини. Петрарка, Бокаччо, Салютатті – були творцями програми будівництва нової культури, поверненої до людини. В центрі своєї системи гуманісти епохи Відродження поставили гуманітарне знання, яке об'єднувалося назвою «*Studia Humanitatis*» та включало граматику, риторику, філологію, етику, історію та інші гуманітарні дисципліни. Вони мали сформувати нову людину, яка б мала найважливішу якість – *Gumanitas* (здібність до благодіяння, здатність керувати собою та ін.).

Питання гуманізації освіти викликане проблемами в суспільстві та культурі (криза культури). Повернення до тенденцій розвитку суспільства,

коли в центрі – людина, особистість, яка є вищою цінністю – мета сучасності. Саме гуманітарні науки історія, філософія, культурологія, філологія – говорять про людину як духовну істоту, акцентують увагу на етиці спілкування, внутрішньому розвитку та самовдосконаленні. «Освіченість як свідоцтво громадянсько-правової та моральної зрілості пропонує внутрішню суверенність особистості в поєднанні з індивідуальною відповідальністю. Однак, оскільки розумність і свобода дані нам лише в якості посилок людської природи, завдання виховання міститься в тому, щоб розвинути їх здібності культурної істоти, навчити індивіда користуватися чи відповідати своєму призначенню. Тому гуманістичне покликання освіти міститься в послідовно проведеному з демократичних позицій принципі формування кожної особистості як індивідуальної форми загальності» [5].

Видатний представник німецької класичної філософії та один з найяскравіших філософів світу І. Кант в роботі «Що таке Просвітництво?» називає стан несаможитливості, підкореності думці інших звичайним станом речей – але до певного часу. *Просвіта* – це становлення людини як самостійної особистості, яка керується власним розумом та приймає власні рішення. Велике нещастя для людини не знайти в собі сміливості бути самостійним та залишитися назавжди в стані дитинства, що фактично означає відсутність розвитку. Здатність керувати собою та здатність до саморозвитку є основою філософії Мішеля Фуко. Мова йде про концепт «*турботи про себе*» або «техніки себе», в основі якого є той специфічний досвід по відношенню до самого себе, який формує знання про свою сутність, а також жорсткі правила контролю себе на тяжкому шляху до досконалості. «Турбота про себе» – це пізнання самого себе, пізнання власної душі. Даний концепт формує інший, більш ширший – «культура себе», що поєднує суспільне та індивідуальне, внутрішній розвиток та зовнішню поведінку. «Турбота про себе» має будуватися на роздумах, аналізі власної діяльності. Самоаналіз – важливий елемент цієї практики, який є роздумом про власні дії та думки, соромом за аморальні, нечисті думки та пошуком орієнтирів в майбутніх діях. Не втратити себе в оточуючому світі з його над швидким темпом – це актуальна настанова для сучасного суспільства, коли за гонитвою за фінансовим статком чи розвагами втрачається головна мета життя. «Спрага себе» – це майже втрачена спрямованість людини шукати себе та співвідноситися з самим же собою. Таким чином, духовність є пошуком, практичною діяльністю.

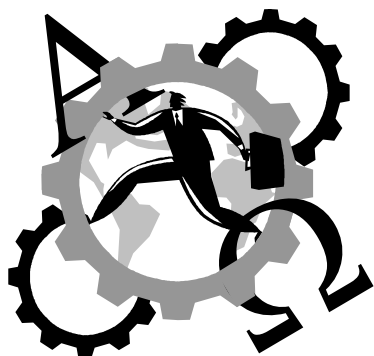
Один школяр з відомого кінофільму на запитання що є щастя в своєму творі написав: «Щастя – це коли тебе розуміють». *Проблема розуміння* розглядається в філософії в рамках *філософської герменевтики*. До розуміння спонукають ситуації нерозуміння, коли унеможлиблюється діалог та комунікація. Розуміння, взаєморозуміння – основа освітніх процесів, де центральною категорією виступає *смысл*. Смысл охоплює інтереси всіх учасників діалогу, скеровує педагогічний процес на його пошук, віднов-

лення, встановлення. В залежності від встановлення порозуміння та віднайденого смислу успішним чи неуспішним є освітній процес.

Отже, наскільки різностороння людина, наскільки багата від природи духовними якостями або їх задатками, – настільки різноманітними є дисципліни, вивчаючи та синтезуючи знання про неї. *Філософське обґрунтування сучасної освіти допоможе досягнути того рівня освіти та виховання, яке буде запорукою існування людства в майбутньому та дасть змогу подолати кризову ситуацію сучасності і в освіті, і в культурі.* Кожна філософська дисципліна – чи то етика, чи аксіологія, чи герменевтика – можуть сприяти реформуванню освіти. Знання, яке має філософія, є результатом історії людства багатьох століть, починаючи з Давніх Греції та Риму. Знання це і позитивне, і негативне, а досвід його допоможе зробити вчасний аналіз та зміни в сучасній освіті.

Список літератури: 1. Бойченко М. Цінності як категорія філософської освіти (соціально-філософський та філософсько-антропологічний ракурси) / М. Бойченко // Філософія освіти. – № 1-2 (8). – 2009. – С. 99-107. 2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/. 3. Клепко С.Ф. Філософія освіти в Європейському контексті. / С.Ф. Клепко – Полтава: ПОППО, 2006. – 338 с. 4. Образ человека в зеркале гуманизма: Мыслители и педагоги эпохи Возрождения о формировании личности (XIV-XVII вв.): Учеб. пособие по пед. антропологии / Авт.-сост.: Н.В. Ревякина, О.Ф. Кудрявцев. – Москва: Изд-во УРАО, 1999. – 396 с. – (Библиотека антропологии). 5. Плеханов Е.А. Приоритеты и ценности современного образования [Электронный ресурс] / Е.А. Плеханов – Режим доступа: <http://ricolor.org/rus/6/pi/19/>. 6. Шевченко В. Філософія освіти: проблеми самовизначення / В. Шевченко // Філософія освіти. – № 1. – 2005. – С. 18-28. 7. Ярошенко А.О. Ціннісний дискурс освіти: Монографія / А.О. Ярошенко – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 156 с.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК

УДК 658.012

А.Ю. ДОРОШЕНКО, студент, НТУ«ХП», Харків
САЙЄД МОХАММАД ТАУХІД СІДДІКІ, канд. техн. наук.,
НТУ«ХП», Харків
Н.В. ШАРОНОВА, докт. техн. наук, проф., НТУ«ХП», Харків

ВИКОРИСТАННЯ ОНТОЛОГІЙ ДЛЯ СЕМАНТИЧНОГО ПОШУКУ ДОКУМЕНТІВ

У статті розглядається методологія побудови онтологій, визначається поняття семантичного пошуку у зв'язку з онтологіями, пропонується використання семантичної мережі та діаграм потоків даних при пошуку.

В статье рассматривается методология построения онтологий, определяется понятие семантического поиска в связи с онтологиями, предлагается использование семантической сети и диаграмм потоков данных при поиске.

The article deals with methodology of construction of ontologies, defines the semantic search in connection with ontologies and it is proposed to use the Semantic Web and data flow diagrams in the search.

Вступ. Комп'ютерне моделювання процесів обробки текстів різної складності дасть змогу автоматизувати різні види інтелектуальної діяльності людини, розширити його можливості щодо прийняття ефективних управлінських рішень. Ефективність автоматизованих інформаційних систем (АІС) визначається їхньою здібністю оброблювати інформацію неформалізовану або слабо формалізовану. Задача створення пакетів ділової документації є однією з таких актуальних галузей обробки інформації [1, 2].

У межах окресленої проблеми важливим є наукове завдання розробки методів, моделей, алгоритмів і програм, які здійснюють моделювання процесів інтелектуальної обробки даних при створенні пакетів ділової документації з метою визначення їх основних характеристик для побудови інформаційно-

го, математичного, лінгвістичного і програмного забезпечення систем електронного документообігу. Один із методів, які застосовуються у галузі інформаційного пошуку, може бути пов'язаний з онтологіями.

Онтологія сприяє встановленню коректних зв'язків між значеннями елементів області тексту, тим самим створюючи умови для їх спільного використання. Онтології можна застосовувати в якості будівельних блоків компонентів баз знань, схеми об'єктів в об'єктно-орієнтованих системах, концептуальної схеми баз даних, структурованого глосарію взаємодіючих частин, словника для зв'язку між агентами, визначення класів для програмних систем.

1. Методологія побудови онтологій. Вона припускає розгляд наступних важливих питань: Позначення цілей і сфери застосування створюваної онтології. Для цього необхідно визначити, для чого створюється онтологія, і як вона надалі використовуватиметься. Побудова онтології включає в себе фіксацію знань про предметну область, яка включає: визначення основних понять і їх взаємин у вибраній предметній області; створення точних несуперечливих визначень для кожного основного поняття і відношення; визначення термінів, які пов'язані з цими термінами і стосунками; остаточне узгодження усіх вище названих етапів. Кодування, яке має на увазі розподіл сукупності основних термінів, використовуваних в онтології, на окремі класи понять; вибір або розробку спеціальної мови для представлення онтології; безпосередньо завдання фіксованої концептуалізації на вибраній мові представлення знань. Нині існує велика кількість проєктів, в основу яких покладені онтології [1-9].

2. Семантичний пошук. «Семантичний пошук – вид автоматизованого повнотекстового інформаційного пошуку з урахуванням смислового змісту слів і словосполучень запиту користувача і пропозицій текстів проіндексованих інформаційних ресурсів» [3].

Як і у будь-якій системі перекладу, виникає завдання зняття омонімії, що правильно відображає сенс текстового висловлювання.

Основна ідея semantic web при вирішенні цієї проблеми полягає в тому, щоб зробити для машини доступну семантику анотацій. Це повинно бути досягнуто шляхом використання онтологій – концептуальних схем, для надання формального значення термінів, використовуваних в анотаціях, перетворюючи їх на семантичні анотації.

Повна реалізація такої семантичної мережі потребує досить складних рішень і піднімає проблеми дослідження в таких областях як представлення знань, баз даних, комп'ютерної лінгвістики, комп'ютерного зору і агентних систем. Однією з таких проблем є досягнення компромісу між суперечливими вимогами для виразної сили мови, використовуваних в анотаціях і масштабованістю системи, використовуваної для їх обробки. Інша проблема полягає в тому, що інтеграція різних онтологій може виявитися принаймні так же важко, як інтеграція ресурсів, які вони описують. Нові

проблеми включають створення відповідних анотацій і онтологій і джерел веб-інформації різної якості.

Незважаючи на вищезгадані проблеми, значний прогрес був досягнутий в розвитку інфраструктури, необхідної для підтримки Semantic Web. Зокрема, стався прогрес в розвитку мов і інструментів для управління вмістом анотацій, а так само для розробки і впровадження онтологій [6, 8].

Можливості RDF були розширені шляхом підставлення додаткового значення до певних ресурсів. OWL-мова опису онтологій для семантичної павутини. Мова OWL дозволяє описувати класи і стосунки між ними, властиві для веб-документів і додатків.

Сучасні Web-технології пошуку засновані на повнотекстовому пошуку. Усі пошукові запити обслуговуються на основі індексу, що містить деякі описи входжень слів з відомих цій пошуковій системі документів. При цьому виникають різні проблеми – вибору того, що слід індексувати, забезпечення рівноправного індексування усього інформаційного простору, а також рішення, в контексті яких пошукових запитів слід видавати ту або іншу інформацію. Таким чином, семантична мережа (Semantic Web) – це концепція мережі, в якій кожен ресурс природною мовою був би забезпечений описом, зрозумілим комп'ютеру.

У семантичній мережі можна знаходити і об'єднувати дані з самих різних джерел, а також використовувати правила логічного висновку для оцінки цінності і якості знайдених джерел, перетворювати результати в придатну для аналізу форму.

3. Фундамент семантичної мережі. Існує три основні технології:

- специфікація XML (eXtensible Markup Language), що дозволяє визначити синтаксис і структуру документів;
- система онтологій, що дозволяє визначати терміни і стосунки між ними;
- механізм опису ресурсів RDF (Resource Description Framework), що забезпечує модель кодування для значень, визначених в онтології.

У семантичній мережі використовуються також інші технології і концепції, зокрема, універсальні ідентифікатори ресурсів URI (Uniform Resource Identifier), цифрові підписи, системи логічного висновку [4]. Онтології визначають терміни, використані для опису і представлення знань тій або іншій предметній області, зокрема – базових понять цієї області і зв'язків між ними. Можна сказати, що основна мета онтологій полягає в представленні сенсу понять, використовуваних в конструкціях RDF (фактично, RDF – це мова спілкування програмних систем, працюючих в середовищі Інтернет, а онтології складають його словник-тезаурус). Онтологія потрібна для людей, для додатків систем баз даних і різних інших інформаційних систем, які спільно використовують специфічну інформацію в певній предметній області. Онтології включають доступні для комп'ютерної обробки визначення основних понять предметної області і

зв'язку між ними. Вони забезпечують можливості повторного використання знань, можуть бути застосовані для пошуку інформаційних ресурсів в Інтернет і управління знаннями в цьому середовищі [3, 7].

Онтологія визначає загальну угоду про семантику конкретної області і сприяє встановленню коректних зв'язків між значеннями елементів області, тим самим створюючи умови для їх спільного використання. Онтології використовуються для підтримки автоматизованого обміну даними і для інтеграції додатків, механізми пошуку також застосовують онтології для вибірки сторінок із синтаксично різними, але семантично однаковими словами. Базова складова онтології визначає класи об'єктів і взаємодію між цими класами. Ключовими поняттями тут є поняття підкласу, суперкласу і спадкоємства. Наприклад, клас Студент є підкласом класу Людина (а Людина - суперклас класу Студент), оскільки для будь-якого об'єкту, якщо цей об'єкт є студентом, то він є і людиною. Засобами семантичного програмування класи визначаються як підмножини спадково-кінцевої надбудови, що мають спеціальні якості.

Онтології використовуються як механізм вираження і розподілу знань для визначення загального словарного запасу і підтримки інтелектуальних запитів в різноманітних базах даних. Онтології і метадані описують організацію і зміст ресурсів.

Основні завдання, які успішно вирішуються на базі онтологій, включають надання знань для виведення інформації, що відповідає запиту користувача, фільтрацію і класифікацію інформації, індексування зібраної інформації, організацію загальної термінології, якою можуть користуватися для комунікації програмні агенти і користувачі. Завдання семантичного пошуку в електронній бібліотеці є спрощеним аналогом пошуку інформації в Інтернет, таким чином передбачається, що пошук здійснюватиметься по запиту користувача природною мовою в аналогічному рядку пошуку.

4. Діаграма потоків даних при пошуку. На рис. 1 представлена схема семантичного пошуку інформації. Користувач вводить запит, який підлягає лінгвістичному аналізу, розширюється за рахунок використання синонімів, потім перетворюється в ключові слова і прямує до пошукової машини. Пошукова машина повертає знайдені документи, вони також піддаються лінгвістичному розбору і формуються семантичні образи документів. Образи документів порівнюються з образом запиту, робиться висновок про релевантність кожного з документів і результати аналізу надаються користувачеві. Схема лінгвістичного аналізу приведена на рисунку [5].

Висновок. Запропонована методика семантичного пошуку дозволяє відбирати близькі за загальним контекстом документи, навіть якщо вони належать до різних предметних областей. Тим самим можна збирати і узагальнювати знання, розосереджені в різних областях з допомогою семантичного пошуку на основі онтологій.

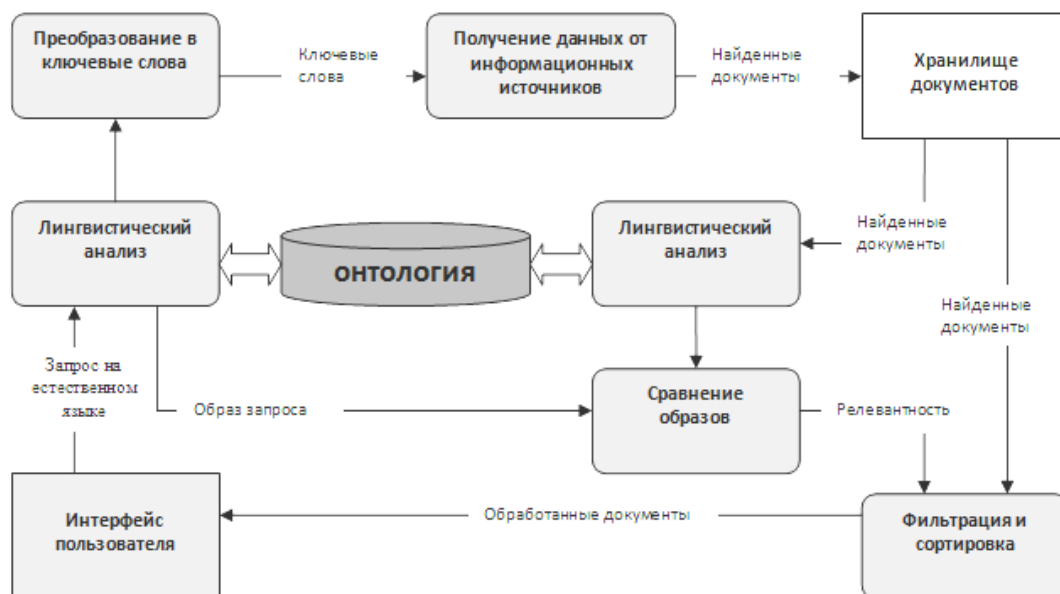
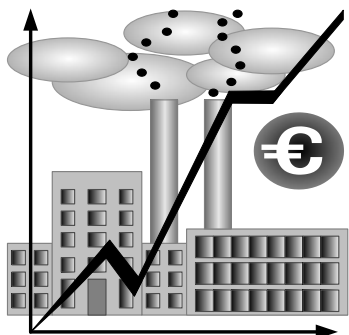

Рис. – Діаграма потоків даних при пошуку

Список літератури: 1. Udo Han. «Системы семантического поиска», 2009. – С. 19-25. 2. Ланин В.В. Интеллектуальное управление документами как основа технологии создания адаптируемых информационных систем // Труды международной научно-технической конференций «Интеллектуальные системы» (AIS'07). Т. 2 / М.: Физматлит, 2007. – С. 334-339. 3. Рябова Н., Козоплянська Г., Дяденко К. Застосування онтологічної семантики у зіставленні документів // Матеріали III Міжн. конф. молодих вчених «Комп'ютерні науки та інженерія» CSE-2009, 14-16 травня, 2009, Львів. – Львів: НУ «Львівська політехніка», 2009. – С. 107-108. 4. Рябова Н.В. Методы и модели интеллектуальной обработки текстов в задачах онтологического инжиниринга // Математическое и программное обеспечение интеллектуальных систем (MPZIS-2008). Тез. докл. / VI междунар. науч.-практ. конф., Днепропетровск, 2008. – С. 269-270. 5. Мальків М. В. Онтології в учбовому процесі [Електронний ресурс]: Освітні технології – Електрон.журн. – Освітні технології, 2007. – Режим доступу : http://www.naukapro.ru/ot_2007/3_003.htm, вільний. 6. Келеберда И.Н., Лісова Н.С., Рінка В. Би. Використання мультиагентного онтологічного підходу до створення розподілених систем дистанційного навчання. [Електронний ресурс]: Освітні технології і суспільство – Електрон.журн. – Освітні технології і суспільство, квітень 2004 - Режим доступу : http://ifets.ieee.org/russian/depository/v7_i2/html/3.html, вільний. 7. Kravčev M. & Gašević D. Leveraging the Semantic Web for Adaptive Education. [Електронний ресурс]: Journal of Interactive Media in Education (Adaptation and IMS Learning Design. Special Issue, ed. Daniel Burgos), 2007/06. – Режим доступу: <http://dSPACE.ou.nl/bitstream/1820/1080/1/kravcik> – 2007-06. pdf, вільний. 8. Michal Laclavik1, Martin Seleng1, Emil Gatia1, Zoltan Balogh1, Ladislav Hluchy: Ontology based Text Search, 2004. – С. 189-211. 9. Feldman R. and Hirsh H., «Mining associations in text in the presence of background knowledge», in Proc. 2nd Int. Conf. on Knowledge Discovery and Data Mining, Portland, USA, 1996. – С. 67-89. 10. Канищева О.В. Идентификация документов в системах электронного документооборота / О. В. Канищева, Сайед Мохаммад Таухид Сиддики // Вестн. Херсонского нац. техн. ун-та. – Херсон: ХНТУ, 2007. – № 4(27). – С. 273-276.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ

УДК 658.15: 330.341.1

Л.В. КУЗЬМЕНКО, канд. техн. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
А.С. БАСЮК, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

МОЖЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА

В роботі розглянуті деякі можливості удосконалення методичних підходів до узагальнюючої оцінки фінансового стану (ФС) підприємства на основі експертних висловлювань.

В работе рассмотрены некоторые возможности усовершенствования методических подходов к обобщенной оценке финансового состояния (ФС) предприятия на основе экспертных высказываний.

Some possibilities of improving methodological approaches to generalized estimate of an enterprise financial state on the basis of expert statements have been considered.

Вступ. Аналіз фінансового стану за допомогою коефіцієнтів розглядає різні аспекти результатів господарської діяльності підприємства (ліквідність, фінансову стійкість, рентабельність та ін.). В той же час він не дає узагальнюючої оцінки, яка дуже важлива для ряду випадків: відстеження зміни в часі ФС, побудови рейтингу групи споріднених організацій та ін.. Усунути ці недоліки дозволяє використання системних методів аналізу [2, 3, 4], таких як метод аналізу ієрархії [1], метод нечітких множин та ін. При цьому необхідною умовою реалізації таких підходів є забезпечення якісного відбору експертів та узгодженості їх висловлювань [3].

Постановка задачі. Розглянути можливості удосконалення методичних підходів до узагальнюючої оцінки ФС підприємства.

Результати дослідження. Аналіз роботи [4] показує фундаментальність підходу до проблеми покращення якості оцінювання ФС. Не применшуючи важливості роботи [4], відмітимо деякі дискусійні моменти.

1. В математичних моделях оцінювання ФС важливе значення має

групова експертна оцінка, яка залежить від кваліфікації експертів та узгодженості їх висловлювань. Застосування методів анкетного опитування та самооцінки [4] для визначення рівня компетентності експертів вносить елемент суб'єктивізму, а тому не гарантує узгодженості їх висловлювань. В цьому випадку доцільно застосовувати таку послідовність етапів організації роботи експертів: формування генеральної множини експертів (ГМЕ), формування репрезентативної групи експертів, перевірка кваліфікації експертів та їх узгодженості. Опишемо коротко їх сутність.

1) Методом анкетного опитування виявляється генеральна множина експертів.

2) Методом випадкових спостережень формується репрезентативна група експертів. Це дасть можливість з визначеною наперед точністю та ймовірністю перенести результати вибірових досліджень на ГМЕ.

3) Методом статистичної обробки результатів тестування (анкетного опитування) визначаємо кваліфікацію відібраної групи експертів за показниками надійності та точності висловлювань.

4) Одностайність роботи експертів перевіряється шляхом статистичної обробки їх висловлювань. При цьому застосовуються матриці типу: «ранжування», попарного порівняння та «вхід-вихід». Перша служить для визначення коефіцієнта конкордації формула (1):

$$W = \frac{12 \cdot S}{m^2 (n^3 - n) - m \sum_{j=1}^m T_j}, \quad (1)$$

де n – кількість об'єктів;

T_j – показник зв'язності рангів в j -тій ранжировці, тобто в j -того експерта.

Друга для визначення коефіцієнта відповідності, формула (2):

$$U = \frac{4(\sum a^2 - \sum a)}{m(m-1) \cdot n(n-1)} - 1, \quad (2)$$

де a та a^2 – сума елементів та сума квадратів елементів узагальненої матриці відповідно.

5) Якщо значення коефіцієнта W та U нижче заданого наперед рівня, то процедура повторюється, починаючи з етапу 2. При цьому рівень критеріїв, що характеризують експертів та використовуються в процесі малих виборок підвищується.

2. При аналізі отриманих від експертів даних доцільно застосовувати МАІ [1], котрий дозволяє побудувати ієрархію проблеми та матриці попарних порівнянь. В джерелі [4] авторами пропонується побудова матриці 20-го порядку, що є не досить раціональним та виправданим. Розглянемо причини за якими даний підхід не є оптимальним.

По-перше, побудова матриці 20-го порядку потребує досить складних

та тривалих за часом розрахунків.

По-друге, дану матрицю можна замінити декількома матрицями меншого порядку, що значно спростить розрахунки. Для цього потрібно усю множину коефіцієнтів розбити на окремі групи (кластери) та побудувати ієрархію проблеми [1].

Ієрархія проблеми визначення узагальнюючого показника фінансового стану приведена на рисунку.

Вибір проведено по 20 критеріях [4], об'єднаних в чотири групи [3] (кластери): ліквідність, ділова активність, рентабельність та фінансова стійкість.

Для кожного рівня ієрархії виконуються попарні судження, складаються матриці попарних порівнянь та визначаються на їх основі локальні пріоритети елементів даного рівня ієрархії. Потім локальні пріоритети використовуються для побудови вектора глобального пріоритету альтернатив.

3. Зобразимо застосування даного підходу на прикладі групи з 4-х підприємства енергетичної галузі, що займаються виробленням, постачанням та розподілом електроенергії.

Для вирішення проблеми побудовано матриці попарних порівнянь: на 2-му рівні – одна матриця розмірності (4×4) ; на 3-му – чотири матриці розміром (5×5), (5×5), (6×6) та (4×4) – у відповідності з розподілом критеріїв на кластери.

Для зручності побудови матриць попарних порівнянь були використані таблиці відносної важливості елементів того чи іншого рівня ієрархії згідно [2].

Перевірка адекватності отриманих оцінок проведена згідно з методикою Т. Сааті [1].

Для порівняння обрано 4 підприємства, серед яких: Харківська ТЕЦ-5 (1), Херсонська ТЕЦ (2), Одеська ТЕЦ (3) та Дніпродзержинська ТЕЦ (4).

На основі форми № 1 «Баланс» та форми № 2 «Звіт про фінансові результати», розраховано фінансові показники цих підприємств (див. табл.1). Значення критеріїв для оцінки і-го підприємства за кожною з чотирьох узагальнених груп фінансових коефіцієнтів визначено за допомогою формул (3)-(6)

$$Л_i = ВП_{Л1} \times K_{1i} / K_1 + ВП_{Л2} \times K_{2i} / K_2 + ВП_{Л3} \times K_{3i} / K_3 + ВП_{Л4} \times K_{4i} / K_4 + ВП_{Л5} \times K_{5i} / K_5 \quad (3)$$

$$Фс_i = ВП_{Фс1} \times K_{6i} / K_6 + ВП_{Фс2} \times K_{7i} / K_7 + ВП_{Фс3} \times K_{8i} / K_8 + ВП_{Фс4} \times K_{9i} / K_9 + ВП_{Фс5} \times K_{10i} / K_{10} \quad (4)$$

$$Р_i = ВП_{Р1} \times K_{11i} / K_{11} + ВП_{Р2} \times K_{12i} / K_{12} + ВП_{Р3} \times K_{13i} / K_{13} + ВП_{Р4} \times K_{14i} / K_{14} \quad (5)$$

$$Да_i = ВП_{Да1} \times K_{15i} / K_{15} + ВП_{Да2} \times K_{16i} / K_{16} + ВП_{Да3} \times K_{17i} / K_{17} + ВП_{Да4} \times K_{18i} / K_{18} + \\ + ВП_{Да5} \times K_{19i} / K_{19} + ВП_{Да6} \times K_{20i} / K_{20} \quad (6)$$

Далі розрахуємо значення критерію сукупної оцінки для і-го підприємства за формулою 7:

$$СО = ВП_1 \times Л_i + ВП_2 \times Фс_i + ВП_3 \times Р_i + ВП_4 \times Да_i \quad (7)$$

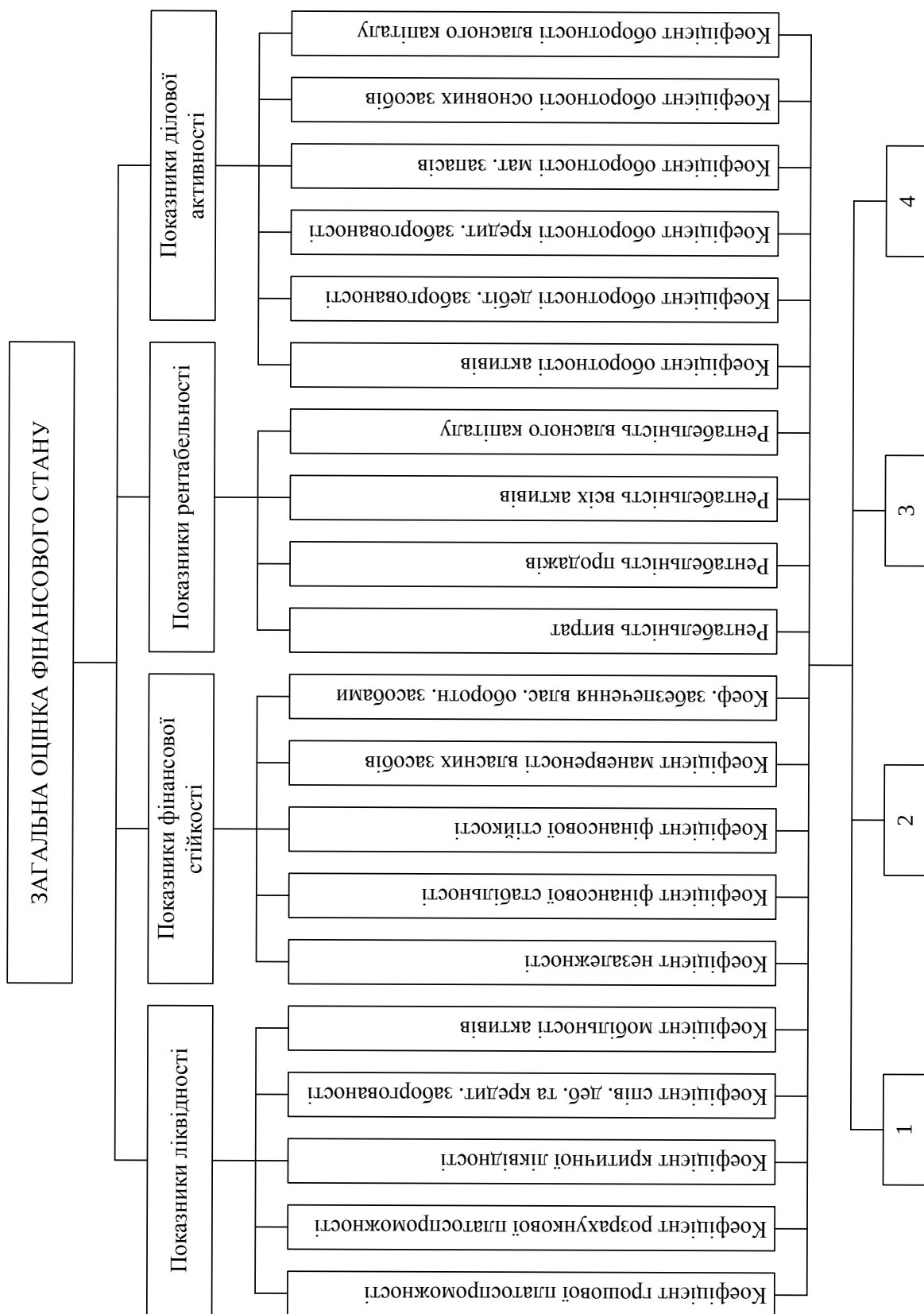

Рис. – Ієрархія проблеми визначення узагальнюючого показника фінансового стану

Таблиця 1.

Показники фінансового стану аналізованих ТЕЦ

Коефіцієнти	ТЕЦ-5	О-ТЕЦ	Х-ТЕЦ	Д-ТЕЦ	$\sum K_i$
Коефіцієнт грошової платоспроможності (K1)	0,065	0,026	0,016	0,063	0,17
Коефіцієнт розрахункової платоспроможності (K2)	0,939	0,352	0,408	0,881	2,58
Коефіцієнт критичної ліквідності (K3)	0,856	0,331	0,357	0,865	2,409
Коефіцієнт співвідн. дебіт. та кредит. заборг. (K4)	0,617	0,138	0,077	0,334	1,163
Коефіцієнт мобільності активів (K5)	1,238	0,988	0,732	4,560	7,608
Коефіцієнт незалежності (K6)	0,387	0,435	0,101	0,063	6,986
Коефіцієнт фінансової стабільності (K7)	0,631	-0,303	-0,129	0,067	0,266
Коефіцієнт фінансової стійкості (K8)	0,387	0,435	0,138	0,063	1,023
Коефіцієнт маневр. власних засобів (K9)	-0,095	2,135	-3,014	-1,740	-2,714
Коефіцієнт забезп. власними оборотними засобами (K10)	-0,060	-0,647	-0,538	-0,118	-1,363
Рентабельність витрат (K11)	0	0	0	0,019	0,019
Рентабельність продажів (K12)	0	0	0	0	0
Рентабельність всіх активів (K13)	0	0	0	0	0
Рентабельність власного капіталу (K14)	0	0	0	0	0
Коефіцієнт оборотності активів (K15)	0,906	0,803	0,891	6,698	9,298
Коефіцієнт оборотності дебіт. заборг. (K16)	2,396	4,443	10,495	1,357	18,691
Коефіцієнт оборотності кредит. заборг. (K17)	1,582	0,597	0,872	0,491	3,542
Коефіцієнт оборотності мат. запасів (K18)	19,222	48,749	27,334	25,245	120,55
Коефіцієнт оборотності основних засобів (K19)	2,139	1,625	1,607	2,444	7,815
Коефіцієнт оборотності власного капіталу (K20)	2,342	-2,524	6,453	6,698	12,969

На основі отриманих даних сукупної оцінки визначимо індекс:

$$I_i = \frac{CO_i}{CO_{\max}} \quad (8)$$

Зведемо результати розрахунків в таблицю 2 та визначимо рейтингове місце кожного підприємства.

По даним табл. 2 підприємства були розділені на три рівні за фінансовим станом: успішний, нормальний та кризовий.

Висновки. На основі проведених досліджень можна відмітити наступні можливості удосконалення методичних підходів до узагальнюючої оцінки ФС підприємства:

Таблиця 2.

Оцінка та розрахунок рейтингу підприємств

Підприємства	Показники				Сукупна оцінка	Рейтинг		Оцінка фінансового стану
	Ліквідність	Фінансова стійкість	Рентабельність	Ділова активність		Індекс	Місце у групі	
1	0,366	1,326	0,00	0,162	0,209	1	1	успішний
2	0,142	0,488	0,00	0,179	0,074	0,354	3	кризовий
3	0,110	0,087	0,00	0,217	0,049	0,234	4	кризовий
4	0,373	0,0302	0,085	0,408	0,188	0,899	2	нормальний

1. Оскільки узагальнююча оцінка ФС залежить від рівня узгодженості висловлювань експертів, то для її забезпечення необхідно провести якісний відбір експертів, по описаній послідовності.

2. Для обробки висловлювань експертів доцільно використовувати МАІ, як це показано вище.

Ця інформація може бути корисною для всіх категорій користувачів фінансовою звітністю: акціонерів підприємств, потенційних інвесторів, фінансових менеджерів, партнерів, конкурентів та ін.

Список літератури: 1. *Т. Саати.* Принятие решений. Метод анализа иерархий. – М.: Радио и связь, 1993. – 320 с. 2. *Карчева Г., Камінський А., Юрчук О.* Рейтингові оцінки надійності банків та їх роль у підвищенні капіталізації банківської системи // Вісник НБУ. – 2003. – № 2. – С.22. 3. *Кузьменко Л.В., Мороз Ю.В.* Методичні підходи до оцінки фінансового стану на прикладі групи підприємств // Вісник НТУ «ХПІ». – Харків, НТУ «ХПІ», 2010 р. – № 35. – С.140-144. 4. *А.О. Азарова, В.О. Рузакова,* Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства – Вінниця: ВНТУ, 2010 – 172 с.

Надійшла до редколегії 03.06.2011.

УДК 322.872

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ», Харків
О.Г. ОЛЕНИЧ, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

ОСНОВНІ ЦІЛІ РЕФОРМУВАННЯ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

Розглядаються питання необхідності й наявних можливостей поступового реформування на ринкових засадах однієї з найбільш значущих соціальних сфер суспільства – житлово-комунального господарства.

Рассматриваются вопросы необходимости и имеющихся возможностей постепенного реформирования на рыночных принципах одной из наиболее значимых социальных сфер общества – жилищно-коммунального хозяйства.

In the article targets and perspectives of step-by step reformation of housing and communal services sector that proves to be one of the most significant social spheres are analyzed. The author underlines that this social sector should be reshaped on market economy basics.

Житлово-комунальне господарство (ЖКГ) – одна з найбільших галузей в господарському комплексі держави, результати діяльності якої значною мірою визначають соціально-економічні показники розвитку суспільства. Важливістю цієї сфери обумовлена і чимала наукова увага до проблем ЖКГ. Аналіз основних досліджень і публікацій. Серед вчених, які вивчали ці питання можна виділити, зокрема, Л. Бальцеровича, У. Брунне-

ра, О. Кучеренко, К. Рахманна, Т. Строкань, Г. Семчука та ін.

Економічні реформи, що розпочалися в Україні з 90-х років ХХ століття, передбачали радикальні зміни житлово-комунального господарства. Принципового значення було надано розподілу державного майна по видам власності. В Україні подібно російському досвіду значна частина важко реалізованих для бюджетів всіх рівнів соціальних зобов'язань стали перекладатися на житлову та комунальні сфери. Тому різко збільшилися бартерні угоди, зросли неплатежі і заборгованість підприємств комунальної сфери за обов'язковими платежами та податками [1, с.23]. Основні цілі реформування є загально відомими для країн пострадянського простору [2, с.33-34]. Серед них найважливішими є забезпечення умов проживання, що відповідають стандартам європейської якості, зниження витрат виробників послуг та тарифів за відповідні послуги при покращенні їх якості, вдосконалення системи управління і організації роботи підприємств комунальної сфери, створення конкурентних умов в сфері будівництва та управління житловим фондом та комунальними послугами, реформування системи оплати житла та комунальних послуг, впровадження ефективних способів соціального захисту населення.

Саме виявлення наявних можливостей поступового реформування на ринкових засадах однієї з найбільш значущих соціальних сфер суспільства – житлово-комунального господарства. Визначено метою даної статті.

Важливим способом досягнення цілей реформування ЖКГ є збільшення ролі територіальної громади. Оскільки основна частина комунального майна належить територіальній громаді, до неї переходять функції з володіння та управління. Це, з одного боку, надає можливості для розробки різних моделей функціонування ЖКГ, а з другого – вимагає пошуку фінансових ресурсів, які залежать від платоспроможності користувачів послуг. На сьогодні потенційна можливість місцевих бюджетів здійснювати капітальні ремонти будівель та споруд не перебільшує 16 % від необхідного рівня.

Радикальна реформа ЖКГ передбачає реконструкцію та модернізацію інженерної інфраструктури. Це потребує великих інвестицій, джерела формування яких повинні бути диверсифіковані – національні та іноземні, державні та приватні. У сферу ЖКГ потрібно залучати приватні капітали комерційних структур. Міністерство житлово-комунального господарства дозволило 6 компаніям створити «Всеукраїнську асоціацію приватних інвесторів житлово-комунального господарства». Дозвіл було надано київським, кіровоградським та житомирським компаніям «Центр науково-технічних інновацій», «Українська нафтова академія», «Водне господарство», «Кіровоградтепло», «Будмебельсервіс», «Центр дослідження правового забезпечення», «Житомиртеплокомплектенерго». Мета створення асоціації – сприяння розвитку діяльності приватних інвесторів житлово-комунального господарства, розробка нових і локалізація існую-

чих програм захисту прав приватних інвесторів та приватних інвестицій у галузь ЖКГ. Предметом діяльності цієї асоціації є координація господарської діяльності її учасників без втручання в їх виробничу і комерційну діяльність та прийняття рішень. Функціонування асоціації припускає часткову корпоратизацію і приватизацію підприємств галузі.

Безумовно, капітал надійде до сфери житлово-комунального господарства, якщо він зможе отримувати хоча б середній прибуток. Зараз панує думка, що надання комунальних послуг не здатне забезпечити приватним підприємствам належний рівень прибутковості. Проте це не відповідає дійсності. Надання комунальних послуг, які мають низько еластичний попит за ціною, та виступають базовими в ієрархії людських потреб, у перспективі буде достатньо вигідною справою. Вочевидь умовою беззбитковості та рентабельності житлово-комунального господарства стануть, перш за все, кошти споживачів, що є цілком нормальним явищем у ринкових умовах, в яких формується безпосередній зв'язок між виробниками та споживачами товарів та послуг. Але у зв'язку з глибоким соціальним розшаруванням населення нагальною потребою є диференціація тарифів на послуги, залежно не тільки від обсягу їх споживання (заможніший споживач споживає більше), а й від рівня доходів споживачів. Це дозволить реалізувати принцип соціальної справедливості.

Коли сфера ЖКГ стане прибутковою, туди стрімко полетяться і малий, і великий капітал у формі крупних корпорацій та фінансово-промислових груп. Такий процес приведе до встановлення ринкової монополії, яка легше піддається контролю з боку антимонопольних інституцій, ніж міністерства та інші державні установи. Великі корпорації будуть зацікавлені в наданні якісних послуг, зможуть скорочувати витрати на основі ефекту масштабу та взяти під свій контроль реальне управління ЖКГ.

Приватні інвестиції в житлово-комунальне господарство будуть стимулювати самі споживачі комунальних послуг. Це обумовлено тим, що споживачеві, який має у власності житло, зручніше мати справу з приватним виробником комунальних послуг, якого можна вибрати та від послуг якого можна за необхідності відмовитися. Цей безпосередній зв'язок почав формуватися в умовах приватизації державного житла. Сьогодні більш 70 % жителів багатоквартирних будинків приватизували своє житло. Звичайно, кожен із них не може самостійно вирішувати низку складних питань, що виникають у зв'язку із користуванням різноманітними комунальними послугами.

Оптимальним шляхом для вирішення цих питань є створення об'єднання власників багатоквартирних будинків (кондомініумів). Перші кондомініуми почали з'являтися в Україні в 1992 р., коли почалася приватизація квартир. Сьогодні в Україні створено близько 6000 об'єднань. Кондомініум – це єдиний комплекс нерухомого майна, що включає земельну ділянку, розташований на ній жилий будинок та інші об'єкти нерухомості. Кондомініум поєднує приватні квартири та загальне майно, що знаходиться

у спільній власності жильців. Частина загального майна знаходиться в загальнопайовій, а інша – у спільно-нерозподіленій власності. До останньої належать усі комунікації та інженерне обладнання будівель. Кондомініуми не є побутовими організаціями, але вони можуть отримувати дохід від передачі в оренду земельної ділянки та спільно пайового майна (підвали, горища, мансарди та ін.). Дохід може бути використаний з метою поліпшення умов спільного проживання. За нормального функціонування кондомініуми здатні отримувати надійні доходи не тільки за рахунок коштів жильців. Кондомініум створюється для поточного утримання та обслуговування житлового будинку. Тому після створення об'єднання співвласників перший капітальний ремонт виконується за участі попереднього власника, на балансі якого знаходився будинок (держави, державних підприємств, муніципальних органів). Згодом кондомініум, як незалежна організація, починає функціонувати на кошти жильців, за рахунок пільг та субсидій, що надходять з бюджетів різних рівнів і зараховуються на рахунок об'єднання. Ремонт будівель, каналізаційних мереж, систем водопостачання, електромереж має здійснюватись за рахунок коштів самих жильців.

Досвід існуючих кондомініумів свідчить про певні недоліки в їх функціонуванні. Наприклад, досі не виокремлено земельні ділянки, що повинні знаходитися в розпорядженні кондомініумів, хоча можливість використання земельних ділянок на свій розсуд може стати вагомим внеском у бюджет кондомініумів. Складнощі виникають із накопиченням і реалізацією фонду капітального ремонту, що пов'язано з інфляцією. У разі створення кондомініумів унаслідок необхідності управління зростає квартирна плата, яка в умовах глибокої диференціації доходів жильців будинку (які отримали це житло безкоштовно) не завжди може бути своєчасно отримана.

Коли виникає кондомініум, він самостійно вирішує питання, з ким і на яких умовах укласти угоди про надання комунальних послуг. Але управління кондомініумом вимагає професійних знань, тому не завжди організація співвласників спроможна вирішувати складні питання, що пов'язані із отриманням комунальних послуг. Тому виникає економічна необхідність розподілення функцій по володінню та управлінню власністю. За власником залишаються функції прийняття стратегічних рішень і функції контролю за якістю управління. Оперативне управління делегується спеціалізованим управлінським сервісним компаніям, основними завданнями яких є: розробка програми управління об'єктом нерухомості, контролю за її дотриманням; вибір підрядних експлуатаційних організацій та укладення з ними договорів на утримання, обслуговування та надання комунальних послуг; комерційне використання об'єктів нерухомості (залучення орендарів, контроль за виконанням умов договорів); організація процесів розвитку нерухомості (проведення ремонту, реконструкції, модернізації).

Сервісні компанії можуть займатися декількома об'єктами. У цьому випадку компанія формує оптимальний портфель нерухомості, в

якому кожному об'єкту відводиться певна роль. Це дозволяє значно зменшити рівень оплати за виконання компанією функцій по управлінню. Сервеїнгові компанії є незалежними суб'єктами господарювання, діяльність яких повинна бути врегульована у законодавстві, як це відбувається в багатьох європейських країнах. Сьогодні належне оформлення сервеїнгових компаній відбулося в Росії. В Україні наразі відсутній практичний досвід функціонування подібних управлінських компаній.

Вагомою складовою доходів комунальних органів управління повинен стати податок на нерухоме майно (нерухомість), необхідність якого вже переведено в площину практичного інструментарію. У Податкового кодексу України цей податок передбачено (крім того цей податок згадується і у ст. 14 чинного Закону України «Про систему оподаткування»). Надходження від цього податку пропонується спрямовувати переважно до державного бюджету. Таку позицію навряд чи можна визнати обґрунтованою. Річ у тім, що основні умови утримання нерухомого майна забезпечуються територіальною громадою та її органами, тому, на нашу думку, основна частина податку на нерухомість повинна перераховуватися до місцевих бюджетів.

З метою реалізації Загальної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 рр. планується щорічно залучати приблизно 3 млрд грн. за рахунок спеціального режиму оподаткування податком на додану вартість діяльності щодо надання житлово-комунальних послуг та поставок теплової енергії, річних обсяг робіт у якій складає 12 млрд грн. Цей податок буде залишатися в розпорядженні підприємств комунального господарства та спрямовуватися на модернізацію інженерних систем та ремонт житлового будинку.

Безумовно, не можна розраховувати на те, що державний бюджет зможе повністю профінансувати програму реформування галузі. Проблему фінансування ЖКГ можна вирішувати також шляхом передачі підприємств у концесію. Але при цьому відкритим залишається питання, які саме підприємства зможуть стати об'єктом концесії. Концесійний капітал функціонує на умовах розподілу результату та отримання певної частини прибутку. На нашу думку, найкращі умови для передачі в концесію складаються при будівництві автошляхів, деяких ділянок дорожнього господарства, створенні бізнес-центрів, туристичних та розважальних закладів.

Найважливішим напрямом реформування комунального господарства є запровадження енергозберігаючих технологій, які потребують значних фінансових ресурсів. З цією метою Національне агентство з ефективного використання енергоресурсів (НАЕР) домовилося з Північною екологічною фінансовою корпорацією (NEFCO) про фінансування проєктів по впровадженню енергозберігаючих технологій у житлово-комунальному господарстві. NEFCO – це фінансова установа, яка створена Ісландією, Норвегією, Данією, Швецією та Фінляндією наприкінці 1998 р. Починаючи з 2004 р. NEFCO фактично почала свою інвестиційну і фінан-

сову діяльність в Україні. Згідно договору на 2010 р. NEFCO надало фінансові ресурси під 3 % річних на 4-5 років під гарантії муніципальних компаній для реалізації енергоефективних проектів у житлово-комунальному господарстві. Корпорація також готова фінансувати проведення таких енергоефективних технологій і в приватному секторі. Але вибір проектів буде здійснювати сама компанія.

Світовий банк та Україна з лютого 2009 р. почали реалізацію проекту розвитку міської інфраструктури, на що було передбачено витратити 140 млн дол., які спрямовані на реконструкцію житлово-комунального господарства. Конкретні капіталовкладення визначено для Одеси (35,5 млн дол.), Чернігова (14,8 млн дол.) та Івано-Франківська (7,2 млн дол.) на загальну суму 57,5 млн дол., а на розподіл залишку в сумі 82,5 млн дол. претендують ще 20 міст. Міністерство житлово-комунального господарства для реформування ЖКГ просить Світовий Банк збільшити Україні кредит по проекту розвитку міської інфраструктури на 200 млн дол. Крім того, на виконання цього проекту міністерство розраховує на збільшення на 200 млн дол. кредиту від Міжнародного банку реконструкції та розвитку. Німецька компанія SIV.AG, що надає консалтингові послуги та є розробником програмного забезпечення для підприємств житлово-комунального господарства та енергетиці, має намір реалізувати в Україні проект з розрахунків тарифів на житлово-комунальні послуги [3].

Скрутне становище настигло житлово-комунальну сферу в 2010 р., оскільки в державному бюджеті 2010 р. було передбачено її фінансування в недостатньому розмірі (приблизно на 10 % від реальної потреби). Але актуальність реформування житлово-комунального господарства не пов'язана із кризовим станом економіки в цілому, оскільки задоволення потреби в комунальних послугах є життєво необхідною умовою нормальної життєдіяльності мільйонів людей.

Список літератури: 1. Широко, А.В. Реформирование управления коммунальными комплексами и жилой недвижимостью. Административно-правовой аспект / А.В. Широков. – СПб.: Изд-во ДНК, 2009. – 304 с. 2. Жуков Д.М. Экономика и организация жилищно-коммунального хозяйства города: учеб. пособие / Д.М. Жуков. – М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. – 96 с. 3. Журнал «Житлово-комунальне господарство України». Офіційне видання Міністерства з питань житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jkg.com.ua/ukr/new.php>. 4. Ещенко П. Социальное жилье и модели его предоставления / П. Ещенко, Л. Чубук // Экономическая теория. – 2009. – № 2. – С. 36-46. 5. Человеческое развитие: новое измерение социально-экономического прогресса : учебн. пособие / под ред. В.П. Колесова. – М.: Права человека, 2008. – 636 с. 6. Каменев М., Программное удвоение / М. Каменев // Бизнес. – 2009. – № 6 (837). – С.20-21. 7. Дані Держкомстату України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua. 8. Завада А. Жилищно-коммунальное хозяйство: проблемы отрасли с точки зрения антимонопольного законодательства / А. Завада // Экономика Украины. – 2000. – № 10. – С. 4-21. 9. Закон України «Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на

2004–2010 роки», 24 червня 2004 року N 1869-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №46. **10.** *Волынский, Г.* О некоторых направлениях реформирования жилищно-коммунального хозяйства Украины / Г. Волынский // Экономика Украины. – 2009. – № 8. – С. 78-84.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

УДК 336.717.71

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ», Харків
О.М. ПІСКУНОВА, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗРАБОТКИ МЕХАНИЗМА ОПТИМИЗАЦИИ ПОРТФЕЛЯ ЦЕННЫХ БУМАГ БАНКА

Дана оценка состояния портфелей ценных бумаг банков Украины, акцентировано внимание на государственном регулировании этого вида инвестиционной деятельности банков.

Дано оцінку стану портфелів цінних паперів банків України, акцентовано увагу на державне регулювання цього виду інвестиційної діяльності банків.

The appraisal towards position of securities portfolio of banks in Ukraine is given in the present article. Special attention is paid to the state regulation of this kind of banks investment activity.

Ядро современной финансовой теории составляет теория инвестиций, стержнем которой в свою очередь является портфельная теория, получившая развитие в последние 50 лет и ставшая актуальной для банков как активных инвесторов рыночной экономики. Эффективность работы банка определяется прежде всего качеством их кредитных, депозитных портфелей и портфелей ценных бумаг.

Проблемы функционирования и развития фондового рынка, управление формированием портфеля ценных бумаг рассматриваются на теоретическом и методологическом уровнях в работах таких ученых экономистов, как Г. Марковиц, А. Осмоловский [2], В. Аньшин [3], В. Амитан, Е. Аксенова [4], А. Амоша, Я. Берсуцкий, Т. Жорняк [5], и зарубежных: Т. Дж. Уотшем, К. Паррамоу, Г. Александер, У. Шарп [6], и др. Обобщение литературных источников позволяет сделать вывод о недостаточном изучении ряда вопросов формирования и управления портфелем ценных бумаг банков, порождает отсутствие адаптации и гибкости банков при выборе стратегии и тактики поведения в сложных экономических условиях становления украинского фондового рынка.

Цель статьи состоит в обобщении теоретических основ формирования портфеля инвестиций в ценные бумаги, анализе и оценке состояния таких инвестиций банковской системы Украины, определении особенностей их регулирования государством, формулировке методических подходов к оптимиза-

ции портфеля ценных бумаг банка.

Вложения средств в ценные бумаги по значимости и размерам занимают второе место среди активных операций банка после кредитования. И хотя предоставление кредитов остается главной функцией банков, все чаще менеджмент пересматривает структуру активов с целью увеличения удельного веса портфеля ценных бумаг в совокупных активах. Портфель ценных бумаг выполняет ряд важных функций, что и побуждает банки к пересмотру структуры активов в его пользу. Портфель ценных бумаг помогает достичь определенных целей и результатов, которые невозможно получить иначе.

Выбор банком стратегии формирования портфеля ценных бумаг определяет его состав по таким классификационным признакам, как вид ценной бумаги, вид эмитента, цель приобретения, источник инвестирования. Соотношение ценных бумаг по каждому признаку классификации определяет структуру портфеля ценных бумаг банка, выступающую объектом портфельной оптимизации.

В связи с отсутствием единого подхода к отражению в отчетах украинских банков структуры портфеля ценных бумаг, затруднена экономически обоснованная оценка состояния таких портфелей по признакам классификации. Так, большинство банков приводят только данные о вложениях в ценные бумаги по целям приобретения: на продажу и к погашению. Ряд банков дополняет эту информацию данными о сроках ценных бумаг. В отчетах только отдельных банков содержится информация об эмитентах ценных бумаг. Практически отсутствует информация о видах ценных бумаг в портфеле банка и источниках их приобретения.

Облигации внутреннего государственного займа, полученные в пополнение уставного капитала банка значительно увеличивают портфель ценных бумаг на продажу и оказывают существенное влияние на его структуру. Эти ценные бумаги банк, в соответствии с действующим законодательством, имеет право продать Национальному банку Украины по номинальной стоимости. Однако, в условиях экономического и финансового кризиса, на наш взгляд, такой портфель ценных бумаг банка на продажу подвержен значительному риску. С учетом этого, считаем целесообразным при оценке данного вида активов банка корректировать его величину на коэффициент дефолта государственных облигаций. Использование такого коэффициента может сыграть важную роль в решении проблем оптимизации портфеля ценных бумаг банков.

Отличительной особенностью банков, как участников рынка ценных бумаг, является то, что их деятельность в этой сфере, регулируется государством в лице НБУ. С этой целью банкам устанавливается норматив инвестирования средств в ценные бумаги отдельно по каждому учреждению нормативы инвестирования средств в ценные бумаги устанавливаются для банков с целью ограничения инвестиционного риска. Они определяют пределы инвестиций банка в ценные бумаги, которые должны учитываться в процессе оптимизации соответствующих портфелей ценных бумаг банка.

В основе разработки авторской концепции оптимизации портфеля ценных бумаг банка лежат классическая портфельная теория и современная методология оценки риска. Классическая портфельная теория основана на теории Г. Марковица, которая состоит в выборе оптимального портфеля ценных бумаг на основе подхода «доходность-риск». В рамках данного подхода предполагается, что инвестор стремится максимизировать ожидаемую доходность портфеля при заданном уровне риска, либо минимизировать риск при заданном уровне ожидаемой доходности посредством диверсификации вложений. В более простых случаях эта задача могла быть решена практически «вручную». Выводы У. Шарпа стали известны как модель оценки долгосрочных активов, базирующаяся на предположении, что на конкурентном рынке ожидаемая премия за риск изменяется прямо пропорционально коэффициенту «бета». Этот экономист развил положения Г. Марковица относительно выбора оптимального инвестиционного портфеля, и его научный вклад в портфельную теорию заключен в сформулированных им принципах:

1. Портфель обычных акций, обеспечивающих наивысшую ожидаемую доходность при данном стандартном отклонении доходности, называется «эффективным портфелем».

2. Если вы хотите знать предельное влияние акции на риск рыночного портфеля, то должны учитывать не риск акции самой по себе, а ее вклад в риск портфеля. Этот вклад зависит от чувствительности акции к изменениям в стоимости рыночного портфеля.

3. Чувствительность акции к изменениям в стоимости рыночного портфеля обозначается коэффициентом «бета», который, следовательно, измеряет вклад акции в риск рыночного портфеля.

Современная методология оценки риска *VAR*, *Value at Risk*, или, в русскоязычном эквиваленте, стоимость, подверженная риску, является, по оценке специалистов, не столько альтернативой отдельным мерам риска, сколько их комплексным замещением. При этом, что итоговая величина риска, по сути, формируется двумя источниками — уровнем подверженности риску (т. е. распределением вероятности возможных исходов) базового инструмента и величиной позиции — *VAR*-оценка риска в форме возможных при заданном вероятностном (доверительном) уровне потерь по позиции сводит их в единый показатель [9].

Концепция оптимизации портфеля ценных бумаг банка понимается нами как система идей и представлений, которая определяет принципы, цель, задачи, методы и механизм портфельной оптимизации ценных бумаг, а также критерии оценки эффективности их использования банком.

Предложенная концепция определяет, что оптимизация портфеля ценных бумаг банка должна основываться на принципах научной обоснованности, т. е. предполагается использование современного исследования.

Современные исследования ученых показали, что большая часть риска портфеля устраняется, если в него входят от 10 до 15 различных бумаг [6].

Дальнейшее увеличение состава портфеля нецелесообразно, так как возникает эффект излишней диверсификации. Издержки по управлению излишне диверсифицированным портфелем не дадут желаемого результата, так как доходность портфеля вряд ли будет возрастать более высокими темпами, чем издержки в связи с излишней диверсификацией.

Целью оптимизации портфеля ценных бумаг, на наш взгляд, является создание условий, способствующих достижению максимального уровня дохода по операциям с ценными бумагами и сохранению основных инвестиционных качеств портфеля ценных бумаг банка.

Предложенные принципы и поставленная цель воплощаются в решении задач максимизации дохода и минимизации рисков. Для решения поставленных задач целесообразно использовать ряд методов, например, системного анализа, моделирования, линейного и нелинейного программирования.

В соответствии с концепцией, оптимизация портфеля ценных бумаг банка может быть достигнута с использованием механизма, включающего следующие модели:

1. Экономико-математическая модель оценки доходности портфеля ценных бумаг банка.
2. Оптимизационная модель портфеля ценных бумаг банка по критерию «доход-риск».

На основе произведенных с использованием изложенных моделей расчетов представляется возможным определить приоритеты инвестирования средств банка в ценные бумаги, то есть принять обоснованное управленческое решение по оптимизации портфеля. Критерием эффективности такой оптимизации, должна стать безопасность и доходность вложений банка в ценные бумаги, их стабильный рост, что позволит банку повышать качество своих активов в целом.

Разработка механизма оптимизации портфеля ценных бумаг банка должна основываться на глубоком анализе вложений банка в ценные бумаги по классификационным признакам портфеля и учитывать регуляторную функцию государства в этой сфере деятельности банков.

Перспективным считаем апробацию механизма оптимизации портфеля ценных бумаг банка на практических материалах, оценку его эффективности и разработку направлений дальнейшего совершенствования.

Список литературы: 1. Осмоловский А.Д. Современная экономическая теория. – Режим доступа к статье: http://www.economy.bsu/library/СЭЖ_Осмоловский. 2. Аньшин В.М. Инвестиционный анализ: Учеб.-практ. пособие. – 3-е изд., испр. / В. М. Аньшин. – М.: Дело, 2004. – 280 с. 3. Амитан В.Н. Анализ инв. решений на фонд. рынке // Модель упр. в рыночной экономике: сборник научных трудов / В.Н. Амитан, Е.А. Аксенова. – Донецк: ДонГУ, 2001. – Вып. 2. – С. 11-18. 4. Амоша А.И. Основы финансов / Амоша А.И., Берсуцкий Я.Г., Жорняк Т.С., и др. – ДИЧП. – 2003. – 307с. 5. Инвестиции / [У. Шарп, Г. Александер, Т.Дж. Уэйтшем, К. Парамоу]. – М.: ИНФА, 2000. – 1024 с. 6. Вісник НБУ: за станом на 1 вер. 2011 р. // Основні показники діяльності банків України. – 2009. –

№ 10. – С. 68. 7. Порядок регулювання діяльності банків України, 20.08.01. – № 368 (Постанова Правління НБУ. Інструкція). 8. Методы оценки рыночных рисков (VAR-критерий). – Режим доступа к статье: <http://www.forextimes.ru/article/a14479p.htm>.

Поступила в редколлегию 17.11.2011.

УДК 338.24:330.142.2

І.М. ПОГОРЕЛОВ, доц., НТУ «ХПІ», Харків

Г.В. ЩЕРБАКОВА, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЯМИ В ОСНОВНИЙ КАПІТАЛ

В статті розглядається роль та місце стратегічного управління в інвестуванні та оновленні на інноваційній основі основних фондів підприємств. Основну увагу приділено основним проблемам у сфері обсягу інвестицій в основний капітал та визначенню джерел фінансування; запропоновані шляхи вирішення цих проблем.

В статье рассматривается роль и место стратегического управления в инвестировании и обновлении на инновационной основе основных фондов предприятия. Основное внимание уделяется основным проблемам в сфере объема инвестиций в основной капитал и определению источников финансирования; предложены пути решения этих проблем.

This article emphasizes the role and importance of strategic management in investment and the renewal of fixed assets based on innovation. It focuses on key issues such as analysing the volume of capital investment which is devoted to fixed assets and identifying the sources of funding; it is proposed some ways to solve these problems.

Вступ. Сьогодні розвиток інвестиційного процесу в Україні гальмують ті ж самі проблеми, що і декілька років тому. В умовах децентралізації інвестиційної діяльності, неефективної державної політики, відсутності вільних ресурсів підприємств, регіональних і місцевих бюджетів необхідна розробка нової стратегії регулювання інвестиційних процесів. Ефективні шляхи вирішення більшості проблем ще не знайдені, наукові дослідження в цій сфері не втрачають своєї актуальності і до сьогодні. Питання ролі та місця інвестиційного менеджменту в системі управління інвестиціями в основний капітал розглядаються в роботах таких науковців, як О. Нікітенко, О. Ковальчук, А. Асаул, Т. Коновалова, Г. Харламова, Р. Халіков та ін. В них визначається коло основних проблем, що негативно впливають на інвестиційний процес в країні, розглядаються передумови для їх вирішення.

Результати досліджень. За свідченням експертів, в наш час існує багато проблем в сфері функціонування інвестиційного сектору економіки. Сучасний стан інвестиційної політики в Україні обумовлений низкою чинників нормативно-правового, економічного, технологічного й організацій-

ного характеру. Інвестиції в масштабах країни визначають процес розширеного відтворення. Будівництво нових підприємств, а, отже, створення нових робочих місць залежать від процесів інвестування, або капіталоутворення. Основні напрями інвестицій - це вкладення коштів у рухоме і нерухоме майно. Саме тому особливої актуальності в цих умовах набуває пошук шляхів удосконалення існуючих форм і методів стратегічного управління інвестиційною діяльністю в першу чергу в основний капітал.

Сьогодні стабільний розвиток національного господарства країни залежить від багатьох факторів. Так, наприклад, в роботах [1, 4] до таких факторів віднесено темпи оновлення виробничого обладнання на вітчизняних підприємствах, темпи розвитку науки, рівень соціальної забезпеченості та ін. Крім того, на мою думку, до цих факторів можна віднести і темпи розвитку інвестиційної діяльності. Взаємозв'язок системи управління інвестиційною діяльністю з ефективністю функціонування національного господарства в цілому досить легко простежити на основі статистичних даних. Як відомо, одним із основних показників, що характеризує рівень розвитку національного господарства, є ВВП. Базуючись на інформації, представлений на сайті Державного комітету статистики, можна прослідкувати динаміку зміни ВВП і обсягів інвестицій в основний капітал по окремим рокам, що представлено в табл.1. На основі цих даних можна зробити висновок про наявність кореляційного зв'язку між темпами зміни обсягу інвестицій в основний капітал і темпами зміни ВВП.

Розглядаючи інвестиції в основний капітал у розрізі видів економічної діяльності за 2010р. у порівнянні з аналогічним періодом 2009р. та 2008 р., що представлено в табл. 2, можна простежити досить тісний зв'язок між рівнем розвитку сфер економічної діяльності та інвестиціями в основний капітал. Так, найбільш розвинені сфери економічної діяльності використали найбільший обсяг інвестицій в основний капітал, в той час, як у таких сферах, як рибне господарство, освіта, що не є привабливими для інвесторів, рівень освоєних інвестицій в основний капітал є досить низьким.

Таблиця 1.

ВВП і інвестиції в основний капітал України за 2005-2010 рр.

Рік	ВВП		Освоєно інвестицій в основний капітал за рахунок усіх джерел фінансування, млрд. грн.	Індекси інвестицій в основний капітал до попереднього року
	млрд. грн. (валова додана вартість)	у розрахунку на одного мешканця тис. грн.		
2005	441452	9,4	93096	101,9
2006	544153	11,6	125254	119,0
2007	720731	15,3	188486	129,8
2008	948056	20,5	233081	97,4
2009	913345	19,8	151777	58,5
2010	1094607	23,9	113000	99,4

Таблиця 2.

Інвестиції в основний капітал України за видами економічної діяльності

Назва виду економічної діяльності	Освоєно (використано) інвестицій в основний капітал, млн.грн				
	2008р.	2009р.	у % до 2008 р.	2010р.	у % до 2009 р.
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	133	9382	49,8	12230	116,5
Рибне господарство	20	22	34,3	65	239,3
Промисловість	4800	57658	67,6	58558	90,5
Будівництво	5681	5325	37,8	4966	82,2
Оптова та роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	6606	14091	51,7	4556	78,8
Готелі та ресторани	564	2589	72,1	3072	105,1
Транспорт і зв'язок	8774	24555	66,7	29084	101,8
Фінансова діяльність	2181	3359	64,6	2859	78,7
Операції з нерухомістю	14376	25678	47,2	37189	127,5
Державне управління	626	894	44,4	1294	130,2
Освіта	480	1484	56,9	1872	112,3
Охорона здоров'я та соціальна допомога	828	1932	49,3	2753	129,2

Як бачимо, у 2010 році у порівнянні з аналогічним періодом 2009 року за всіма видами економічної діяльності рівень освоєння інвестицій в основний капітал був вищим, що є позитивною динамікою. Однак недостатньо високим у порівнянні з іншими країнами, що в першу чергу, виникло внаслідок політичної нестабільності.

Досліджуючи причини низької активності в інвестиційному секторі економіки, слід зазначити, що крім високого рівня політичної нестабільності, вкрай важливими проблемами є ускладнений бюрократичний механізм здійснення будь-яких інвестиційних операцій, проблеми, пов'язані з недосконалістю організаційного забезпечення інвестиційного процесу, низький рівень відповідальності за виконання договірних умов з боку як резидентів, так і іноземних інвесторів, наявність інфляційних процесів, високий рівень інвестиційних ризиків та багато ін. Всі вищезазначені проблеми не тільки стримують інвестиційний процес, а і гальмують розвиток національного господарства країни в цілому.

Вирішення багатьох із них можливе як за умови удосконалення існуючих форм і методів управління, так і шляхом впровадження нових.

Однією з таких форм на сьогодні можна вважати стратегічне управління інвестиційною діяльністю, що поширюється на довгострокові цілі і дії компанії. Формулювання стратегії та її чіткий інструментарій є ядром

управління і важливою ознакою нормального менеджменту компанії. Стратегічне управління інвестиційною діяльністю – це розробка та реалізація дій, що ведуть до довгострокового перевищення рівня результативності діяльності фірми над рівнем конкурентів.

Нажаль, в інвестиційному секторі України використовуються лише окремі елементи стратегічного управління, а саме: стратегічне планування та стратегічний аналіз, який набув меншої популярності, майже не звертається увага на такі елементи стратегічного управління інвестиційною діяльністю, як стратегічний облік та стратегічний контроль. Останнє взагалі майже не розглядається в роботах вітчизняних науковців, хоча і не менш важливе, ніж всі інші елементи стратегічного управління інвестиційною діяльністю. На мою думку, застосування стратегічного управління без використання всіх невід’ємних його елементів не дає можливості в повній мірі оцінити переваги цього методу управління, що створює підстави до комплексного застосування всіх складових системи стратегічного управління інвестиційною діяльністю.

Слід зауважити, що особливі проблеми виникають при застосування механізмів стратегічного управління інвестиційною діяльністю на рівні регіонів. Загальновизнаним є те, що в основі стратегічного управління інвестиційною діяльністю, як в цілому в країні, так і в її регіонах зокрема, лежить інвестиційна стратегія, але інвестиційні стратегії регіонів повинні повністю узгоджуватися з загальнодержавною інвестиційною стратегією. На практиці ж більшість проблем виникає саме в процесі формування таких регіональних стратегій, що пов’язано, в першу чергу, з неефективністю діяльності регіональних органів управління. Саме тому з достатнім рівнем впевненості можна стверджувати, що впровадження стратегічного управління інвестиційною діяльністю в країні можливе лише за умови існування ефективної організаційно-економічної системи управління інвестиційними процесами в регіонах, подолання недосконалості структури регіональних органів управління інвестиційною діяльністю.

Мета стратегічного менеджменту (планування) полягає у створенні більш стабільних, постійних і виняткових переваг у конкуренції завдяки діям, які визначені стратегією розвитку. Умовами для цього можуть бути, наприклад, об’єктивна й повна інформація як по підприємствах, так і в галузях в цілому, ринку в регіоні, наявність компетентного керівництва і його готовність діяти в умовах постійної зміни обставин, організаційна структура, яка б відповідала поставленій меті, кадри та ін.

Потребує вдосконалення і розширення правова база інноваційної діяльності, міжнародної науково-технічної кооперації, регулювання ринку інновацій, податкового, кредитного й страхового стимулювання інноваційних підприємств і організацій.

Висновки. Базуючись на аналізі динаміки основних показників соціально-економічного розвитку економіки України, можна зробити вис-

новок про те, що для забезпечення стабільного розвитку національного господарства, в першу чергу потрібно активізувати інвестиційну діяльність. Нажаль, сьогодні існує безліч проблем які стримують інвестиційний розвиток, основною з яких, на мою думку, є відсутність комплексного стратегічного управління інвестиційним комплексом країни. Для вирішення зазначеної проблеми в статті було запропоновано звернути увагу на реорганізацію інфраструктурної складової процесу управління інвестиційною діяльністю та необхідність ефективного використання сучасних технологій з метою формування ефективного інформаційного забезпечення. Напрямами подальших досліджень в зазначеній сфері можна вважати удосконалення методичного забезпечення процесу стратегічного управління інвестиційною діяльністю в Україні.

Список літератури: 1. Ковальчук О.В. Моніторинг інвестиційного середовища в Україні // Проблеми науки. – №10. –2004. – С. 8-12. 2. Стойка В.О. Сучасні проблеми управління інвестиціями. // Формування ринкових відносин в Україні. – №4. – 2004. – С. 175-178. 3. Щур В.П., Крамаренко Н.А., Тягнирядно Л.Л. Удосконалення системи залучення фінансових ресурсів для здійснення інвестиційної діяльності // Економіка і регіон. – № 1. – 2005. – С. 21-23. 4. Кузьмелюк О. Активізація інвестиційних процесів в Україні як запорука стійкості економічного зростання // Академічний огляд. – № 2. – 2001. –С. 20-26.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

УДК 347.440.

О.В. ПРОХОРЕНКО, ст. викладач, НТУ «ХПІ», Харків

АУТСОРСИНГ ЯК ЗАСІБ ВІРТУАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕСУ

У статті розглянуте місце аутсорсингу й інтеграції як протилежних процесів у полі матриці «ріст-доля», висвітлена можливість застосування аутсорсингу на різних стадіях існування бізнесу.

В статье рассмотрено место аутсорсингу и интеграции как противоположных апроцессов в поле матрицы «рост-доля», освещена возможность применения аутсорсингу на разных стадиях существования бизнеса.

The article considers the place of outsourcing, and integration as the opposite process in the matrix of «growth-share», covered the possibility of outsourcing at different stages of the business.

Аналіз вітчизняних і зарубіжних публікацій [1, 2, 3] показує, що узагальнене визначення аутсорсингу виглядає в такий спосіб: це **відмова від власного виконання якоїсь діяльності й передача її іншим особам**. У більшості випадків передбачається саме передача, тобто даний процес (опе-

рація, функція) уже існує в даній бізнес-системі; і передача фактично означає скорочення основної діяльності. Такий статус аутсорсингу підтверджують також роботи багатьох авторів, що розглядають останній як антикризовий захід [2, 4]. При цьому автори не зосереджують увагу на передачі при аутсорсингу активів. Метою даної роботи є показати різне застосування аутсорсингу на різних етапах існування бізнесу, залежно від реалізованої стратегії.

Вибір базової стратегії підприємства звичайно проводиться на підставі матриці «ріст-доля» або аналогічних їй [6, 7]. Виходячи з перспектив галузі й конкурентної позиції суб'єкта господарювання, основними стратегічними альтернативами є концентрований ріст, інтегрований ріст, диверсифікація і скорочення. Причому традиційно бізнес-система у своєму розвитку проходить стадії саме в такій послідовності.

Будь-яка організація являє собою бізнес-систему, що складається з ряду бізнес-процесів і їх окремих операцій. Реалізуючи стратегію інтеграції, компанія додає у свою систему нові бізнес-процеси, результат яких раніше потрапляв ззовні. При вертикальній інтеграції це виробництво сировини, напівфабрикату або комплектуючих, раніше закуповуваних на ринку (зворотна інтеграція); запроваджен процесу подальшої переробки основного продукту або побудова торговельної мережі (пряма інтеграція). При горизонтальній інтеграції компанія поглинає конкурента, що виробляв аналогічну продукцію, або розширює номенклатуру продукту, що випускається. Останній випадок являє собою перший крок до реалізації наступної стратегії – диверсифікації. Строго кажучи, диверсифікація – це входження в нову галузь, однак існує поняття диверсифікації внутрішньогалузевої, диверсифікації в споріднені й у неспоріднені галузі, тому даний термін широко застосовується до будь-яких нових продуктів або нових видів діяльності. Таким чином, загальним для стратегій правого поля матриці (при сильній конкурентній позиції), є **збільшення кількості проваджуваних самостійно бізнес-процесів**. (див. рис.).

Ріст кількості власних процесів приводить до створення інтегрованої організації (холдингу). За принципом побудови холдинги можуть бути: диверсифіковані (об'єднані машинобудівні заводи); вертикально-інтегровані (більшість сировинних компаній); горизонтально інтегровані (пивні, тютюнові компанії). Основними перевагами інтегрованої компанії є ефект масштабу, економія на транзакційних витратах, підвищення ступеня контролю. Однак у певній ситуації інтегрована компанія стикається із труднощами, що приводять до виникнення таких недоліків, як ріст постійних витрат, зниження гнучкості в управлінні.

Стратегія інтеграції по досягненню підприємством якоїсь «критичної точки» перестає бути ефективною, і виникає необхідність у скороченні для укладання угоди зі сторонньою організацією на нових принципах. У період бурхливого росту НТП і високих темпів зміни технологій має місце тенде-

нція до спеціалізації, а це приводить до розукрупнення й розвитку аутсорсингових відносин.

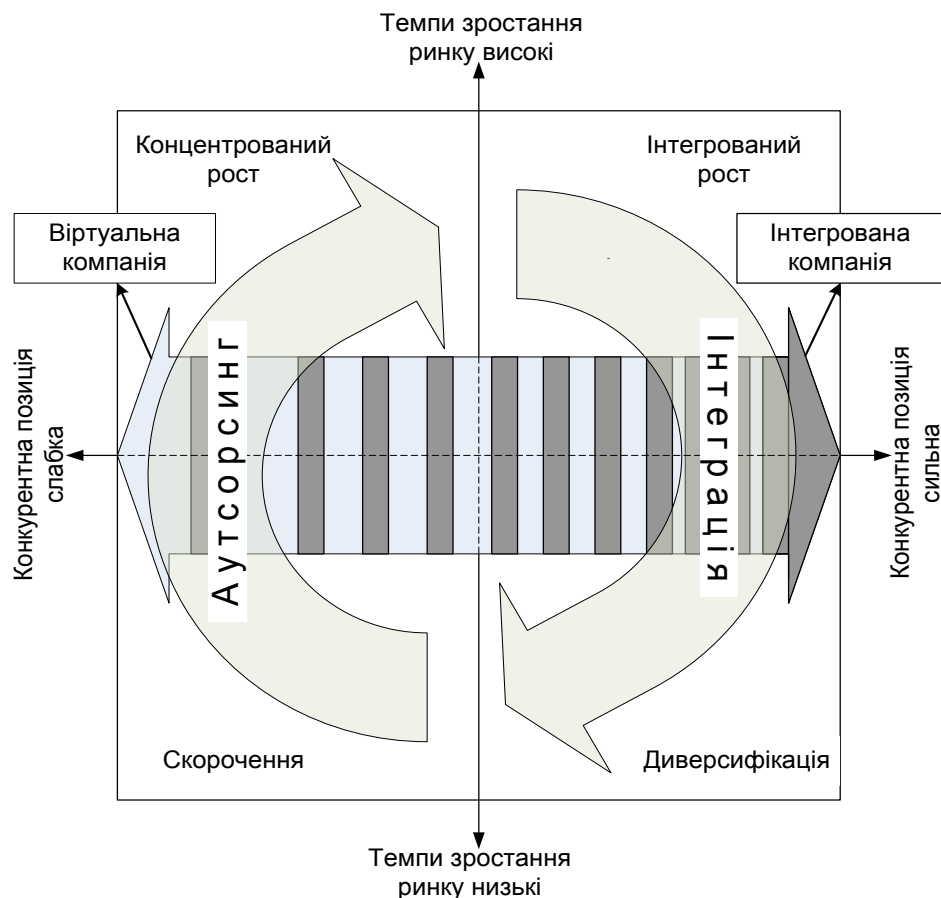

Рис. – Аутсорсинг і інтеграція як засоби реалізації базових стратегій

Стратегія скорочення звичайно починається з «м'яких» заходів – «відсікання зайвого», «повороту», при несприятливих умовах – скорочення обсягів діяльності. Засобом реалізації такої стратегії традиційно й називають аутсорсинг. Проведення аутсорсингових заходів приводить до суттєвої зміни бізнесу, скорочуючи частину процесів.

Скорочення бізнес-процесів може привести до зміни або ліквідації бізнес-системи зі збереженням або без збереження статусу суб'єкта господарювання. Операційна реструктуризація має на меті відітнути менш прибуткові (збиткові) або ресурсомісткі процеси для концентрації на більш високоприбуткових. При цьому, як правило, не відбувається відмова від процесу взагалі, а тільки лише від самостійного його виконання. Якщо навіть і не відбувається організаційна реструктуризація (тобто не змінюється статус суб'єкта господарювання), можна говорити про нову бізнес-систему. Таким чином, аутсорсинг є засобом переходу від скорочення до концентрованого росту.

При проектуванні бізнес-системи суб'єкт господарювання будує карту взаємозв'язків і ухвалює рішення, які процеси будуть входити в систему

(провадитися самостійно), а які – надходити ззовні.

Так, суб'єкт господарювання може ухвалити рішення щодо укладання договору на ІТ-обслуговування, на юридичні послуги із зовнішньою фірмою; може ухвалити рішення щодо власного виробництва яких-небудь комплектуючих, або про закупівлю їх на стороні. По суті, концентрований ріст і передбачає обмеження кількості й збільшення обсягу бізнес-процесів. Спільним для стратегій лівого поля матриці (при слабкій конкурентній позиції) є **зниження кількості проваджуваних самостійно бізнес процесів**, причому, як правило, на користь придбання продуктів цих процесів ззовні. Таким чином, аутсорсинг може бути застосований уже на стадії проектування бізнесу. (див. рис.1).

На основі викладеного, вважаємо не зовсім коректним застосування поняття аутсорсингу винятково на стадії скорочення. Такий вид процесу можна назвати **поточним**. Застосування аутсорсингу на стадії проектування бізнесу можна вважати **установчим**. В обох випадках мети, як правило, будуть збігатися. Деяку відмінність буде представляти організаційне оформлення відносин. Аутсорсинг поточний може включати або не включати передачу активів (у першому випадку – підряд з передачею матеріалів і засобів, управління майном, аутстафінг; у другому – поставка, підряд без передачі матеріалів і засобів) [5]. Аутсорсинг установчий передачу активів не передбачає (за винятком прав інтелектуальної власності).

Застосування аутсорсингу на фоні розвитку інформаційних і комунікаційних систем приводить до створення віртуальних організацій. Віртуальна організація перебуває в стані, зворотному інтегрованому. Основний проведений нею бізнес-процес – управління. Інші – основні й допоміжні – виконуються сторонніми організаціями.

Якщо переваги й недоліки інтегрованих компаній достатньо вивчені, то сильні й слабкі сторони віртуальних організацій поки дослідженню практично не зазнали. До деякої міри можна вважати слабкими сторонами віртуалізації негативні наслідки аутсорсингу, описані рядом авторів, але розгляд варіанта повного аутсорсингу або віртуалізації бізнесу практично не зустрічається. Даний напрямок вважаємо перспективним для досліджень.

Список літератури: 1. *Филина Ф.Н.* Аутсорсинг бизнес-процессов. Проблемы и решения / Ф.Н.Филина. – М., Гроссмедиа, 2008. – 208 с. 2. *О.В. Манойленко* Аутсорсинг як інструмент підвищення ефективності антикризового управління // Вісн. Міжнар. Слов'ян. ун-ту. Серія. Екон. науки. – 2006. – 9, № 1. – С. 8-12. 3. *Заводовська І.І.* Передумови та перспективи розвитку сучасного бізнесу на основі аутсорсингу / [Електронний ресурс]: www.nbuv.gov.ua/Articles/Kultnar/knp80/pdf/knp80_43-45.pdf. 4. *Брінь П.В.* Використання аутсорсингу як санаційного заходу по зменшенню витрат на промисловому підприємстві: Наукові праці Донту. Серія: економічна. Випуск 33-1. – Донецьк: Донту, 2008. – С. 119-124. 5. *Прохоренко О.В.* Організаційно-правова природа аутсорсингу // Вісн. ХНТУСГ.: Екон. науки. Вип 91 – 2009. – 9, № 1. – С. 110-116. 6. *Виханский О.С., Наумов А.И.* Еталонні базисні стратегії розвитку / В54 Менеджмент: Підручник. – 3-е изд. – М.: Гардарики, 2003. – 528 с. (у пров.) <http://slaan.ru/index.php> 7. Концепція стра-

тегічного керування HOFER/SCHENDEL (Матриця Хофера) (За матеріалами книги В.С. Єфремова «Класичні моделі стратегічного аналізу й планування») Електронний ресурс: – <http://www.cfin.ru>.

Надійшла до редколегії 26.03.2012.

УДК 35.072.81

І.М. ПОГОРЕЛОВ, доцент, НТУ «ХПІ», Харків
Д.М. КАРПОВИЧ, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

ПИТАННЯ ПЛАНУВАННЯ ДОХОДІВ ТА ВИДАТКІВ У БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВАХ

У статті розглядаються методи проведення аналізу у бюджетних організаціях, процес планування, затвердження та виконання кошторису доходів та видатків бюджетних установ. Запропоновано шляхи покращення управління бюджетними коштами, задля більш ефективного виконання кошторису.

В статье рассматриваются методы проведения анализа в бюджетных организациях, процесс планирования, утверждения и исполнения сметы доходов и расходов бюджетных учреждений. Предложены пути улучшения управления бюджетными средствами, для более эффективного выполнения сметы.

The article deals with methods of analysis of budget organizations, the planning, approval and execution of budget revenues and expenditures of budgetary institutions. The ways for improving management of budget funds for more effective implementation of the estimate are proposed.

Вступ. Становлення ринкових відносин в Україні зумовлює удосконалення механізмів управління бюджетними установами. Бюджетні установи та організації забезпечують виконання покладених на державу функцій. Місією суб'єктів господарювання бюджетної сфери є задоволення соціальних, культурних та інших потреб суспільства. Діяльність цих установ фінансується за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, які надаються їм безповоротно. Виникає об'єктивна необхідність ефективного управління рухом бюджетних коштів та майна, придбаного за їхній рахунок.

На нашу думку управлінські рішення є дієвими лише при чіткому плануванні, раціональній організації системи бухгалтерського обліку, оперативному контролі та здійсненні факторного аналізу. Для забезпечення цільового та ефективного використання бюджетних коштів особливе значення має налагодження системи бухгалтерського обліку в бюджетних установах. Це питання набирає більшої важливості в процесі наближення національної системи бухгалтерського обліку до міжнародних стандартів обліку та звітності.

Кошторис бюджетних установ є складовою місцевого бюджету бюджетної системи країни. Тому, актуальним завданням бюджетної системи є удосконалення механізму формування та реалізації кошторису бюджетних

установ. Важливу роль в управлінні діяльністю бюджетних установ відіграють раціональна організація та методика обліку й аналізу результатів виконання кошторису.

Процедуру складання, затвердження та виконання кошторису бюджетних установ затверджено Постановою Кабінету Міністрів України 28 лютого 2002 року № 228 «Про затвердження Порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ»[1]. У цьому Порядку передбачено послідовність дій при затвердженні кошторису. Фінансування установ без затвердженого в установленому порядку кошторису забороняється.

Установи, які утримуються за рахунок коштів бюджетів, для забезпечення своєї діяльності і виконання покладених на них функцій, складають кошторис, який є важливим інструментом формування, управління й контролю фінансової політики бюджетної установи [4].

Розроблення кошторису бюджетної установи спрямоване на розв'язання двох основних завдань:

- визначення обсягу доходів і видатків, пов'язаних із діяльністю окремих структурних одиниць та підрозділів установи;
- забезпечення покриття видатків фінансовими ресурсами із різних джерел.

Враховуючи наявність двох фондів у бюджетах – загального та спеціального, а також необхідність посилення контролю за витрачанням бюджетних ресурсів та їх економією, було визнано за доцільне скасувати позабюджетні фонди бюджетних установ і запровадити, відповідно, дві складові частини кошторису.

Загальний фонд включає обсяг надходжень із загального фонду бюджету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією видатків на виконання бюджетною установою основних функцій[4].

У спеціальний фонд входить обсяг надходжень із спеціального фонду бюджету на конкретну мету та розподіл видатків за повною економічною класифікацією на здійснення видатків спеціального призначення, а також на реалізацію пріоритетних заходів, пов'язаних з виконанням установою певних функцій.

Разом з кошторисом затверджують також план асигнувань.

Установам можуть виділятися бюджетні кошти тільки за наявності затверджених кошторисів, планів асигнувань загального фонду бюджету, планів спеціального фонду.

Установи мають право брати бюджетні зобов'язання та витратити бюджетні кошти на цілі і в межах, установлених кошторисами і планами асигнувань, планами спеціального фонду.

Для програм та заходів, які здійснюються за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

В Україні є два види кошторисів: індивідуальні та зведені, що скла-

даються відповідно до бюджетної класифікації. Вони різняться рівнем узагальнення інформації про доходи та видатки бюджетних установ.

Установа, незалежно від того, веде вона облік самостійно чи обслуговується централізованою бухгалтерією, для забезпечення своєї діяльності складає індивідуальні кошториси і плани асигнувань (загального фонду та спеціального фонду), за кожною виконуваною нею бюджетною програмою (функцією).

Зведені кошториси не затверджують.

Оскільки кошторис – це план доходів і видатків бюджетної установи, то сама форма документа складається з двох частин: дохідної і видаткової.

Залежно від джерел утворення, доходи бюджетної установи поділяються на два види:

- доходи загального фонду бюджету;
- доходи спеціального фонду бюджету

У ході складання і затвердження проектів кошторисів залишки коштів за спеціальним фондом кошторисів не планують [2].

Дохідна частина спеціального фонду проекту кошторису формується на підставі індивідуальних розрахунків доходів і платежів та відрахувань до бюджету, які складаються за кожним джерелом доходів.

У видатковій частині кошторису доходів і видатків установи зазначають загальну суму витрат установи з розподілом їх за категоріями видатків економічної класифікації, а також із встановленням витрат, фінансування яких планується за рахунок бюджетних асигнувань і за рахунок надходжень із спеціального фонду [3].

Передбачені у видатковій частині єдиного кошторису асигнування повинні забезпечувати 100-відсоткове фінансування витрат установи. Зокрема, чисельність працівників установи, яка пропонується до затвердження за штатним розписом, повинна бути повністю забезпечена фондом заробітної плати виходячи з розміру не тих посадових окладів, що склались на момент складання кошторису, а з урахуванням коефіцієнтів їх підвищення протягом планового року (у зв'язку з прогнозуванням відповідних темпів інфляції, прийняттям тих чи інших законодавчих актів щодо змін умов оплати праці працівників окремих галузей соціально-культурної сфери тощо).

У разі невиконання зазначеної умови, керівники відповідних органів, зазначених у відповідних пунктах Положення про складання кошторису, не мають права затверджувати штатний розпис установи.

Розрахунки витрат за кожною статтею позабюджетних коштів здійснюються з урахуванням особливостей діяльності установи, яка надає платні послуги.

Якщо під час планування установою спеціального фонду кошторису планові доходи перевищують планові видатки, розраховані на реалізацію заходів спеціального призначення відповідно до законодавства, установа повинна передбачити спрямування зазначених коштів на пріоритетні захо-

ди, які необхідні для виконання основних функцій, але не забезпечені (або частково забезпечені) видатками загального фонду. Оскільки такі видатки планують за рахунок надходжень із спеціального фонду, їх передбачають у кошторисі за спеціальним фондом.

Відповідно до законодавства діяльність бюджетних установ здійснюється за рахунок коштів, що надходять з бюджету, і додаткових доходів, отримання яких дозволене чинним законодавством України [3].

Здійснення операцій за видатками державного бюджету через органи Державного казначейства обов'язкове для всіх розпорядників його коштів. При казначейській формі виконання державного бюджету розпорядникам коштів відкриваються реєстраційні рахунки в органах Державного казначейства.

Фінансування та оплата витрат проводяться органами Державного казначейства за наявності відомостей про територіальне розташування мережі установ, підприємств і організацій на відповідній території та на підставі затверджених кошторисів доходів і видатків. Кошторис бюджетної установи є основним документом, який визначає загальний обсяг, цільовий напрямок і щоквартальний розподіл її коштів.

Бюджетні установи одержують фінансування з державного або місцевих бюджетів.

Незалежно від джерел покриття видатків бюджетних установ фінансування здійснюється на підставі таких принципів:

- плановості;
- цільового спрямування коштів;
- безповоротності та безвідплатності;
- ефективного використання коштів;
- оптимального поєднання власних, кредитних і бюджетних джерел;
- додержання режиму економії та постійного контролю за їхнім використанням.

Дотримання вищезгаданих принципів бюджетного фінансування сприяє зміцненню фінансово-бюджетної дисципліни бюджетними установами, а також підвищенню ефективності використання бюджетних коштів[5].

Бюджетні установи, які утримуються за рахунок коштів Державного бюджету, фінансуються через органи Державного казначейства, яким в установах Національного банку та уповноважених установах комерційних банків, визначених Кабінетом Міністрів України та Національним банком України, відкриваються єдині казначейські рахунки відповідно до наказу Головного управління Державного казначейства України.

У перспективі органи Державного казначейства виконуватимуть функції бюджетного банку.

При фінансуванні розпорядників бюджетних коштів через територіальні органи Державного казначейства всі поточні рахунки бюджетних установ в уповноважених банках закриваються і в свою чергу їм в органах Державного казначейства відкриваються реєстраційні рахунки, кількість яких у

конкретного розпорядника коштів залежить від ступеня деталізації контролю за використанням бюджетних коштів відповідно до бюджетної класифікації.

З метою забезпечення попереднього контролю за витрачанням коштів державного бюджету документи, які підтверджують необхідність проведення оплати рахунка, перевіряються відносно доцільності та ефективності витрат. Суми, які підлягають перерахуванню, звіряються з кошторисом доходів і видатків установи, з залишками невикористаних асигнувань за кодами економічної класифікації.

У випадках, коли доцільність проведення оплати рахунка викликає сумнів, строк надання дозволу на оплату може бути продовжений. Розрахункові документи, які підтверджують необхідність оплати рахунків, до здійснення оплати залишаються в органі Державного казначейства. Підготовлені платіжні доручення надаються в уповноважений банк у вигляді електронних розрахункових документів в системі «клієнт-банк» [6].

Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що запорукою ефективного функціонування установи є досконале знання та чітке застосування нормативних документів, з якими пов'язаний цей процес. Такі нормативно-правові акти постійно напрацьовуються Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Державним казначейством України.

Щоб удосконалити методику складання та виконання кошторису видатків бюджетної установи, варто підвищити її оперативність і аналітичність. Для цього треба впорядкувати та уніфікувати й стандартизувати процес документування з урахуванням вимог новітнього програмного забезпечення. Тобто замінити процес обробки та систематизації первинних документів самими працівниками бухгалтерії на спеціалізовані новітні програми, які б дали можливість оперативно та ефективно обробляти інформацію на електронних носіях. Такі програми набагато полегшили б роботу економістів та бухгалтерів. Необхідно ліквідувати невідповідність системи документації засобом автоматизації обліку, максимально спростити первинні документи та сполучити з електронними носіями, вибрати оптимальну періодичність їхнього заповнення. Необхідно скоротити витрати часу й праці на складання та розробку кошторисів витрат установи, що можливе при обробці та передачі інформації в умовах автоматизації та застосування новітніх технічних засобів безпосередньо в процесі вдосконалювання бюджетних операцій. Створення спеціальних програм по складанню та виконанню, обчисленні кошторису видатків дозволило б здійснювати збір вихідних даних минаючи стадію розробки на паперових документах.

Окрім того, складання, затвердження та виконання кошторису видатків бюджетної установи будуть успішно виконуватися тільки при наявності висококваліфікованих кадрів.

Завершивши дослідження, можна зробити наступні пропозиції:

1. Скорочення великого обсягу документації при здійсненні розрахунків до бюджетного запиту, а саме недоцільність у них заповнення таких да-

них, як касові та фактичні видатки за попередні два роки та прогнозування на наступні три роки. Це є недоцільним при обрахунку витрат на один календарний рік. Такі розрахунки займають багато часу і є непрактичними.

2. На практиці доцільніше було б використовувати узагальнюючі коди економічної класифікації видатків, що б полегшило складання та розрахунок, а в подальшому і виконання кошторису економістам та бухгалтерам установи.

3. Сполучення карток аналітичного обліку касових витрат і карток аналітичного обліку фактичних витрат в одну книгу, наприклад книгу обліку касових і фактичних витрат, що дозволило б оперативно виявляти допущені помилки в обліку витрат шляхом проведення що помісячного ув'язування касових і фактичних витрат і прискорило б складання місячної (відображаються тільки касові витрати) і квартальної звітності (відображаються як касові, так і фактичні витрати).

Список літератури: 1. Порядок складання, розгляду, затвердження та основні вимоги до виконання кошторисів бюджетними установами», затверджений Постановою КМУ № 228 від 28 лютого 2002 року. 2. Інструкція про складання типових форм обліку та списання запасів бюджетних установ. Затверджена ДКУ 18.12.2000 р., № 130 // Бухгалтерія. – 2001. – №10 (425), – С. 4-5. 3. Порядок застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку бюджетних установ. Затверджений ГУДКУ 10.12.1999 р. № 114 // Бухгалтерія, – 2001. – № 4 (367). – С. 70-84. 4. Учет в бюджетных организациях. – К.: Универсал-бизнес. 2001. – 352 с. 5. Гончарук Я.А., Рудницький В.С., Аудит: Навч. посібник. – Львів: Світ, 2002 р. 6. Журнал «Бухгалтерський тиждень» – видання №20, 4 березня 2007 р.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

УДК 338.121.

П.В. БРИНЬ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
І.Г. ДРАМАРЕЦЬКА, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

ОСНОВНІ ВИДИ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто основні причини, види і шляхи диверсифікації господарської діяльності підприємства. Дана оцінка декількох точок зору зарубіжних вчених про визначення диверсифікаційних процесів. Також освічені дві основних групи методів диверсифікації з урахуванням її принципів та видів. Дано оцінку як краще підприємство має вибрати оптимальний варіант вкладення капіталу із максимально можливим прибутком і забезпеченням фінансової стійкості підприємства.

В статье рассмотрены основные причины, виды и пути диверсификации хозяйственной деятельности предприятия. Дана оценка нескольких точек зрения зарубежных ученых об определении диверсификационных процессов. Также образованы две основных группы методов диверсификации с учетом ее принципов и видов. Дана оценка как лучшее предприятие должно выбрать оптимальный вариант вложения капитала с максимально возможной прибылью и обеспечением финансовой устойчивости предприятия.

The article discusses the main causes, types and ways to diversify the business enterprise. This score several points of view of foreign scientists to determine the diversification process. Also learned two major groups of methods of diversification in view of its principles and species. This assessment as the best company to choose the best way of investing with the greatest possible profits and ensuring the financial sustainability of the enterprise.

Вступ. Прискорення темпів НТП, фінансова криза, різко загострюють проблему підвищення конкурентоспроможності товаровиробників, проблеми пошуку і реалізації конкурентних переваг. При цьому, динамічні зміни умов і середовище господарювання потребують постійного удосконалення та оновлення асортименту продукції, технологій її виробництва та просування на ринку. В цих умовах, товаровиробники, які прагнуть утриматися та вижити на ринку, повинні мати в своєму асортименті, як мінімум, кілька різновидів продукції, що знаходяться на різних етапах життєвого циклу і взаємно доповнюють один одного, тобто диверсифікувати продукцію.

Наукові розробки українських та закордонних вчених Т. Алімова, Р. Леман, Є. Новицький, О. Цогла, М. Корінько, В. Андрійчука, Дж. Уелса, Є. Єсінара, М. Горта, М. Міньковської присвячені окремим питанням дослідження диверсифікаційних процесів на прикладі окремих підприємств та регіонів. Перспективи та проблеми, пов'язані зі своєчасністю диверсифікації окремих галузей та економіки держави в цілому є актуальними і потребують більш глибоких досліджень.

Мета статті – розглянути основні причини, види і шляхи диверсифікації діяльності підприємства.

У найрізноманітніших галузях економіки спостерігаються прояви диверсифікації. Це пов'язано з тим, що диверсифікація не є однорідною і може протікати у різних умовах по різному. Навіть саме визначення терміну диверсифікації має безліч різних поглядів науковців.

Отже термін «диверсифікація» (від латин, *diversus* – різний, *fasere* – робити) означає:

- 1) різноманіття, різнобічний розвиток;
- 2) проникнення спеціалізованих фірм (промислових, транспортних, будівельних) до інших галузей виробництва, сфери послуг тощо; у процесі диверсифікації виникають багатогалузеві комплекси;
- 3) розширення асортименту виготовлення виробів, надання послуг.[1].

Більшість компаній звертаються до диверсифікації тоді, коли вони створюють фінансові ресурси, що перевершують необхідні для підтримки конкурентних переваг у первісних сферах бізнесу.

Є два головних типи диверсифікації:

- пов'язана – являє собою нову галузь діяльності компанії, пов'язану з існуючими областями бізнесу (наприклад, у виробництві, маркетингу, матеріальному постачанні або технології);
- незв'язана диверсифікація – нова сфера діяльності, яка не має оче-

видних зв'язків з існуючими сферами бізнесу.

При вирішенні про диверсифікацію діяльності компанії варто враховувати вартість управління такою компанією. Витрати визначаються числом стратегічних зон господарювання і необхідністю координації між ними. Для незв'язаної диверсифікованості не потрібна координації між стратегічними зонами господарювання. Отже, витрати на управління зростають з числом стратегічних зон господарювання у портфелі компанії. На противагу цьому компанії зі зв'язаною диверсифікованістю несуть витрати, що ростуть і з числом стратегічних зон господарювання, і зі ступенем необхідної координації між ними.

Таким чином, вибір між зв'язаною і незв'язаною диверсифікації залежить від порівняння прибутковості при диверсифікації і додаткових питомих витрат на управління.

Фірма повинна концентруватися на пов'язаної диверсифікації, коли ключові мистецтва компанії можуть використовуватися в широкому діапазоні галузевих і комерційних ситуацій, а також управлінські витрати не перевищують величин, необхідних при розподілі ресурсів або передачі мистецтв. За тією ж логікою компанії мають концентруватися на незв'язаної диверсифікації, якщо мистецтва базової стратегічної зони господарювання високо спеціалізовані і не мають програми на стороні, а витрати на управління не перевищують величин, потрібних для реалізації стратегії внутрішнього ринку.

Серед зарубіжних вчених існує декілька точок зору на визначення диверсифікаційних процесів. Одна з них визначає три види диверсифікаційних процесів:

- концентрична диверсифікація – поповнення власної номенклатури то варів, які з позицій оцінки технічних та маркетингових характеристик схожі на вже існуючі товари компанії;
- горизонтальна диверсифікація – поповнення власного асортименту товарами, які ніяким чином не пов'язані з тими, що вже виробляються, але можуть викликати зацікавленість споживачів сектора ринку, який освоєно компанією;
- конгломератна диверсифікація – поповнення асортименту товарами, які не мають ніякого відношення до технології, яку застосовує компанія, а також до її товарів та ринків збуту [2].

На фоні фінансової кризи, більшість компаній обирають стратегію зменшення витрат, як основний метод по боротьбі з кризою. Хоча вони могли б перенаправити свої ресурси у інший напрямок для того щоб зайняти позиції, які звільнилися з настанням кризового стану в економіці світу. Звичайно вихід на нові ринку чи створення нового продукту пов'язане з великими витратами на переобладнання виробництва, нові маркетингові дослідження, збільшення числа конкурентів та інше. Проте можна знайти шляхи диверсифікації діяльності підприємства, які займуть менше витрат і прой-

дуть менш болісно. Наприклад почати виробництво товару, який за своїми характеристиками схожий з рідною продукцією чи на договірній основі з іншим підприємством виходити на новий ринок. Взагалі для того щоб диверсифікація була розумною, необхідно підтримувати її базові принципи.

1. Визначення мети процесу диверсифікації, що не вступає у суперечності з глобальною метою системи (підприємства).
2. Необхідність передусім захищати вже отриманий і сформований капітал, а лише потім розробляти шляхи його збільшення та розвитку.
3. Врахування міжелементних зв'язків системи, їхніх особливостей і взаємодії.
4. Узгодження напряму диверсифікації з потребами ринку.
5. Доцільність технологічної сумісності та спадкоємності.
6. Максимальне використання наявних трудових ресурсів на виробництві [5].

З урахуванням принципів та видів диверсифікації запропоновано використовувати дві групи методів диверсифікації:

1) диверсифікація діяльності в межах одного підприємства. Внутрішнє зростання передбачає диверсифікацію існуючого підприємства за рахунок використання наявних і залучених ресурсів. На підприємстві існують різні можливості внутрішньої диверсифікації: створення продукції, подібної до існуючої; створення зовсім нової продукції; диверсифікація ринків; диверсифікація технологій. Головною причиною внутрішньої диверсифікації компанії стає надлишок ресурсів, які можна використати у виробництві нової продукції або продукції, яка випускалася, за більш ефективною технологією для отримання додаткового прибутку. Мета внутрішньої диверсифікації полягає у створенні основи для забезпечення збереження підприємства у майбутньому;

2) диверсифікація через злиття та поглинання. Зовнішнє зростання передбачає об'єднання підприємств, пов'язаних або непов'язаних технологічним ланцюжком. До переваг цієї групи методів диверсифікації необхідно віднести наявність відпрацьованих технологій, функціональних зв'язків із постачальниками, налагоджених каналів збуту, високий рівень попиту на продукцію компанії, кваліфікованість персоналу, а також популярність продукції, імідж, що значно зменшує обсяг додаткових інвестицій. При зовнішньому зростанні компанія постає перед вибором: придбати успішне підприємство за високу ціну або низькорентабельне, проте більш дешеве підприємство. Цей вибір залежить від стратегічного потенціалу компанії.

Отже, підприємство повинно здійснювати диверсифікацію з найбільшою для себе вигодою і найменшим ризиком, тобто вибрати оптимальний варіант вкладення капіталу із максимально можливим прибутком і забезпеченням фінансової стійкості підприємства. Для цього потрібно враховувати всі переваги та недоліки цього процесу[4].

Висновок. Диверсифікація діяльності підприємства це різнобічний та багатогранний процес, який за своєю специфікою є складним, але у той

же самий час і дуже практичним, як варіант розвитку. Проте тільки знання всіх можливих варіантів результату діяльності дозволить правильно обрати подальший шлях розвитку підприємства. Отже, обираючи стратегію диверсифікації, необхідно орієнтуватися на практичну реалізацію розробленої корпоративної місії, постійний аналіз поточної ситуації, оцінку конкурентної позиції та привабливості галузі із врахуванням переваг та недоліків впровадження даної стратегії.

Список літератури: 1. Стратегический менеджмент: Конспект лекцій. – М.: 2003. 2. Організація управління при диверсифікації діяльності / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 9. – С. 161-169. 3. Управління диверсифікаційною політикою у контексті концепції інноваційного розвитку / Г.О. Пересадько, В.А. Цимбал // Механізм регулювання економіки. – 2007. – № 1. – С. 237-245. 4. Переваги та недоліки стратегії диверсифікації діяльності підприємства / О.О. Цогла // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 5. – С. 149-152. 5. Організаційно-економічний механізм диверсифікації діяльності суб'єктів господарювання / М.Д. Корінько // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 6. – С. 135-142. 6. Диверсификационный форт / Лычко П. // Стратегии. – 2008. – № 4. – С.31-32. 7. Минус на минус / Пашикеев С. // Бизнес. – 2009. – № 41. – С.33-35.

Надійшла до редколегії 31.10.2011.

УДК 338.486.

Л.П. СКОТНИКОВА, канд.економ.наук, доц., НТУ«ХП», Харків
Є.О. СКРЕБЦОВ, магістрант, НТУ «ХП», Харків

ПРОБЛЕМИ ТА ДОСЯГНЕННЯ У ГАЛУЗІ ТУРИЗМУ УКРАЇНИ

Проанализирована ситуация в туристической отрасли Украины и сделана попытка найти альтернативный путь ее развития.

Проаналізована ситуація у туристичній галузі України та зроблена спроба знайти альтернативний шлях її розвитку.

Analyzed the situation in Ukraine and tourism had grown an attempt to find an alternative path of development.

Однією з найважливіших складових міжнародного іміджу України у світі є рівень розвитку туристичного бізнесу, в котрий на сьогоднішній час вкладаються певні зусилля для створення сприятливих умов, незважаючи на наявність в країні ряду політичних та економічних проблем, що вимагають негайного рішення. Незважаючи на певний негативний вплив світової фінансово-економічної кризи, Україна продовжує бути достатньо привабливою для відпочинку, як українських, так і іноземних громадян, з яких переважну частину (78 %) складають туристи з колишнього СРСР, і в першу

чергу – з Росії, Республік Білорусь та Молдови. Щодо інших країн, то найбільше Україну відвідують туристи з Угорщини, Словаччини та Польщі.

При цьому частина іноземних туристів, які подорожували в туристичних групах, є досить незначною – лише 1,2 %. Більшість громадян, які, за існуючою класифікацією, розглядаються як іноземні туристи, фактично такими не є, а відвідують Україну зі службовими або приватними цілями. Це водночас є яскравим свідченням недостатності розвитку в Україні організованого туризму. Найбільшим попитом користується м. Київ та традиційно АР Крим (понад 70 тис. відвідувань), далі – Карпатський регіон (від 20 до 50 тис. відвідувань) і решта країни, на яку в середньому припадає близько 3-5 тис. відвідувань щороку. Тому, наведенні данні свідчать про реальну проблему загального туристичного бізнесу країни [1].

Також, слід відзначити проблематику реалізації процесу оптимізації системи ліцензування туроператорської і турагенської діяльності; удосконалення системи статистичної звітності сфери туризму з урахуванням світового досвіду, об'єктивного аналізу, реального внеску у сферу туризму діяльності курортів та у формування макроекономічних показників.

Несанкціонована торгівля в місцях масового відвідання туристів – на територіях санаторіїв, пляжів, а також незаконна підприємницька діяльність в місцях масового відпочинку залишається однією з проблем туристичного розвитку в Україні. Найчастіше незаконна підприємницька діяльність зустрічалася в сфері надання екскурсійних послуг, а саме: під видом екскурсій відпочиваючим пропонуються лише транспортні послуги. Приватні підприємці-водії мають ліцензію тільки на право пасажирських перевезень, тому відвозять відпочиваючих до об'єктів без надання жодної суттєвої інформації. Невирішеним залишається питання щодо місця паркування автотранспорту біля пам'яток культурної спадщини, музеїв та інших об'єктів показу, яке мало місце в Криму, Києві, Львівській, Одеській областях. І, звичайно, проблема, яка стосується всіх, – це санітарний стан на об'єктах туристичного показу, вздовж доріг та територіях, розташованих поруч з об'єктами туристичної інфраструктури, особливо готельних закладів, об'єктів громадського харчування, торгівлі, в тому числі на автозаправних станціях і т.і [2].

Ситуація, що склалася в туристичній сфері останнім часом, вимагає активного пошуку засобів подолання кризових явищ та інтенсифікації виробництва туристичного продукту, із забезпеченням необхідної його якості.

Проблеми, які можна спостерігати сьогодні в галузі туризму України, є наслідком того економічного минулого, яке залишилося нашій державі після розпаду СРСР. Тому ці явища є досить глибинними, а їх розв'язання потребує комплексного та продуманого підходу. Зрозуміло, що цим на державному рівні займаються спеціально створені урядові та неурядові організації. Натомість, слід наголосити на недоліки які спостерігаються на ринку туризму і шляхи їх усунення.

З урахування підготовки вітчизняної галузі до чемпіонату Європи з

футболу Euro 2012, планується забезпечити перегляд порядку сертифікації готелів, розробленого відповідно до європейських норм. Одним із завдань є забезпечення ефективного використання бюджетних коштів на проведення передбачених планом заходів.

Певні зрушення у поліпшенні рекреаційного клімату відзначаються лише в деяких містах України, зокрема, в Києві та Донецьку, де крім будівництва нових готельних комплексів активно розробляються цікаві екскурсійні програми для вітчизняних та зарубіжних туристів. Основну частину місць для розміщення уболівальників буде забезпечена за рахунок студентських гуртожитків, санаторіїв, профілакторіїв і приватних квартир. Включення міста Львів до списку центрів проведення матчів майбутнього футбольного чемпіонату сприятиме реалізації його туристичного потенціалу.

На сьогоднішній день в Харкові вже здані в експлуатацію більшість об'єктів – стадіон «Металіст», який прийме матчі Євро-2012, новий термінал аеропорту «Харків». Реконструкція стадіону і аеропорту здійснювалися у форматі приватно-державного партнерства. Розглядається варіант поселення туристів в гуртожитках навчальних закладів. У кінці року має завершитися будівництво п'ятизіркового готелю на площі Свободи.

Зростання темпів елітної забудови в Криму позначився на зовнішньому вигляді півострова, що підвищить інтерес до даного регіону з боку заможних іноземних туристів. І все ж подібні позитивні моменти є лише крихітними краплями, що зустрічаються у морі проблем сучасного українського туристичного бізнесу. Зрозуміло, що палкі суперечки, які ведуться з цього приводу, базуються на перевагах та недоліках як першого, так і другого шляху розвитку.

Якщо орієнтуватися насамперед на іноземного споживача, то це вимагатиме серйозного перегляду всієї суті самого поняття туристичної послуги як такої. Не треба втішати себе ілюзіями, що при наявності сучасного рівня комфорту на кількох туристичних об'єктах в цілій державі можна істотно змінити ситуацію. Адже іноземний турист їде в Україну насамперед за враженнями, і готовий платити за них, у державу, а не в ізольований від неї туристичний об'єкт. За оцінками фахівців, за останні 4 роки наші можливості по прийому іноземних туристів використані на 10 %, від чого ми втратили 80 % валютних надходжень. Отже, будьмо реалістами – «буму» іноземних туристів в найближчі роки очікувати не варто. Під великий сумнів можна поставити надії на істотне пожвавлення процесу припливу іноземних інвестицій на туристичний ринок України.

Тобто, слід обрати, чи форсованими темпами довести рівень туристичного комфорту до міжнародних стандартів, чи поступово налагоджувати сервіс та реанімувати внутрішній туристичний процес. Зрозуміло, що така постановка питання є досить умовною, але на рівні концептуального обґрунтування програм на найближчу перспективу перевагу слід віддати другому варіанту. Звичайно, це не означає, що при цьому треба ігнорувати

вигоди від міжнародного туризму. Йдеться, насамперед про те, щоб піднятися на ноги за рахунок власних споживачів, і тоді вже, маючи відповідну базу, прагнути максимізувати свої досягнення на світовому рівні.

Але навіть обираючи другий шлях розвитку (орієнтація на розвиток внутрішнього туристичного процесу), постаємо перед вибором, в якому саме напрямку працювати: в'їзний (регіональний) чи виїзний туризм розвивати. Так, організація поїздок за межі України - справа доволі прибуткова, і на ній заробляють гроші безліч організацій, зокрема й туристичні агенції. Але не слід забувати, що у більшості випадків – це так звані “шоп-тури”, які спричинені нестабільною економічною ситуацією в країні і тому не можуть залишатися пріоритетними надовго. Крім того, вони не є безпосередньою функцією туристичних фірм, а лише дозволяють їм отримати певний прибуток. Тим часом, у більшості держав закордонний туризм посідає якраз останнє місце. Так, у Японії з 15000 тур фірм тільки 5 % організовують поїздки за її межі, решта працюють на іноземний та внутрішній туризм. Тому більш доцільним, напевно, є розвиток саме в'їзного туризму, адже він дає додаткові робочі місця та валютні надходження [3].

Та структура українського туризму, яка існує вже протягом багатьох років потребує якщо не докорінної зміни, то хоча б відповідної адаптації до сучасного становища як в країні, так і у світі. На сьогодні вона є досить своєрідною. Так, майже половина (близько 43 %) належить відпочинку на курортах та в інших рекреаційних зонах. Цю особливість доволі легко пояснити історичними обставинами, коли туризм саме всередині країни розвивався великими кроками. Звичайно, ніхто не стверджує, що це може стати негативною рисою нового українського туризму, але слід приділяти більшу увагу й іншим видам туризму. Так, розмір сільського, мисливського та інших спеціалізованих видів туризму становлять лише 9 %.

Вагомою складовою туристичного потенціалу країни є історико-культурні пам'ятки. Найбільше туристів приваблюють розкопки античних міст Північного Причорномор'я (Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей); пам'ятки Київської Русі IX-XII ст. у Києві, Чернігові, Каневі, Овручі, Володимирі-Волинському; пам'ятки оборонної архітектури (фортеці в Луцьку, Меджибожі, Кам'янці-Подільському, Хотині, Білгороді-Дністровському, Ужгороді та Мукачевому); палацеві комплекси в Криму, на Львівщині та Чернігівщині; пам'ятки культової архітектури в Києві, Львові, на Івано-Франківщині, у Почаєві, Мукачевому і Чернівцях, а також дерев'яної культової та цивільної архітектури в Карпатах.

Природний потенціал України складають узбережжя Чорного та Азовського морів, рельєф, водні (понад 70 тис. річок, більше 3 тис. природних озер і 22 тис. штучних водоймищ), лісові, рослинні та тваринні ресурси. На їх основі створено 5 національних природних парків, 15 державних заповідників, заказники, дендропарки, пам'ятки садово-паркового мистецтва, які належать до природоохоронних територій. Родовища лікувальних грязей, а також

мінеральних і радонових вод входять до рекреаційного потенціалу нашої країни, який має не тільки внутрішнє, а й міжнародне значення. Крім того, Україна розташована на перехресті шляхів між Європою і Азією: важливі залізничні та автомобільні магістралі, порти Чорного і Азовського морів, а також Дунаю, авіа мережа здатні забезпечити її інтенсивні багатосторонні зв'язки з багатьма країнами[4]. Таким чином, насамперед доцільно розвивати внутрішній туризм України шляхом інтенсифікації туристичних послуг.

Список літератури: 1. Держслужба туризму МКТ України. Основные показатели развития туризма, издание, 2005 г. // Всемирная туристическая организация, 2006 – Режим доступа к статье: www.world-tourism.org. 2. Коллегия Комитета по торговле и защите прав потребителей Крыма 3. Газета «ЗАГРANIЦА» № 14(274), – Режим доступа к статье: www.zagran.kiev.ua/article.php?new=274&idart=2748 4. Культурное наследие UNESCO в Украине. – Режим доступа к статье: <http://heritage.unesco.ru/mdex.php?id=153&L=9>

Надійшла до редколегії 20.12.2011.

УДК 336.458

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПИ», Харьков
А.Г. СТРУКОВА, магистрант, НТУ «ХПИ», Харьков

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА НАЦІОНАЛЬНУ ЕКОНОМІКУ

Стаття присвячена розробці теоретико-методологічних засад удосконалення досліджень і формуванню системи оцінки впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки. Досліджено теоретичні основи діяльності малого бізнесу та визначено його вплив на розвиток національної економіки.

Статья посвящена разработке теоретико-методологических принципов усовершенствования исследований и формированию системы оценки влияния малого бизнеса на развитие национальной экономики. Исследованы теоретические основы деятельности малого бизнеса и определено его влияние на развитие национальной экономики.

The article is devoted development teoretiko methodological principles of improvement of researches and forming of the system of estimation of influence of small business on development of national economy. Investigational theoretical bases of activity of small business and certainly his influence on development of national economy.

Вступ. Малий бізнес як інституційний сектор економіки давно став домінуючим за чисельністю та обсягами виробництва у провідних країнах світу. Малі підприємства забезпечують гнучкість та стійкість економічної системи, наближують її до потреб конкретних споживачів, а водночас – виконують важливу соціальну роль, надаючи робочі місця та забезпечуючи джерело доходу для значних прошарків населення.

Питанням розвитку та підвищення ефективності функціонування малого бізнесу присвячено праці таких вітчизняних і зарубіжних фахівців, як С.Ф. Покропивного, С.В. Мочерного, О.А. Устенка, М.Х. Мескона, А.Ф. Стонера Джеймса та інших, однак розробці конкретних методів об'єктивної оцінки ефективності функціонування малого підприємництва приділялося недостатньо уваги.

Постановка завдання. В умовах економічної кризи та занепаду вітчизняної економіки постає проблема об'єктивної оцінки реального рівня розвитку малого підприємництва та визначення його впливу на економічний стан як окремих регіонів, так і держави в цілому. Наявна система оцінки діяльності підприємств малого бізнесу спирається на стандартні, трудомісткі моделі розрахунків [1, с. 163–164], що багато в чому є стримуючим чинником для розвитку малого підприємництва. До того ж більшість розрахункових моделей не орієнтована на виявлення особливостей діяльності малих підприємств із врахуванням соціальних та інноваційних ефектів [2, с. 56–58].

Метою дослідження є обґрунтування та розробка методичних підходів і науково-практичних рекомендацій з оцінки ефективності малого підприємництва та його впливу на розвиток національної економіки.

Досягнення поставленої мети дослідження зумовило необхідність вирішення таких основних завдань:

- провести дослідження існуючих методів оцінки ефективності діяльності малого підприємництва;
- удосконалити існуючу укрупнену блок-схему алгоритму вибору метода оцінки малого бізнесу;
- сформулювати та обґрунтувати показники комплексної діагностики функціонування малого підприємництва, його впливу на економічну, інноваційну та соціальну культурну сфери розвитку держави.

Методологія. Дослідження теоретичних і методологічних положень роботи ґрунтується на загальнонаукових принципах проведення комплексних досліджень, основах економічної теорії, роботах провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, економістів з питань розвитку національної економіки. Зокрема, при встановленні закономірностей розвитку національної економіки використовувалися методи логіки, діалектики, системного підходу; при оцінці малого підприємництва – кластерний аналіз та анкетні опитування, комбіновані методи; при аналізі стану малого підприємництва – методи статистичного та техніко-економічного аналізу; при дослідженні особливостей розвитку малого підприємництва України – системно-структурний аналіз; у дослідженні світового досвіду та особливостей розвитку малого підприємництва регіонів – метод порівняльного аналізу.

З метою оцінки впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки запропоновано відійти від стандартної обробки анкет, використавши аналітичну платформу «Аналітичні технології», в якій поєднано комбінований математико-статистичний апарат кластерного аналізу, парціальну обробку, дерево рішень, багатоваріантну нейронну мережу, карти Кохонена.

Застосування аналітичної платформи дозволяє: визначити оптимальний набір показників для оцінки малого бізнесу; виробити систему рекомендацій для малих підприємств у світлі інноваційних технологій; надавати органам влади будь-якого рівня аналітичні огляди з рекомендаціями на підтримку малого бізнесу; інтегрувати результати обстеження в регіональні й державні програми розвитку малого бізнесу; створити ефективну систему моніторингу впливу малого бізнесу на економіко-соціальну політику регіонів і держави для прийняття ефективних управлінських рішень [3, с. 10].

Результати дослідження. Майбутнє малого бізнесу прямо визначається можливостями розвитку реального виробництва і формування тісних коопераційних зв'язків малих і великих підприємств.

Всі державні й регіональні програми оцінки й розвитку малого бізнесу ґрунтуються, як правило, на макроекономічних показниках, у яких відсутня диференціація за територіальною та виробничою ознаками регіонів [5, с. 34–35]. Ми ж пропонуємо для оцінки малого бізнесу використати поєднання трьох методів – дисконтованих грошових потоків, капіталізації доходів і порівняльний підхід. Обрані методи дозволяють оперувати економічними показниками не тільки на регіональному рівні, але й навіть на рівні окремого суб'єкта малого бізнесу.

Вибір метода оцінки малого бізнесу повинен ґрунтуватися на порівнянності оцінки з експертними оцінками. Нами запропоновано укрупнену блок-схему алгоритму вибору метода оцінки малого бізнесу, що припускає його комплексну оцінку на основі трьохрозрахункового метода та результатів анкетування, отриманих за допомогою кластерного аналізу [4, с. 257]. Зазначимо, що не слід ігнорувати жодний із наведених методів, і на підставі порівняння оцінки малого бізнесу з експертною оцінкою трьома методами необхідно визначити найбільш прийнятний. Важливим є також питання про принципи створення експертних груп (тобто оцінювачів), які б кваліфіковано дали оцінку малому бізнесу. Експертна група оцінювачів повинна складатися з 26–32 експертів, які мають розробити шкалу експертних оцінок і алгоритм їх зв'язку: часткову (або відсоткову); рейтингову; вартісну; натуральну; індикаторну. Види діяльності малого бізнесу умовно розділено на дві групи: на ті, що представляють виробничу сферу, й на ті, що представляють невиробничу. Це обумовлено наявністю інформаційної бази й спрощеною системою обліку й звітності, які не дозволяють одержати всю необхідну інформацію для оцінки малого бізнесу за допомогою того або іншого метода. Після відповідних розрахунків здійснюється вибір метода оцінки малого бізнесу. Перевага надається тому методу, коефіцієнт оцінки якого становить $k \geq 0,8$ (рівень довіри 80 %). Після розрахунку коефіцієнта оцінки як відношення результату за кожним варіантом до експертної оцінки визначається $K = \min(k_1, k_2, k_3, k_4, k_5)$. Далі виконується перевірка умови $K \geq 0,8$. Якщо відповідь

позитивна, то обирається відповідний метод оцінки малого бізнесу. При негативній відповіді визначається $K = \min \max (k_1, k_2, k_3, k_4, k_5)$.

Після підтвердження результатів оцінки відповідно до запропонованої блок-схеми можливий перехід до прийняття рішень. Суть прийняття рішень, що входить у вдосконалену концептуальну модель експертних оцінок, полягає в такому: групою аналітиків порівнюються результати оцінки малого бізнесу й обробки анкетних опитувань; визначаються найбільш істотні відхилення в результатах оцінки і діапазон розкиду цих відхилень у трьох напрямках (за видами діяльності малого бізнесу; регіональній ознаці; згідно з експертними оцінками); аналізується значимість факторів, що істотно впливають на результати оцінки; у випадку реальної значимості факторів виконується новий розрахунок, результати якого приймаються як відносно остаточні; групою оцінювачів виробляється остаточне рішення про прийняття результатів оцінки й відповідних рекомендацій і висновків. Відповідно до алгоритму обробки анкет отримано набір правил у вигляді таблиці [2, с. 259]. Кожне правило можна подати як систему «умова – наслідок – показники». На підставі дерева рішень за анкетними опитуваннями отримують певний результат значимості факторів (див. рисунок). Потім будується карта Кохонена (кластеризація факторів), де кожна її область розглядається як показник впливу того або іншого фактора на розвиток малого бізнесу на підставі оброблених анкетних опитувань. Так, якщо переміщатися заключною картою «Регіон», можна простежити зв'язок факторів у кластерах, які показують, як далеко або близько перебувають області кластерів (чарунок) від тих або інших відповідей на запитання анкети. Таким чином, карти Кохонена візуально відображають вплив факторів на досліджуваний процес, у даному випадку – на результати оцінки малого бізнесу в розрізі регіонів.

Формування повної та достовірної інформаційної бази про стан малого підприємництва та особливості його розвитку є важливим завданням державних і місцевих органів влади, бо ця інформація слугує основою для прогнозів і перспективних планів підтримки малого бізнесу, для вироблення стратегії і тактики розвитку національної економіки. Структурним елементом цієї бази має стати система спеціально розроблених індикаторів стану малого бізнесу та перспектив його розвитку – показників оцінки впливу малого підприємництва на розвиток окремого регіону.

Таким чином, аналіз розвитку малого підприємництва та оцінка його впливу на розвиток національної економіки повинні проводитися як у кількісному, так і в якісному аспектах і стосуватися розвитку економічної, інноваційної, соціальної сфер, тобто мати системний і комплексний характер. Такий підхід повинен бути втілений при розробці та впровадженні спеціальних програм державної підтримки підприємницької ініціативи.

Висновки. Наукова новизна отриманих результатів полягає у вирішенні наукового завдання щодо розробки теоретико-методологічних

засад удосконалення досліджень і формування системи оцінки впливу малого підприємництва на розвиток національної економіки.

У результаті дослідження було адаптовано метод кластерного аналізу в обробці анкетних опитувань при оцінці впливу малого бізнесу на розвиток національної економіки та надано рекомендації щодо використання комбінованих методів оцінки малого бізнесу з урахуванням видів діяльності, для чого було розроблено блок-схему, яка припускає комплексну оцінку малого бізнесу на основі трьохрозрахункового метода та результатів анкетування, отриманих за допомогою кластерного аналізу.

Результати проведених досліджень дали можливість зробити висновки і пропозиції теоретичного, методичного і практичного характеру.

У роботі доведено, що аналіз малого підприємництва та оцінка його впливу на розвиток національної економіки повинні проводитися як в кількісному, так і в якісному аспектах, що дозволить визначити принципові риси і характеристики, зміст і напрям цього впливу, а також ефективність реалізації певних заходів підтримки підприємницької діяльності з боку державних органів влади. Обґрунтовано необхідність використання системного та комплексного підходів, що дозволить вивчати економічний, соціальний та інноваційний складники цього впливу. Запроваджено методичний підхід до розрахунку грошових потоків через використання аналітичної платформи «Аналітичні технології», застосування якої дозволяє визначити оптимальний набір показників для оцінки малого бізнесу; виробити систему рекомендацій для малих підприємств у світлі інноваційних технологій; надавати органам влади будь-якого рівня аналітичні огляди з рекомендаціями на підтримку малого бізнесу; інтегрувати результати обстеження в регіональні й державні програми розвитку малого бізнесу; створити ефективну систему моніторингу впливу малого бізнесу на економіко-соціальну політику регіонів і держави для прийняття ефективних управлінських рішень.

До результатів, які мають найбільше практичне значення, належать пропозиції щодо формування та реалізації методики оцінки малого бізнесу з використанням комбінованих методів і з урахуванням видів діяльності й оцінки впливу малого підприємництва на розвиток національної економіки.

Список літератури: 1. Питання розвитку малого бізнесу в Україні: Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – К.: Українська Академія державного управління при Президенті України, 2006. – № 2. – 162 с. 2. Микитюк О.І. Фінансове забезпечення розвитку малих підприємств / О.І. Микитюк // Фінанси України. – 2007. – № 6. – С. 55-61. 3. Ларіна Р.Р. Малий бізнес в Україні: роль та особливості розвитку в національній економіці: монографія / Р.Р. Ларіна, О.В. Азаров. – Донецьк : Вебер, 2007. – 300 с. 4. Лысенко Ю.Г. Специфика формирования концепции поддержки малого и среднего предпринимательства: Сб. науч. тр. ДонНУ «Модели управления в рыночной экономике». – Донецк: ДонНУ, 2003. – 261с. 5. Білоус Г. Розвиток малого підприємництва в Україні / Г. Білоус // Економіка України. – 2008. – С. 34-46.

Поступила в редколлегию 22.02.2011.

М.П. ГОРБУНОВ, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
В.О. АЖЕЛЬ, студент, НТУ «ХПІ», Харків

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

В статті розглянуто основні аспекти зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу. Особливу увагу приділено впливу ряду негативних явищ на ефективність функціонування вітчизняних аграрних підприємств та запропоновано можливі шляхи виходу з кризи і підвищення конкурентоздатності української продукції на світовому ринку.

В статье рассмотрено основные аспекты внешнеэкономической деятельности предприятий агропромышленного комплекса. Особенное внимание уделено влиянию ряда отрицательных явлений на эффективность функционирования отечественных аграрных предприятий и предложено возможные пути выхода с кризиса и повышения конкурентоспособности украинской продукции на мировом рынке.

The basic aspects of foreign economic activity of enterprises of agro-industrial complex are considered in the article. The special attention is spared influence of row of the sub-zero phenomena on efficiency of functioning of domestic agrarian enterprises and the possible ways of output are offered from a crisis and increase of competitiveness of the Ukrainian products in the world market.

Постановка проблеми. На сьогодні в умовах активного розвитку ринкових відносин, посилення глобалізації та диверсифікації міжнародних ринків альтернативним варіантом завоювання Україною конкурентоспроможного місця на світовій арені є удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу. Це можливо завдяки надзвичайно сприятливим природним умовам та умовам економічного середовища для розвитку сільського господарства.

Агропромисловий комплекс – це не лише сукупність взаємопов'язаних підприємств, що займаються вирощуванням, зберіганням, заготівлею, транспортуванням, переробкою і реалізацією сільськогосподарської продукції, а й сукупність обслуговуючих та допоміжних підприємств та організацій.

На сьогодні проблеми пошуку науково обґрунтованих механізмів удосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємств агропромислового комплексу, підвищення конкурентоздатності вітчизняної аграрної продукції, дослідження нових шляхів виходу українських підприємств на зовнішній ринок, захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції є досить актуальними.

Результати досліджень. Агропромисловий комплекс – це сукупність виробничо-взаємопов'язаних підприємств та обслуговуючих організацій, що функціонують та розвиваються на основі агропромислової інтеграції та відіграють важливу роль у більшості країн світу. Оскільки са-

ме вони виконують важливу суспільну функцію – забезпечення населення продуктами харчування, більшість з яких відносяться до товарів широкого споживання. Ї від забезпечення якими в потрібній кількості та високій якості залежить фізичне здоров'я населення, що досить важливо для збереження і покращення його генофонду.

Серед факторів, що впливають на розвиток АПК в Україні, можна виділити: система господарювання, характер виробничих відносин, рівень соціально-економічного розвитку країни, природні ресурси та структура земельного фонду, технічний рівень і стан основних фондів підприємств АПК, забезпеченість трудовими ресурсами, транспортно-географічні умови. Вирішальне значення мають економічні фактори, від яких залежить раціональне використання природних ресурсів, задоволення споживчого попиту населення, участь у міжнародному поділі праці, збереження навколишнього середовища тощо [4].

Зважаючи на значний потенціал країни в цій сфері, існує ряд проблем, що гальмують її розвиток, серед яких: проблема конкурентоздатності вітчизняної продукції АПК на міжнародних ринках, проблема захисту внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції, проблема регулювання структури експорту-імпорту аграрної продукції тощо.

Основною ж проблемою розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств є недостатня конкурентоздатність їхньої продукції на зовнішньому ринку.

Прагнучи підвищити показники конкурентоспроможності, українським виробникам необхідно приділити особливу увагу якості своєї продукції та ефективності її виробництва. Слід пам'ятати, що зовнішній ринок розвивається дуже швидко та має постійно зростаючий рівень конкуренції, тому вітчизняним підприємствам з метою завоювання своєї ніші закордоном потрібно активно та безперервно нарощувати свою конкурентоспроможність.

Зовнішньоекономічна діяльність є важливою частиною господарської діяльності всіх учасників ринкових відносин. У нових економічних умовах господарювання підприємства агропромислового комплексу нарешті отримали право самостійного здійснення експортно-імпортних операцій. Проте з отриманням можливості експорту аграрної продукції за кордон українські виробники стикнулися з іншою проблемою – розробкою механізмів адаптації, які б сприяли достатній гнучкості в поведінці суб'єктів господарювання на зовнішньому ринку та прийнятті ними ефективних управлінських рішень. Крім того, існують й інші негативні аспекти зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів АПК.

На зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів агропромислового комплексу впливає ряд негативних явищ, таких як:

- низька ефективність функціонування чи навіть занепад цієї галузі порівняно з іншими країнами;
- невідповідність структури українського експорту попиту інших країн

на продукцію агропромислового комплексу;

- недотримання переважною більшістю підприємств міжнародних вимог виробництва аграрної продукції;

- низька якість продукції внаслідок того, що її виробляють переважно дрібні приватні підприємства, що, в свою чергу, обмежені в свої фінансових та інформаційних ресурсах [5].

Щоб позбутися негативного впливу цих явищ, необхідно розробити заходи поліпшення державного регулювання аграрної сфери. Головною метою державної політики в сфері АПК є розбудова стабільного, експорто-орієнтованого та конкурентоспроможного на зовнішніх ринках сектора економіки і створення для цього відповідних організаційно-економічних умов.

Одним із першочергових завдань даної політики є формування ефективного механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в агропромисловому комплексі.

Проблеми регулювання зовнішньоекономічної діяльності в аграрному середовищі пов'язані насамперед з особливістю галузі, як соціально-економічного та природно-біологічного комплексу, основною метою якого є не лише виробництво сільськогосподарської продукції, продуктів харчування, а й виготовлення засобів виробництва такої продукції, хімічних добрив, комбікормів.

Для ефективного функціонування аграрних підприємств в Україні та підвищення конкурентоспроможності їх продукції в умовах реалізації нової державної політики в сфері розвитку АПК необхідно приділити важливу увагу розбудові такої інфраструктури, що була б економічно привабливою для залучення іноземних інвестицій та значних приватних капіталовкладень.

Таким чином, доцільно сприяти розвитку ряду неурядових організацій, що мають змогу поряд з державою, виконувати функції надання комплексу послуг малим сільськогосподарським підприємствам у вигляді надання кредитів, виробничо-технічної допомоги, кооперування сільськогосподарської техніки та іншого інвентарю тощо.

Реальними шляхами розширення експортно-імпортних операцій є широкомасштабне будівництво найсучасніших, модернізованих авто-, авіа- та залізничних шляхів, ліній зв'язку та електропередач, сучасної системи телекомунікацій.

Для створення сучасного конкурентоздатного сільськогосподарського виробництва в Україні доцільно створити хоча б в кількох регіонах країни аграрні технополіси, що дозволили б децентралізувати аграрний науково-технічний потенціал, об'єднали підприємства агропромислового комплексу різних форм власності та науково-дослідні інститути з метою ефективного співробітництва.

Можливими шляхами підвищення конкурентоздатності українських аграрних підприємств є:

- відповідність вітчизняних стандартів на продукцію агропромислового

комплексу вимогам стандартів Європейського Союзу, куди прагне вступити Україна на сьогодні;

- налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку;
- поліпшення взаємозв'язків українських аграрних підприємств;
- налагодження співпраці підприємств агропромислового комплексу з науко-дослідними установами;
- покращення репутації України на міжнародному ринку як виробника екологічно чистої і безпечної продукції;
- організація міжнародних виставок, ярмарок, конференцій на території нашої країни та сприяння участі вітчизняних суб'єктів господарювання у таких заходах закордоном тощо.

Світове співтовариство визнає українські підприємства агропромислового комплексу такими, що мають реальні перспективи завоювання значного сегменту міжнародного ринку аграрної продукції. Саме тому український уряд сьогодні повинен розробити таку державну політику розвитку АПК, такі економіко-правові, фінансові, адміністративні заходи, які реально забезпечили б ефективні структурні перетворення агропромислового виробництва з урахуванням як національних, так і міжнародних аспектів.

Дуже важливо створити необхідні умови для захисту вітчизняних аграрних підприємств та максимально можливого підвищення конкурентних переваг української продукції АПК на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Стабілізація виробничо-фінансового стану агропромислового комплексу України на ринках СНД, ЄС та інших країн безпосередньо залежить від швидкості й спрямованості структурної перебудови експортно-імпортного потенціалу вітчизняних підприємств з стратегічною визначеністю на вивезення конкурентоздатної продукції на ці ринки. Стимулювання розвитку експортного потенціалу галузі можливе лише на засадах сучасних структурно-трансформаційних перетворень у сільському господарстві з метою стабілізації та нарощування виробництва конкурентоспроможної продукції. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності потребує дотримання насамперед національних інтересів. Домогтися широкого застосування протекціоністських заходів щодо імпорту товарів і обмеження конкуренції з боку зарубіжних фірм та інших партнерів на внутрішньому ринку можна лише за умови становлення власного виробництва та відповідного регулювання зовнішньоекономічної діяльності [1].

Дуже важливо об'єднати зусилля як окремих суб'єктів агропромислового комплексу, так і державних органів управління, лише так Україна матиме змогу завоювання достойного місця на зовнішньому аграрному ринку.

Висновки. На сьогодні одним з найважливіших завдань реформування національної економіки є трансформація агропромислового комплексу та підвищення його конкурентоспроможності на світових ринках.

Формування ринкових відносин в аграрному секторі економіки України неможливе без здійснення відповідних економічних реформ та

включення країни в світові інтеграційні процеси. Особлива роль при вирішенні цих проблем належить зовнішньоекономічній діяльності та вдосконаленню механізмів її регулювання.

Ключовою проблемою удосконалення зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних суб'єктів агропромислового комплексу є низька конкурентоздатність їхньої продукції на зовнішньому ринку.

Значною мірою перешкоджають зміцненню конкурентоспроможності українських підприємств такі чинники, як: низький рівень розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, нерозвиненість інфраструктури АПК, недостатня гармонізація українських стандартів якості з міжнародними, недостатність державного цільового фінансування науково-прикладних розробок.

З урахуванням існуючих проблем видається доцільною реалізація заходів за такими основними напрямками, як: гармонізація вітчизняних стандартів на сільськогосподарську продукцію згідно стандартів ЄС, налагодження сучасної інфраструктури аграрного ринку, посилення кооперації аграрних підприємств різних форм власності, налагодження співпраці між виробниками сільськогосподарської продукції та дослідними установами тощо.

Лише таким чином підприємства агропромислового комплексу України зможуть зайняти конкурентоспроможне місце на світовому ринку аграрної продукції та міцно закріпити свої позиції.

Список літератури: 1. *Іщенко О.І.* Вдосконалення регіонального розвитку агропромислового виробництва / *О.І. Іщенко*. – К.: Нора-прінт, 2001. – 252 с. 2. *Кваша С.М.* Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в АПК України / *С.М. Кваша* // Агроінком. – 2001. – №7. – С. 53-58. 3. *Кваша С.М.* Трансформаційні перетворення в зовнішньоекономічній діяльності АПК / *С.М. Кваша* // Вісник аграрної науки. – 2000. – №8. – С. 71-73. 4. *Кириленко В.В.* Економіка / *В.В. Кириленко*. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 193 с. 5. *Паска І.М.* Організація і економічна ефективність зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК / *І.М. Паска*; – Миколаїв, 2000. – 19 с.

Надійшла до редколегії 06.03.2012.

УДК 339.9. 658.

О.І. ЧАЙКОВА, канд. економ. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
С.Л. ПРИСУХІНА, магістрант, НТУ «ХПІ»

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ СТИМУЛЮВАННЯ І РОЗВИТКУ ЗЕД СУБ'ЄКТІВ МСП

У статті пропонуються механізми визначення напрямів удосконалення механізму стимулювання і розвитку зовнішньоекономічної діяльності малих та середніх підприємств (МСП). Розглянуто окремі питання оподаткування суб'єктів МСП та стимулювання розвитку малих підприємств в рамках антикризової програми.

В статье предлагаются механизмы определения направлений совершенствования механизма стимулирования и развития внешнеэкономической деятельности малых и средних предприятий (МСП). Рассмотрены отдельные вопросы налогообложения субъектов МСП а так же стимулирование развития малых предприятий в рамках антикризисной программы.

The article suggests mechanisms to identify areas of improvement of promotion and development of foreign economic activity of small and medium enterprises (SMEs). Several specific issues of taxation of SMEs and to stimulate development of small enterprises in the anti-crisis program.

Вступ. Перспективи подальшого економічного розвитку України тісно пов'язані з рівнем її інтегрованості у світогосподарські зв'язки та процесом створення в ній сприятливого інвестиційно-підприємницького клімату, який передбачає необхідність розвитку малих та середніх підприємств (МПС), оскільки саме вони, здійснюючи зовнішньоекономічну діяльність (ЗЕД), протидіють монополії в зовнішній торгівлі, значно поліпшують товарну структуру, створюють конкурентне середовище у сфері підприємництва, створюють додаткові робочі місця, сприяють структурній перебудові та розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки в цій галузі проведено кілька досліджень і опубліковано ряд наукових праць, що стосуються як загальних закономірностей і тенденцій розвитку малого підприємництва, так і власне зовнішньоекономічних аспектів діяльності малих та середніх підприємств. В українській економічній літературі цим проблемам присвячені роботи Д. Бабича, О. Білоруса, С. Біляцького, А. Бурляй, В. Величко, З. Варналія, О. Гаврилюка, І. Єгорова, В. Інякіна, С. Карбовника. Серед дослідників інших країн слід виділити роботи С. Камолова, Ф. Кауфмана, В. Лібернікеля, Я. Пташека, Г. Рексродта, А. Спартака, Я. Стеча, Д. Уілсона, І. Фамінського, Р. Хельма, Д. Альдонаса, С. Хаймера, С. Лолла, Т. Озави, А. Солтеса та ін.

Невизначеність стратегічних орієнтирів розвитку зовнішньоекономічної діяльності саме підприємств малого та середнього бізнесу зумовлює теоретичну й практичну важливість теми дослідження.

Метою даної роботи є визначення напрямів удосконалення механізму стимулювання і розвитку ЗЕД МСП.

Ще донедавна малий бізнес ідентифікувався з позицій значущості відносно внутрішнього ринку, але наростаюча інтеграція національних економік у світові господарські процеси та глобалізація об'єктивізували перетворення малого підприємництва на рівноправний суб'єкт зовнішньоекономічної діяльності. До головних передумов екзогенізації малого бізнесу слід віднести: посилення міжнародного поділу праці, що знайшло прояв у розвитку ліцензійної торгівлі, субконтрактних відносин та інших коопераційних взаємин; зниження та усунення інституційних бар'єрів торгівлі, її глобальну лібералізацію та дерегуляцію з боку держав; бурхливий розвиток НТП в сферах розповсюдження інформації і комунікацій, що значно

знизило витрати та полегшило вихід на міжнародну арену; глобалізація транснаціональних корпорацій, які використовують малі та середні підприємства для поширення та комерціалізації виробничих та збутових мереж; інтернаціоналізація сфери послуг [1].

Зовнішньоекономічна діяльність малого бізнесу має свою специфіку, обумовлену його характерними рисами, такими як обмеженість фінансових, управлінських ресурсів, міжнародного досвіду та можливостей технологічного трансферу, нестача технічних навичок для перейняття технологій та домінування короткострокових цілей. Ці внутрішні властивості негативно відбиваються на конкурентоспроможності МСП та роблять їх більш вразливими до зовнішніх чинників міжнародної діяльності, обумовлюють більшу залежність від зовнішньоекономічної та інвестиційної політики, умов конкурентної боротьби, ступеню розвитку інфраструктури, макроекономічної та політичної ситуації, культурних, інформаційних та інших чинників, порівняно з великими компаніями [5].

Практика здійснення ЗЕД підприємств доводить той факт, що малий бізнес знаходиться в нерівних умовах порівняно з крупними компаніями за наступними параметрами: доступ до фінансових ресурсів, доступ до державних інвестицій, нестача інформації та брак коштів на проведення досліджень кон'юнктури ринку, освоєння нової продукції, отримання сучасних технологій, інформації і т.д. Ці бар'єри ще більш ускладнені в Україні та інших перехідних економіках, яким притаманні нерозвиненість фінансової сфери, недосконалість функціонування господарських механізмів, відсутність ринкового досвіду у підприємців та урядовців. Тому, як правило, управління зовнішньоекономічних операцій дрібних фірм здійснюється в контексті підсилення власної конкурентоспроможності, планування діяльності та використання численних протекціоністських заходів з боку держави щодо стимулювання його діяльності. Про неабияку роль МСП в економічній системі держави свідчить той факт, що в усіх розвинених країнах продукція, вироблена на малих і середніх підприємствах, перевищує 50% валового продукту, а чисельність зайнятих може наближатися до 80 % (як, наприклад, в Японії). Частка малих підприємств конкретної галузевої спеціалізації може бути набагато вище наведених середніх показників [2].

Не менш суттєвими розмірами характеризуються показники зовнішньоекономічної діяльності. За даними ОЕСР, у розвинених країнах приблизно чверть невеликих промислових компаній має від 10 до 40 % доходів від міжнародних операцій, їх експорт становить 25-35 % світового експорту товарів і експортна орієнтація МСП розвинених країн продовжує зростати, випереджаючи темпи зростання експорту найбільших компаній в 2-2,2 рази.

В Україні практика здійснення ЗЕД суб'єктами МСП характеризується такою структурою. Зокрема, серед промислових МСП експортом займається кожне п'яте підприємство (20,6 %), у той час, як частка експортерів серед підприємств, що займаються іншими видами економічної діяль-

ності, не перевищує 5 %. Серед торговельних підприємств кількість імпортерів у 3,4 рази більша за кількість експортерів (11,2 %). Серед будівельних і сільськогосподарських підприємств, а також підприємств, що надають послуги, зовнішньоекономічною діяльністю займаються одиниці [4].

Більш за все суб'єктів малого підприємництва пригнічує податковий тягар. Це призводить до таких негативних наслідків, як спад ділової активності суб'єктів господарювання, відтік національного капіталу за кордон, тінізація економіки. Підтримка малого і середнього бізнесу через систему оподаткування може стати одним із способів подолання негативних наслідків фінансово-економічної кризи в Україні [4].

Водночас, Податковий Кодекс став ключовим «каменем спотикання» в процесі оптимізації інструментарію регуляторних заходів стимулювання розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні, оскільки його положення скасовують спрощену систему оподаткування для галузей, в яких суб'єкти МСП набули найбільшого розвитку. Окрім цього подальший розвиток діяльності суб'єктів МСП в Україні суттєво стримується зовнішніми обставинами, що викликані посткризовим становленням національної економіки України. В таких умовах стратегічним орієнтиром подальшого розвитку суб'єктів МСБ в сфері ЗЕД повинна виступити комплексна антикризова програма розвитку і стимулювання діяльності [1].

Стимулювання розвитку малих підприємств в рамках антикризової програми повинно включати в себе відповідні економічні дії, до складу яких слід віднести фіскально-бюджетні та фінансово-кредитні.

Фіскально-бюджетні дії являють собою комплекс заходів щодо мінімізації податкового навантаження на підприємства в перші періоди його заснування. Дані дії покликані максимально стимулювати населення до заснування суб'єктів малого бізнесу. Під фіскально-бюджетними діями в антикризовій програмі розуміється спеціалізований податковий механізм, який встановлюється відповідними органами влади по території усієї держави. Прикладом такого механізму може бути впровадження концепції «подвійних фіскальних вигід», котра покликана забезпечити певну детінізацію існуючих суб'єктів малого та середнього підприємництва і створення сприятливих умов для заснування нових.

Зміст даної концепції розкривають відповідні програми:

- програма стимулювання рентабельності;
- програма «прискорення» окупності».

Прикладне застосування програми стимулювання рентабельності повинно застосовуватись органами місцевого самоврядування в сфері оподаткування існуючих суб'єктів малого підприємництва. Її суть полягає в тому, що відповідно до відсотка рентабельності підприємства (відношення прибутку до витрат) визначається сума так званої податкової пільги підприємництва (частки податкового зобов'язання, що не підлягає сплаті), котра уступається фіскальним органом з метою подальшої її тезаврації.

Впровадження таких заходів покликане в значній мірі легалізувати тіньову діяльність суб'єктів МСП в Україні, оскільки чим вищий ступінь прибутковості вони відобразять у власній звітності, тим більший розмір підприємницької пільги можуть оприбуткувати з метою подальшого її використання у власній діяльності.

Іншою стороною ефективності впровадження такої програми є те, що органи місцевого самоврядування через неї компенсують брак фінансових ресурсів, що особливо став відчутним в діяльності малих підприємств із розгортанням кризових явищ в банківській системі України.

Дещо іншого спрямування є положення програми «прискорення» окупності. Її використання стосується здебільшого діяльності новостворених суб'єктів МСП з метою подальшого їх перетворення в стаке джерело податкових надходжень, а також заохочення, в результаті надання податкових вигід, до створення нових представників цього сектора економіки. Поширення положень даної програми здійснюється на діяльність підприємств, котрі функціонують на основі розробленого бізнес-плану і з визначеним терміном окупності, відповідно до якого здійснюється нарощування податкового навантаження. Отож, на першому операційному циклі підприємство сплачує мінімальний податковий платіж, а після повної планової його окупності підприємство обкладається повним податковим навантаженням.

В такий спосіб управління здійснюють реальну фінансову підтримку новостворених суб'єктів МСП, подальший розвиток яких дасть можливість збільшувати дохідну частину місцевих бюджетів.

Зазначені програми передбачають собою встановлення певних податкових компромісів, що можуть дещо негативно позначитись на наповненні бюджету, однак покликані стимулювати і легалізувати діяльність суб'єктів МСП в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці. Подолання «фінансового дефіциту» потенційних суб'єктів МСП в рамках антикризової програми повинно здійснюватись через диверсифікацію активних операцій комерційних банків в галузі.

Такими операціями можуть виступити надання позик кредитними лініями, револьверне (автоматично поновлюваний) кредитування, овердрафт-кредитування. Прикладне впровадження цих заходів може здійснюватись через реформування монетарної політики НБУ (надання спеціалізованих привілеїв відповідним банкам через зниження ставок резервування і облікових ставок) і здатне забезпечити активізацію відносин «клієнт (позичальник) – банк». Причому нарахування відсотків по таких активних операціях для суб'єктів, що здійснюють ЗЕД могли б нараховуватись за методом «плаваючих» відсотків. Суть даного методу полягає в тому, що комерційна установа розраховує відносну зміну валютного курсу тієї чи іншої валюти за певних період (здебільшого за місяць) і пропорційно збільшує, або зменшує відсоткові ставки, як по кредитних так і по депозитних операціях. Прикладне застосування методів «плаваючих» відсотків є виправданим в умовах різких коли-

вань курсів іноземних валют відносно національної.

Алгоритм розрахунку відсоткових платежів згідно даного методу передбачає виконання таких дій:

- визначення відносної частки валютного курсу на момент укладання угоди до курсу, що склався на час внесення платежу;
- встановлення розміру відносного розміру «плаваючого» відсотка до обумовленого на початок укладання угоди;

Якщо змінна (зниження курсу іноземної валюти по відношенню до національної), то розмір «плаваючого» відсотка, як по кредитних і депозитних операціях буде більшим ніж встановлений на час укладання угоди. Це дає можливість банку підвищити ефективність позичених коштів, втримати норматив ліквідності, а суб'єкти МСП, що здійснюють ЗЕД за рахунок курсових різниць мають можливість покрити додаткові витрати. Якщо (підвищення курсу іноземної валюти по відношенню до національної), то розмір «плаваючого» відсотка, як по кредитних і депозитних операціях буде меншим, ніж встановлений на час укладання угоди. Це дає можливість суб'єктам МСП, що здійснюють ЗЕД значно підвищити вигоди курсових різниць, забезпечити покриття майбутніх імпорتنих витрат, а комерційному банку скоротити ризик неповернення кредитів і зберегти власну ліквідність.

Висновки. З огляду на нерівнозначні та нерівноспільні можливості ведення бізнесу для малих, середніх та великих підприємств, значущості такого сектору в забезпеченні соціально-економічного розвитку України, стратегічними орієнтирами зовнішньоекономічної діяльності підприємств малого та середнього бізнесу повинні бути заходи фіскально-бюджетного та фінансово-кредитного характеру через прикладне застосування програм стимулювання рентабельності та прискорення окупності для новостворених суб'єктів господарювання, які повинні застосовуватись органами місцевого самоврядування.

Зазначені програми передбачають собою встановлення певних податкових компромісів, що можуть дещо негативно позначитись на наповненні бюджету, однак, покликані стимулювати і легалізувати діяльність суб'єктів малого та середнього бізнесу в межах окремої адміністративно-територіальної одиниці, оскільки чим вищий ступінь прибутковості вони відобразять у власній звітності, тим більший розмір підприємницької пільги можуть оприбуткувати з метою подальшої її використання у власній діяльності. Привілеї в оподаткуванні, доступність позикового капіталу – це основні чинники, що здатні реформувати пострадянську суспільну свідомість кожного українця з поняття «держава повинна забезпечити....» на «в який спосіб мені це забезпечити....».

Список літератури: 1. Васильців Т.Г. Удосконалення інституційно-правового забезпечення економічної безпеки підприємництва регіону в умовах фінансово-економічної кризи / Т.Г. Васильців // Збірник наукових праць «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземного капіталу: регіональний аспект». – Донецьк: ДонНУ, 2010. – 1050 с. 2. Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 3. Податковий кодекс від 01.01.2011 [Електронний ресурс]: Сайт ВРУ: [Режим доступу]: <http://zakon.rada.gov.ua/>. 4. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь. [Електронний ресурс] Сайт Державного Комітету з питань регуляторної політики та підприємництва: [Режим доступу] http://www.federation.org.ua/sites/default/files/nd_2010.rar. 5. *Ляпін Д.В.* Шляхи вдосконалення державної політики розвитку національного малого підприємництва / Д.В. Ляпін // Збірник наукових праць «Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземного капіталу: регіональний аспект». Донецьк: ДонНУ – 2010. – 1050 с. 6. Соціально-економічний розвиток України за січень-жовтень 2010 року. – Державний комітет статистики. - [Електронний ресурс]: Сайт ДКС: [Режим доступу]: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. 7. *Труш І.В.* Закон України «Про державну підтримку Малого підприємництва» потребує удосконалення // Право України. – 2007. – № 12. – С. 95. 8. *Фліссак Н.* Малий бізнес в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Н. Фліссак [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://uashops.com.ua/>

Надійшла до редколегії 19.03.2012.

УДК 339.138 (477)

А.А. ЗАМУЛА, канд. техн. наук, доц., НТУ «ХПИ», Харків
Э.А. ПАРХОМЕНКО, магістрант, НТУ «ХПИ», Харків

МАРКЕТИНГОВЫЕ ПОДХОДЫ К ПРОГНОЗИРОВАНИЮ И РЕГУЛИРОВАНИЮ ЭТАПОВ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА ТОВАРА

В статье рассмотрены основные аспекты развития жизненного цикла товара. Основное внимание уделяется маркетинговым подходам к прогнозированию и регулированию жизненного цикла товара, а также выбору маркетинговой стратегии для продвижении товара на рынке.

У статті розглянуті основні аспекти розвитку життєвого циклу товару. Основна увага приділяється маркетинговим підходам до прогнозування і регулювання життєвого циклу товару, а також вибору маркетингової стратегії для просування товару на ринку.

The article describes the main aspects of the product life cycle. The focus is on marketing approaches to forecasting and product life cycle, as well as the choice of marketing strategy for promoting a product on the market.

Постановка проблемы. Актуальность темы исследования заключается в том, что в условиях постоянно меняющихся запросов покупателей, технологий и конкурентного окружения выживание компании напрямую зависит от того, насколько успешно она разрабатывает и внедряет на рынок новые товары. Однако и после того, как новый товар окажется на рынке, он не может быть предоставлен сам себе. Необходимо применять к нему правильные маркетинговые стратегии по мере того, как он проходит стадии своего жизненного цикла: рождение, рост, зрелость и постепенное вытеснение с

рынка товарами, лучше удовлетворяющими потребительские нужды.

Организации и предприятия все больше осознают необходимость разработки новых товаров и услуг и связанные с этим выгоды. Срок жизни ныне существующих товаров сокращается, и их приходится заменять новинками. Однако новинка может потерпеть неудачу. Риск, связанный с новаторством, велик, но столь же велики и связанные с ним материальные выгоды.

Компания, которая рассчитывает продолжительное время сохранять свой рынок и быть прибыльной, должна постоянно обновлять предложение. Обновление предложения включает разнообразные мероприятия по разработке новых товаров: совершенствование существующих товаров, создание новых и расширение ассортимента торговых марок или увеличение их числа.

Каждый товар, какими бы отличными потребительскими свойствами он не обладал, имеет определенный период рыночной устойчивости, т.е. существует на рынке ограниченное время. Рано или поздно он вытесняется с рынка другим, более совершенным или более дешевым товаром. Данный феномен и есть жизненный цикл товара (ЖЦТ).

Жизненный цикл товара может быть представлен, как определенная последовательность стадий существования его на рынке, имеющая определенные рамки. Динамика жизни товара показывает объем продаж в каждое определенное время существования спроса на него.

Жизненные циклы товаров (ЖЦТ) очень разнообразны, но можно выделить пять основных этапов (см. рис.).

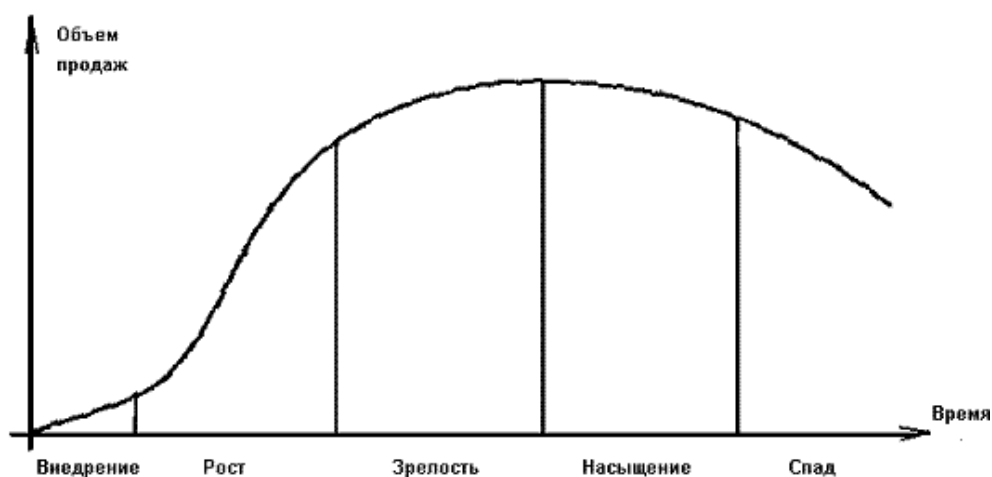

Рис. — Кривая жизненного цикла товара

Внедрение или выход товара начинается с первого появления товара на рынке. Завоевание рынка требует времени, поэтому объем продаж при этом растет, как правило, с невысокой скоростью. Прибыли на этом этапе отрицательные или невысокие, вследствие незначительных продаж и высоких расходов на распространение и стимулирование сбыта. Много средств необходимо для привлечения дистрибьюторов и создания склад-

ских запасов. Расходы на стимулирование относительно высоки, поскольку необходимо информировать покупателей о новом товаре и дать им опробовать его.

Поскольку рынок на этом этапе обычно не готов к усовершенствованию товара, компания и немногие из ее конкурентов выпускают базовые модели товара. Эти компании сосредотачивают свои продажи на тех покупателях, которые наиболее готовы к покупке. Обычно их называют – «новаторами».

Руководители службы маркетинга на этапе внедрения могут задать очень высокий или низкий уровень каждой из маркетинговых переменных (цены, продвижение, распределение, качество товара).

В целом, цель фирмы на данном этапе ЖЦТ – это создание рынка для нового товара. Если новый товар имеет спрос, он переходит к этапу роста, на котором объем продаж начинает стремительно расти. Первые покупатели продолжают покупать, новые покупатели начинают следовать их примеру, особенно если они слышат хорошие отзывы. Привлеченные возможностью получать прибыль на рынке появляются новые конкуренты. Они придают товару новые свойства, и рынок расширяется. Увеличение числа конкурентов приводит к увеличению числа дистрибьюторов, и продажи стремительно растут, просто за счет пополнения складских запасов торговых посредников. Цены остаются теми же или слегка снижаются. Фирмы удерживают свои расходы на стимулирование на том же или слегка более высоком уровне.

Информирование рынка о новом товаре остается актуальным, но теперь фирма должна считаться еще и с конкуренцией. Для того чтобы максимально продлить этап роста, фирма может прибегнуть к нескольким стратегиям [1, 2]:

- улучшить качество товаров, придать ему новые свойства и «укрепить» его положение на рынке;
- выпустить новые модели и модификации, а так же расширить номенклатуру размеров, ароматов, и т.д., чтобы защитить основной товар;
- выйти на новые сегменты рынка;
- расширить действующие каналы сбыта и найти новые;
- в рекламе перейти от осведомления к стимулированию предпочтения;
- снизить цены, чтобы привлечь потребителей, для которых их уровень является доминирующим фактором приобретения товара.

Цель фирмы на этапе роста – это освоение рынка, захват лидирующих позиций, максимальный рост объема продаж [3].

В некоторый момент рост продаж товара замедляется, и товар переходит на этап зрелости. Этап зрелости обычно длится дольше предыдущих этапов и ставит менеджеров по маркетингу перед серьезными проблемами. Большинство товаров находится на этапе зрелости своего жизненного цикла, поэтому большинству менеджеров по маркетингу приходится иметь дело с товарами на этапе зрелости. Здесь основные потребители – «скептики» или «запоздалое большинство». Они обеспечивают массовый сбыт. На стадии насыщения (составляют порядка 30-40 % числа конечных потребителей).

Замедление роста продаж происходит за счет появления многих производителей и большого количества товара. В свою очередь, такое перенасыщение вызывает более жесткую конкуренцию. Конкуренты начинают снижать цены, увеличивать расходы на рекламу и стимулирование сбыта и увеличивать расходы на исследования и разработки с целью поиска лучших моделей товара. Эти действия приводят к падению прибыли. Конкуренты остаются только самые сильные. Хотя многие товары на этапе зрелости кажутся неизменными на протяжении длительного времени, наиболее удачные товары на самом деле переносят эволюцию с целью удовлетворения изменяющихся потребностей покупателей. Менеджерам по товарам следует делать больше, чем просто работать товарами на этапе зрелости или защищать их. Нападение – лучший способ обороны. Им следует заботиться об изменении рынка, товара и маркетингового комплекса.

Когда продажи большинства товаров и торговых марок постепенно падают, то наступает этап спада. Падение может быть медленным или быстрым. Продажи могут упасть до нуля, или сильно снизиться, оставаясь на этом уровне в течение многих лет.

Продажи падают по многим причинам, включая технический прогресс, изменения вкусов потребителей и рост конкуренции. При падении продаж и прибыли некоторые фирмы уходят с рынка. Оставшиеся могут сузить рынок товара. Они могут покинуть меньшие сегменты рынка и второстепенные каналы сбыта или сократить бюджет стимулирования сбыта, уменьшив за счет этого цены.

Поддержка слабого товара может оказаться для фирмы чересчур дорогостоящей, и не только в отношении прибыли. Существует множество скрытых расходов. Слабый товар может отнимать слишком много времени у руководства. Он нередко требует частой корректировки цен и переучета складских запасов. Он требует рекламы и внимания торгового персонала, которые лучше было бы использовать для увеличения прибыльности «здоровых» товаров. Ухудшившаяся репутация товара может вызвать сомнения покупателей в фирме в целом и в остальных ее товарах. Наибольшие расходы могут оказаться впереди.

Поддержка слабых товаров вызывает задержку с поиском их замены, создает однобокий ассортимент товаров, вредит текущим прибылям и ослабляет устойчивость фирмы.

Таким образом, каждый этап жизненного цикла товара требует определенного регулирования и прогнозирования. Важно знать, как ведет себя товар на всех стадиях своего развития, что фирма должна предпринимать на любой фазе ЖЦТ, чтобы добиться финансового успеха. Также необходимо знать все тонкости в жизненном цикле товара, знать, как улучшить свое положение, если компания подошла к стадии упадка. Это можно сделать путем модифицирования товара, снижения цен, придания товару рыночной новизны, поиском новых рынков либо сокращению.

Вывод. Концепция жизненного цикла товара описывает сбыт продукта, прибыль, конкурентов и стратегию маркетинга с момента поступления товара на рынок и до его снятия с рынка. Концепция исходит из того, что любой товар рано или поздно вытесняется с рынка другим, более совершенным или дешевым товаром.

Таким образом, если компания хочет, хотя бы сохранить принадлежащую ей долю рынка, необходимо постоянно обновлять свою продукцию. Для этого нужно вести непрерывный поиск идей нового товара. При этом поток идей должен быть достаточно большим, чтобы позволить выбрать несколько перспективных предложений. При выведении товара на рынок, необходимо проводить маркетинговые исследования. Компании, выпускающие новые, совершенствованные товары на рынок быстрее конкурентов, получают серьезные конкурентные преимущества. Они способны оперативно реагировать на изменения вкусов потребителей и запрашивать более высокие цены за более современный дизайн.

Список литературы: 1. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. – СПб: Питер Ком, 1998. – 896 с. 2. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс.: Пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2004. – 656 с. 3. Маркетинг: Учебник / Коллектив авторов, под ред. проф. Н.П. Ващекина. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2011. – 312 с. 4. Попов Е.В. Продвижение товара. – Екатеринбург: Наука, 2007. – 350 с.

Поступила в редколлегию 21.04.2012.

УДК 338.45:621

В.А. СОКОЛЕНКО, канд. економ. наук, проф., НТУ «ХПІ», Харків
М.І. УСАЧОВ, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

У статті досліджено сучасний стан машинобудівних підприємств України. Показано, що в переважній більшості українські машинобудівні підприємства мають низьку конкурентоспроможність як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках.

В статті досліджено сучасне становище машинобудівних підприємств України. Показано, що в подавляючому большинстві українські машинобудівні підприємства мають низьку конкурентоспроможність як на внутрішніх, так і зовнішніх ринках.

This article explores the current state of machine-building enterprises of Ukraine. Shown that the vast majority of Ukrainian machine-building enterprises with low competitiveness of both domestic and foreign markets.

Постановка проблеми. На початок 90-х рр. машинобудування опинилося в кризовій ситуації. Знижувалася оновлюваність виробів, знос основних

фондів досяг 50 %, середній вік працівників наблизився до 50 років. Лише близько чверті нових технологій відповідали світовому рівню. Машинобудування України, на відміну від інших держав світу, базується на технологіях, що залишилися з часів Радянського союзу, це знижує її конкурентоспроможність та можливості на світовому ринку. Задля виходу машинобудування з ситуації, що склалася, необхідно провести аналіз сучасного стану машинобудівних підприємств.

Результати аналізу. На сьогоднішній день машинобудування розглядається як найбільший комплекс, від діяльності якого залежить конкурентоспроможність товарів і послуг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Машинобудування України об'єднує 11267 підприємств, з яких 146 – великих, 1834 – середніх та 9287 – малих з виробництва різноманітних машин і устаткування, приладів і апаратури, тощо. У машинобудуванні зосереджено понад 15 % вартості основних засобів і майже 6 % оборотних активів вітчизняної промисловості та понад 22 % кількості найманих працівників. Машинобудівні підприємства є одними з найбільш постраждалих від економічної кризи. Через зменшення зовнішнього попиту відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції на складах, погіршення фінансових результатів [1].

За останні 5 років кількість збиткових підприємств промисловості перевищує 30 % від загальної кількості збиткових підприємств України. Рентабельність виробництва становить близько 5 %. Державна стратегія в машинобудуванні розроблялася на тлі досить оптимістичних прогнозів експертів: вони обіцяють стійке зростання у найближчі три-чотири роки. Відповідно до звіту *Ukrainian economic trends forecast*, підготовленого фахівцями аналітичної групи, цього року вітчизняні машинобудівні підприємства відіграватимуть роль одного з головних драйверів зростання обсягів промислового виробництва країни взагалі. При цьому вони відзначають, що збереження за українським машинобудуванням ролі двигуна всієї економіки напряду залежить від подолання кризових явищ у Росії. А от аналітики ІК Astrum Investment Management уважають, що темпи зростання обсягів виробництва в галузі все-таки значно знизяться — до 15 %. І вже до 2013 року, уважають фахівці Мінпромполітики, галузь нарешті з обсягів виробництва досягне докризового максимуму [2].

Негативні тенденції у розвитку машинобудування з кожним роком посилюються, про це свідчить статистика, наведена у табл. 1.

Аналіз статистичних даних розвитку машинобудування України показав присутність двох чітко виражених циклів (див. рис.). Так, період з 1986 року по 1990 роки – це фаза підйому, період з 1990 року по 2000 рік – фаза рецесії (підфаза краху/гострої кризи й спаду) 10 річного спаду. А роки з 2001 по 2010 показують хаотичний розвиток машинобудування.

Значну роль у збільшенні збиткових підприємств у машинобудуванні

України відіграли дебіторська та кредиторська заборгованість. Так, у 2010 році порівняно з 2009 роком відбулося збільшення дебіторської заборгованості на 14593 млн грн та кредиторської на 22658,2 млн грн.

Таблиця 1.

Фінансові результати діяльності підприємств машинобудівного комплексу України в 2008-2011 рр.

Показники	Роки			
	2008	2009	2010	2011(перше півріччя)
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування	1916,9	5127,5	704,6	1765,2
Підприємства, які зазнали збитку, у % від загальної кількості	33,3	30,8	36,1	47,4
Сума збитків(млн. грн)	1978,2	2009,9	6707,4	4174,1

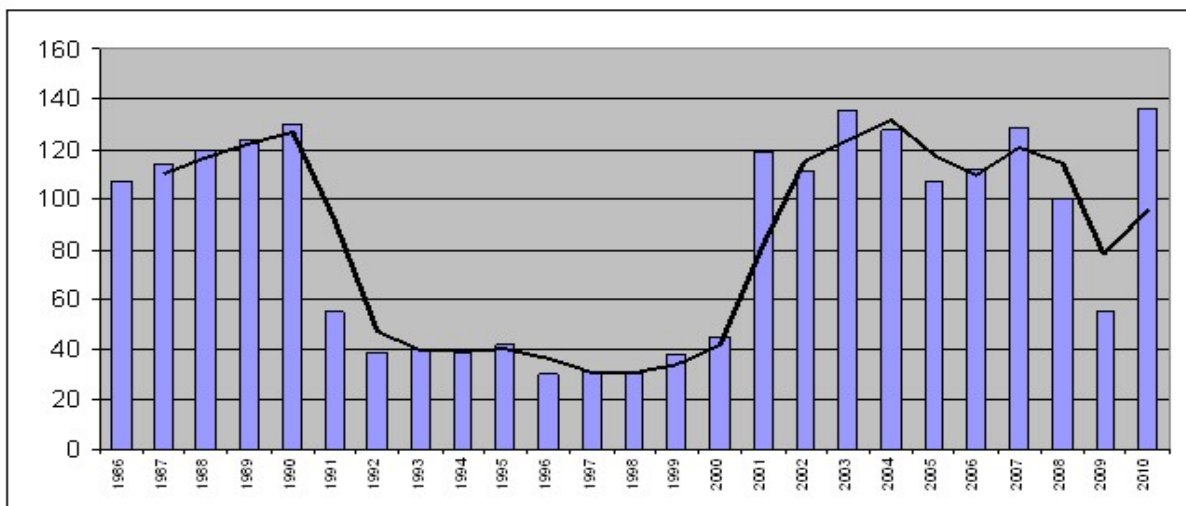

Рис. – Індекси обсягів продукції машинобудування (у відсотках до попереднього року)

Ще однією причиною зменшення прибутковості підприємств машинобудівного комплексу України є зменшення обсягу виробництва продукції. Обсяг продукції машинобудівних підприємств на ринку наведено у табл. 2

Значну роль в зниженні обсягів виробництва в 2009 р. зіграло зменшення закордонних поставок сировини, матеріалів, енергоресурсів, напівфабрикатів та комплектуючих, входження на ринок більш дешевої та якісної імпоротної продукції. В першому півріччі 2008 року відбулося зростання цін на метал, яке призвело до збільшення вартості кінцевої продукції.

Через скорочення світового попиту на ринку машинобудівної продукції підприємства втратили зарубіжні ринки збуту. 2010 рік є часом подолання кризових явищ, відновлення виробничих потужностей, нарощування обсягів виробництва та, відповідно, зростання обсягів реалізованої продукції. На

сьогодні значна увага приділяється освоєнню та підготовці випуску нових видів продукції, упровадженню нових технологій, технічному переозброєнню виробництва, адже розвиток науково-технічної діяльності, розробка та впровадження інновацій є запорукою успішного функціонування та покращення стану машинобудівної галузі.

Таблиця 2.

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції в Україні (тис. грн.)

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Обсяги реалізації промислової продукції України	551729	717076,7	617035,5	806345,8	954232,7
Обсяг реалізованої продукції машинобудівних підприємств	68731	72456	71231	80560	88659

Внаслідок зменшення попиту на продукцію на зовнішніх ринках та через відсутність замовлень на внутрішньому ринку, більшість підприємств машинобудування з листопада місяця 2009 року перейшли на не повний робочий тиждень. У першу чергу, це стосується автомобілебудівної промисловості та важкого і транспортного машинобудування, де спостерігається найбільший спад виробництва.

Ми виділили ряд факторів, що призвели до зменшення виробництва: – скорочення зовнішнього попиту на машинобудівну продукцію, спричинене рецесійними процесами у світовій економіці, що призвело до втрат експортерами зовнішніх ринків збуту, а звідси – неможливість отримання прибутків, відсутність обігових коштів для розвитку виробництва, зростання заборгованості по заробітній платі тощо; – зменшення попиту на продукцію машинобудування на внутрішньому ринку. Це пов'язано зі зниженням купівельної спроможності вітчизняних споживачів; – заморожено споживче кредитування. Таким чином, в результаті скорочення попиту на продукцію машинобудування, в умовах погіршення умов кредитування та нестачі ліквідності виробники, в першу чергу, намагаються реалізовувати продукцію, що знаходиться в наявності на складах без нарощування обсягів виробництва.

Управління машинобудівним підприємством в умовах кризи має бути спрямоване на збільшення надходження фінансових ресурсів та зменшення поточних витрат, на зростання обсягів реалізації продукції. Увагу слід приділити розвитку наукоємних та високотехнологічних виробництв. Це призведе до зниження матеріалоемності продукції, до покращення якості та виходу виробництва на новий рівень, що дозволить зайняти нові ніші на світовому ринку. Для успішного розвитку машинобудування в Україні необхідно підтримувати конкурентоспроможність продукції на світовому ринку. Для цього необхідно забезпечити високу якість продукції, її надійність та довговічність, що потребує великих інвестиційних вливань у наукове забезпе-

чення та оновлення технологічного парку виробництва.

Останнім часом на світовому ринку зросли екологічні вимоги. Екологічність продукції стала одним з показників конкурентоспроможності продукції. Тож, для спроможності конкурувати на світовому ринку необхідно проводити природоохоронні заходи, що будуть спрямовані на зменшення забруднення екології. Для укріплення позицій машинобудівних підприємств на зовнішніх ринках збуту, експортну орієнтацію необхідно збільшити до 35 %. Виручку від експорту має бути використано в основному на імпорт новітніх техніки і технологій, а також комплектуючих виробів. Імпортна техніка може бути застосована у тих випадках, коли аналогічна не виробляється і не може бути вироблена в Україні. Треба досягти збалансованості експорту та імпорту, а за рахунок власного виробництва буде задовольнятися 60-80 % платоспроможної потреби внутрішнього ринку продукції машинобудування [3].

Висновки. Машинобудування України перебуває у складному фінансовому становищі. Кількість збиткових підприємств зростає з кожним роком. Відбулося погіршення експортно-імпортних відносин. Однак машинобудівний комплекс України має значний інноваційний потенціал, що дає велику надію на відродження галузі.

Список літератури: 1. *Барташевська Ю.М.* Розвиток машинобудування України: стан, проблеми, перспективи / Ю.М. Барташевська // Європейський вектор економічного розвитку. – 2010. – № 1. – С.19-25. 2. *Лишиленко В.І.* Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: навч. посібник / В.І. Лишиленко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 325 с. 3. *Літвінов Є.І.* Здобуття конкурентних переваг у глобальній економіці // Економіка та управління підприємствами машинобудівної галузі. – 2008. – № 4. – С. 120-128.

Надійшла до редколегії 28.03.2012.

УДК 330.322(477):622.33(477)

Л.П. СКОТНИКОВА, доц., НТУ «ХПИ», Харків
А.В. ШЕВЧЕНКО, студент, НТУ «ХПИ», Харків

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ УГОЛЬНОЙ ОТРАСЛИ

У статті розглянуті питання інвестиційної привабливості вугільної галузі та підприємств.

В статье рассмотрены вопросы инвестиционной привлекательности угольной отрасли и предприятий.

The questions of investment attractiveness of the coal industry and enterprises.

Угольная промышленность Украины является одной из базовых отраслей экономики, неотъемлемой составляющей других важнейших отраслей: электроэнергетики и металлургии. Однако в последнее время сложи-

лось большое противоречие между чрезвычайно важным значением угольной отрасли и техническим состоянием, в котором она находится.

Экономическая деятельность предприятий, отраслей и страны в целом в значительной мере характеризуется объемом и формами осуществляемых инвестиций.

За последние 20 лет интересы отрасли практически выпали из приоритетов государственной промышленной и инвестиционной политики. Объемы капитальных вложений, как за счет государства, так и за счет собственных средств предприятий, уменьшились более чем в 3 раза. Это привело к кризису шахтного фонда и экономики угольной промышленности.

Предприятия угольной отрасли находятся в ситуации, при которой, с одной стороны, существует острая необходимость в прямом инвестировании предприятий, а с другой – острый дефицит отечественных источников финансирования.

Таким образом, для того чтобы получить объективную оценку инвестиционной привлекательности, необходимо рассматривать весь комплекс показателей влияющих на эффективность функционирование угольных предприятий.

Уже проводились исследования в области инвестиционной привлекательности угольных предприятий, и имеются разработанные и утвержденные методики. Занимались исследованием данного вопроса Амошей А.И., Ильяшов М.А., Салли В.И. В своих методиках они учитывают всего 3 фактора: себестоимость добычи угля, срок службы предприятия и пропускную способность производственных звеньев, что позволяет достаточно быстро и легко рассчитать интегральную оценку [1]. Однако, так как в методике используются только 3 фактора, то сфера ее применения, может ограничиваться только предварительной оценкой инвестиционной привлекательности.

В этой связи актуальным является разработка путей повышения инвестиционной привлекательности угольных предприятий, что позволит расширению шахтного фонда при повышении общей культуры управления и воплощения инновационных проектов.

Инвестирования угольной промышленности включает в себя ряд особенностей. Основным фактором, влияющим на условия инвестирования, является длительный срок окупаемости проекта. Опыт осуществления инвестиционных проектов в угольной промышленности развитых стран показывает, что инвестиционный проект начинает окупаться примерно через 5-10 лет [2].

Эти факторы накладывают особые требования инвестора к гарантиям его деятельности со стороны государства.

Прежде всего, это гарантии:

– предоставления инвестору всех необходимых разрешений (лицензий), необходимых для осуществления инвестиционного проекта на полный срок его действия.

- неизменности (стабильности) условий, выданных разрешений.
- стабильности условий инвестиционной деятельности в целом
- стабильности законодательства.

Право использования инвестором полезного ископаемого в пределах горного отвода должно быть исключительным, т.е. не может одновременно предоставляться и другим лицам. Только так инвестор может нести полную ответственность за последствия своей инвестиционной деятельности. Права инвестора на добычу и реализацию полезного ископаемого не должно ограничиваться вовсе, либо ограничиваться разумно квотами, ценовыми ограничениями, либо иными способами государственного регулирования [4].

С точки зрения эксплуатации уже разведанных и действующих месторождений полезных ископаемых, инвестору должны передаваться исключительно перспективные объекты. Перспективные - это те горные отводы, где залежи полезных ископаемых обеспечат его добычу на срок действия инвестиционного проекта.

Отдельного внимания заслуживают объекты, требующие рекультивации и восстановления (например, породные отвалы). Такие объекты требуют дополнительных капиталовложений и поэтому они должны передаваться инвестору на особых условиях, возможно, при их передаче, должны уменьшать размеры оплаты за акции на сумму требуемых капиталовложений.

Немаловажным аспектом является географическое положение объекта инвестиций. Горнодобывающая отрасль существует в тесной взаимосвязи с перерабатывающими, обогащительными комплексами, а также потребителями (металлургия, энергетика). Их географическая близость, развитость транспортной инфраструктуры влияют на решение об инвестировании.

Отдельно инвестор оценивает комплекс экономических вопросов. Значительный износ оборудования, а также необходимость его замены на новое, более современное, определяет требования инвестора к его свободному и беспопытному ввозу на территорию Украины и вывозу.

Угольная промышленность существует в очень тесной взаимосвязи с энергетическим комплексом. Проблема расчетов за электроэнергию влечет за собой неоплату топлива электростанциями что, в конечном счете, сводит к нулю саму идею инвестиционной деятельности. Таким образом, инвестор заинтересован в наличии государственных гарантий оплаты конечной продукции.

За время длительного государственного управления угольными предприятиями у них накопилось огромное количество долгов и в первую очередь перед бюджетом. Представляется достаточно похвальным стремление государства переложить свои долги на нового собственника, но маловероятно, что инвестор с этим согласится. Когда должник и кредитор совпадают в одном лице, долговое обязательство прекращается. Поэтому списание государством старых долгов является логичным и справедливым [3].

Еще один экономический вопрос, влияющий на принятие решения

об инвестировании – это создание резервных фондов для рекультивации (восстановления) земель. Рекультивация земель по окончании использования месторождения является обязанностью пользователя недрами, вытекающей из права пользования. Поэтому затраты на рекультивацию должны рассматриваться как завершающая часть производственного процесса, а расходы на создание резервных фондов для рекультивации должны уменьшать налогооблагаемую базу, т.е. относиться на себестоимость.

Подводя итоги, можно с уверенностью сказать, что для притока инвестиционного капитала в угольную промышленность, остро необходимо решение некоторых вопросов на государственном уровне.

Список литературы: 1. Салли В.И., Райхель Б.Л., Швец В.Я. Экономические проблемы поддержания мощности малоэффективных угольных шахт Украины. – Днепропетровск: Изд-во НГУ, 2002. – С. 2. Айвазян С.А. Многомерный статистический анализ в социально – экономических исследованиях // Экономика и математические методы. – 1977. – Т. 13. – Вып. – 5. – С. 958-985. 3. <http://investory.com.ua> 4. Амоша А.И., Ильяшов М.А., Салли В.И. Системный анализ шахты как объекта инвестирования. – Донецк.: Ин-т экономики промышленности. – 2002. – 68с.

Поступила в редколлегию 30.03.2012.

УДК 331.101.3:65. 016.3

О.О. ЗАМУЛА, доц., ХНТУСХ, Харків

О.В. БОРОВСЬКА, магістрант, НТУ «ХПІ», Харків

МОТИВАЦІЯ ПЕРСОНАЛУ НА ПІДПРИЄМСТВІ В УМОВАХ КРИЗИ

У статті піднята проблема мотивації персоналу в умовах кризи. Необхідність вживання автоматизованої системи для збору, зберігання показників і організації обліку суб'єктивних оцінок роботи персоналу. У статті приведені значимі чинники, від яких залежить працездатність.

В статье поднята проблема мотивации персонала в условиях кризиса. Необходимость применения автоматизированной системы для сбора, хранения показателей и организации учета субъективных оценок работы персонала. В статье приведены значимые факторы, от которых зависит работоспособность.

In the article heaved up the problem of motivation of personnel in the conditions of crisis. Necessity of application of CAS for collection, storage of indexes and organization of account of subjective estimations of work of personnel. Meaningful factors which a capacity depends on are resulted in the article.

Низькі показники в бізнесі, небезпечні тим, що під час кризи вони загрожують не тільки стійкості, а й самому існуванню підприємства. Перше, що спадає на думку – відмовитися від інвестиційних проектів, скоро-

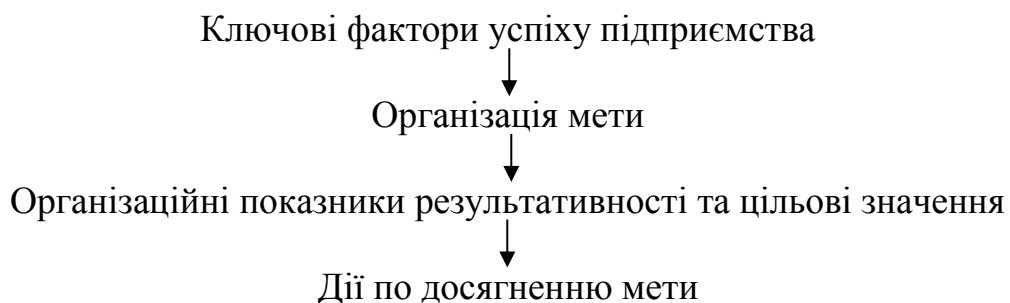
тити рекламу і частину співробітників.

Найскладніше, в управлінні – це орієнтація на потреби ринку та мотивація персоналу. Скільки статей написано в пошуках ідеальної системи мотивації, а ефективність в Україні як і раніше, одна з найнижчих в світі. Зараз 2012 рік і економічна криза вимагає ефективного управління, але рішенням цього завдання в Україну можуть похвалитися небагато підприємство і компаній.

Перше, що робить керівник під час кризи – оптимізує витрати на оплату праці, тобто скоротити, відправити у відпустки, звільнити. Але, якщо вдуматися, основну цінність в бізнесі, створюють люди, їх знання, навички. Конкурентоспроможність підприємства визначається її співробітниками. При вмілому керівництві грамотні співробітники, безсумнівно, приведуть підприємство до лідерства на ринку.

Взаємозв'язок стратегії та ефективності компанії. Успіх підприємства визначається тим, як швидко і якими ресурсами домагається своїх стратегічних цілей. Мотивації в організації необхідно вибудовувати з орієнтацією на стратегічні цілі, які стоять перед бізнесом. Під час кризи, основна стратегія - місія організації, стратегічне бачення – навряд чи піддадуться корективи, у той час як стратегічні цілі, доведеться переглянути. Схематично взаємозв'язок елементів формалізованої стратегії можна представити таким чином.

Місія підприємства. Бачення організації:

У статті розгляду два останні елемента реалізації стратегії – вибір організаційних показників результативності і дії по досягненню цілей. Як використовуючи формалізований підхід в реалізації стратегії, домогтися підвищення ефективності, як персоналу, так і роботи всього підприємства в цілому.

Для керівника приваблива пропозиція підвищити ефективність бізнесу на 10-30 % за досить короткий період. Невеликий розрахунок. У різних галузях витрати на оплати праці варіюються від 20 % до 60 % від загальних витрат. Ці витрати залишаються одними з найбільших в бюджеті будь-якого підприємства, у сфері реальної економіки. Наскільки може зрости прибуток підприємства (навіть в умовах кризи), якщо ефективність співробітників виросте в 1,5-2 рази (при тих же витратах на оплату праці, вироблення зросте на 50-100 %). Більше доступного ресурсу з великим по-

тенціалом віддачі, наявного в розпорядженні керівника складно уявити.

Ефективна робота персоналу на підприємстві є результатом тривалої роботи керівництва компанії щодо формування на підприємстві результативного і існує на підприємстві. Система включає в себе як матеріальні стимули, так і елементи нематеріального заохочення.

У підприємства яке працює на ринку тривалий час, як правило, є свої маленькі секрети в сфері матеріальної мотивації персоналу. Ми можемо ефективно управляти лише тим, що можемо достовірно виміряти. Перше що необхідно зробити - це знайти оцінку, систему координат для мотиваційних схем. Обійтися об'єктивними показниками при побудові системи мотивації (продажу, прибуток, задоволеність клієнтів) або тільки суб'єктивними (дотримання корпоративних стандартів, клієнтоорієнтованість, дисциплінованість) неможливо. Система повинна включати в себе найбільш значимі для бізнесу аспекти.

Системи мотивації, орієнтовані на стратегію. Керівнику важливо вміти зв'язати цілі бізнесу з трудовою мотивацією. Матеріальна мотивація буде в цьому випадку тим механізмом, який допоможе керівнику відзначити успіхи, направивши зусилля на досягнення цілей бізнесу.

Розглянувши механізм матеріальної мотивації як елемент визнання результатів роботи, необхідно відмовитися від зрівнювання оплати праці співробітників, що мають різну кваліфікацію і продуктивність. Такий підхід призводить до демотивації і знижує ініціативу. Система матеріальної мотивації повинні знайти своє місце як постійна (окладная) частину оплати праці, так і нефіксована частина, розмір якої визначатиметься від виробничих результатів. Як правило питання мотивації – особливо матеріальної, найгостріші. Керівнику необхідно пояснювати причини змін, цілі нової системи оплати праці. Мотивації, заснована на цілях – це система управління очікуваннями персоналу. Завдання керівництва в тому, щоб ці очікування були позитивними. Співробітники повинні орієнтуватися високу продуктивність і отримання фінансового бонусу.

Частина оплати праці фіксована (оклад) визначається рівнем кваліфікації співробітника його виробничим потенціалом, в той час як нефіксована частина (бонус) визначається результативністю в роботі. Для створення системи координат для розрахунку фінансового бонусу, зручно використовувати три основні показники, що описують результативність роботи персоналу:

- показники на основі об'єктивних даних (КРБ - наприклад, обсяг або дохід від продажів, кількість клієнтів, коефіцієнт шлюбу);
- показники на основі суб'єктивних даних (дисципліна, клієнтоорієнтованість, зовнішній вигляд);
- показник, що відображає реалізацію запланованих заходів, виконання доручень, виданих працівникові з певним заздалегідь результатом.

Через ці показники можна досить повно описати посадові обов'язки співробітника і оцінити якість їх виконання.

КРБ у співробітників може сильно відрізнятися в залежності від на-

бору функцій, виконуваних ними. Показники на основі об'єктивних даних мають найвищий вагу в порівнянні з іншими показниками. Значимість таких показників можна змінювати в залежності від зміни пріоритетів на ринку і стратегічних пріоритетів самої компанії, в цьому випадку необхідно просто поміняти вагу показника. Об'єктивні дані по більшості показників легко отримати із сучасних автоматизованих облікових систем. У них може зберігатися інформація як за обсягами (маржі, прибутку) продажів, так і інша фінансова і нефінансова інформація.

Показники необхідно вибрати з чотирьох областей моніторингу діяльності підприємства.

1. Фінансові показники. Джерело система бухгалтерського обліку та автоматизована система бюджетного управління.

2. Показники по ринку і клієнтам. CRM-система, запроваджена на підприємстві може надати, дані по клієнтах, впровадження самої CRM-системи буде великим кроком у підвищенні ефективності роботи відділу продажів і маркетингу.

3. Внутрішні процеси. Запроваджена система менеджменту якості відповідно до стандарту ISO, передбачає вимірювання показників по виробничим процесам.

4. Співробітники та інфраструктура. Використання автоматизованої системи управління персоналом. Облік рівня компетенцій співробітників.

Одним з важливих елементом в системі оцінки результативності співробітника є виконання ним доручень та завдань, поставлених керівництвом. За підсумками, співробітник, відповідальний за контроль виконання завдань, вказує, які з них виконані, а виконання яких не досягнуто. З урахуванням кількості виконаних завдань, розраховується підсумковий показник, який впливає на загальну результативність співробітника.

Третьою групою критеріїв, на підставі яких відбувається оцінка ефективності роботи працівника, є суб'єктивні критерії: дотримання процесуальних обмежень і періодичних процедур. Такі суб'єктивні оцінки назовемо процесуальним або корпоративними стандартами.

Три групи показників об'єднуються в єдину матрицю, через яку планується і оцінюється результативність кожного співробітника.

Однією з серйозних задач при формуванні системи мотивації є правильний вибір показників результативності, а з іншого - необхідність забезпечити підтримку в актуальному стані всіх показників протягом тривалого часу. Не маючи автоматизації доведеться використовувати лише ті показники, які ми можемо порахувати вручну, або замінити об'єктивні дані суб'єктивною оцінкою, що для системи мотивації часто неприйнятно. Але довіра персоналу до системи мотивації, побудованої на суб'єктивних оцінках керівництва, буде низьким. Інший аргумент на сторону автоматизованої системи полягає в тому, що вона забезпечує регулярність збору даних і їх аналізу. Підведення підсумків має ввійти в практику оперативної

роботи співробітника і керівника.

Цю систему можна застосувати на практиці, описавши показники ефективності менеджера поробиті з клієнтами (менеджера по продажам).

З автоматизованої системиможна збирати, зберігати та аналізувати показники. У списку співробітників підприємства в прив'язці до організаційної структури. За допомогою нього можна легко вибирати цікавий об'єкт управління (посада, з призначенням на неї співробітником) для аналізу виконання показників. У центральній верхній частині на закладках представлені набори показників з плановими та фактичними даними, а в нижній частині екрана формується динамічний звіт, за допомогою якого можна бачити зміну показників в часі.

Розглянемо тепер матрицю менеджера з продажу в іншому поданні, де можна бачити SMART-завдання і стандарти співробітника (див.рис.).

Цілі

Цільові показники					
Цільові показники	Вага, %	План	Факт	% виконання	КПД, %
Маржа від продажу	50	150 000	130 000	86,667	43,334
Стандарти, %	10	100	100	100	10
Кількість нових клієнтів	10	5			
SMART задачі, %	10	96	95	98,958	9,896
Кількість контрактів на відкритих заходах	10	15			
Сума					66,866
SMART задачі					
SMART задачі	Вага, %	Статус			
Отримати відгуки від клієнтів	30	66,667			
Провести аналіз скарг клієнтів, звіт передати керівнику	20				
Провести презентацію нової продукції	20				
Подзвонити клієнту та привітати зі святом	10				
Збір дебіторської заборгованості	20	100			
Участь у виставках	10				
Стандарти					
Порядок збору документації	Вага, %	Оцінка			
Клієнтоорієнтованість	50	Відповідає очікуваному			
	50	Відповідає очікуваному			

Рис. – Матриця показників менеджера по продажам

Найбільш важливі показники для посади отримують найбільшу вагу в матриці. Наприклад в наведеному прикладі основним показником є маржа від продажу. У цій посаді визначені такі показники, як: кількість нових клієнтів, залучених відповідно до спеціалізації менеджера, задоволеність клієнтів, а також кількість отриманих контактів на відкритих заходах (наприклад, на виставках). Крім того, у продавця є завдання: отримання відгуків від клієнтів по виконаній роботі, проведення розбору скарг, проведення презентації нового продукту колегам і т.д. В якості набору показників, які оцінюються з використанням суб'єктивного підходу, виділені стандарти «робота по збору та зберігання документації» і «клієнтоорієнтованість».

Після того, як в системі будуть зібрані дані за об'єктивними показниками, керівник або співробітник, на якого покладено відповідна функція, проставляє факт виконання кожного завдання і виконує її оцінку за суб'єктивними показниками. Як підсумок по кожному співробітнику розраховується у відсотках коефіцієнт його ефективності. На основі заздалегідь певного алгоритму, розраховується розмір фінансового бонусу. Умовою отримання бонусу може бути, наприклад, таке правило: «При ефективності менше 60 % – відсутність премії, при ефективності від 60 % до 75 % розмір бонусу буде 50 %, а при ефективності більше 95 % – співробітник отримає бонус розмірі 100 %». Таким чином, ми отримуємо об'єктивний показник ефективності співробітника – розрахований математично коефіцієнт на основі запланованих цільових орієнтирів, які були відомі співробітникам заздалегідь. При досягненні позначених показників, співробітник буде винагороджений, при значному недовиконанні – може стати питання про звільнення. Важливим елементом системи мотивації на підприємстві є нематеріальні стимули.

При впровадженні на підприємстві системи мотивації, заснованої на досягненні цільових показників, багато керівників починають сумніватися в її життєздатності. Частина з них виявиться права. Є кілька значущих чинників, від яких залежить, чи дійсно така система буде працювати на підприємстві тривалий час:

- підтримка системи з боку першої особи підприємства, яке визначає стратегію бізнесу: власника або топ-менеджера. Воля і послідовність керівника будуть багаторазово винагороджені у вигляді зростання бізнес-показників;
- готовність персоналу до змін. Керівнику потрібно оцінити наскільки своєчасними будуть організаційні зміни на підприємстві. Криза поставила багато компаній в умови виживання. При правильно вибраному векторі організаційних змін, можна одержати необхідний в існуючих умовах кризи зростання продуктивності праці;
- участь персоналу в змінах. Впровадження системи управління по цілям має сенс починати з навчання керівників і персоналу. Без навчання технології постановки цілей та оцінки результатів, неможливо буде донести той безумовний раціоналізм, який закладений в цій технології.

Впровадження нової системи мотивації не є панацеєю для будь-якого підприємства і рішення про доцільність її впровадження має приймати власник або керівник. Але потрібно визнати, що підвищення ефективності персоналу – завдання, яке може принести значну віддачу для бізнесу. Створення системи управління по цілям допоможе керівникам не тільки визначитися з пріоритетами для бізнесу, а й донести до співробітників ті завдання, які є значущими для компанії в непростих економічних умовах.

Список літератури: 1. *Є. В. Мних*. Економічний аналіз: підручник. – Київ: Центр нав-

чальної літератури, 2003. – 412 с. **2.** *Нападовська Л.В.* Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с. **3.** *Сич Є.М., Кравчук Г.В., Ільчук В.П.* Управлінський аналіз діяльності суб'єктів господарювання: Навч. посібник. – К.: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2004. – 204 с. **4.** *Панасюк В.* Управління витратами виробництва. – Тернопіль: Економічна думка, 1999. – 118 с. **5.** *Верхоглядова Н.І.* Фінансовий аналіз суб'єктів господарської діяльності промислових підприємств: Монографія. – Дніпропетровськ: наука і освіта, 2003. – 204 с. **6.** *К. Уолш.* Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства: Пер. з англ. – К.: Всеуито; Наукова думка, 2001. – 367 с. **7.** *Банасько Т.М.* Класифікація витрат як засіб поглиблення інтеграційних властивостей функції обліку в системі управління // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2008. № 30. – С. 25-31. **8.** *Череп А.В.* Економічний аналіз: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 160 с. **9.** *Н. Костецька.* Стратегія зниження витрат // Галицький економічний вісник. – 2005. № 2 (6). – С. 38-43.

Надійшла до редколегії 30.03.2012.

УДК 658:330.322

В.А. МИЩЕНКО, докт. економ. наук, проф., НТУ «ХПИ», Харьков
Я.С. ВАЩЕНКО, магистрант, НТУ «ХПИ», Харьков

СПОСОБЫ КАЧЕСТВЕННОЙ ОЦЕНКИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ ДЛЯ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТОРОВ

Аналізуються способи якісної оцінки інвестиційної привабливості підприємства, а також розглядаються методи залучення інвестицій підприємством. Розглядається сутність інвестиційної привабливості підприємства.

Анализируются способы качественной оценки инвестиционной привлекательности предприятия, а также рассматриваются методы привлечения инвестиций предприятием. Рассматривается сущность инвестиционной привлекательности предприятия.

Ways of qualitative assessment of investment attractiveness of enterprises, and discusses methods of attracting investment company. The essence of investment potential.

Постановка задачи. Для предприятий в условиях нынешней экономической ситуации правильная оценка инвестиционной привлекательности является одним из важных пунктов стабильности предприятия. На стабильность предприятия влияют следующие факторы: способность предприятия выдерживать конкуренцию, производство и выпуск продукции, квалификация персонала, оборачиваемость средств, а также другие финансовые характеристики и так далее.

Предприятие легко может прийти к банкротству при несоблюдении этих факторов. Исследование инвестиционной привлекательности, а также, в даль-

нейшем, правильное распределение средств позволит избежать банкротства, а также перейти на качественно новый уровень развития.

Потенциального инвестора и непосредственно руководство предприятия интересует не только динамика изменения инвестиционной привлекательности предприятия за прошедший период времени, но и тенденции изменения ее в будущем. Знать тенденцию изменения данного показателя – значит, с одной стороны, быть готовым к затруднениям и принять меры для стабилизации производства, и, с другой стороны, использовать момент роста показателя инвестиционной привлекательности для привлечения новых инвесторов, своевременного ввода новейших и усовершенствования устаревших технологий, расширения производства и рынка сбыта, улучшения эффективности работы предприятия и так далее.

Цель исследования. Выбор методики анализа инвестиционной привлекательности предприятия и ее проведение.

Результаты анализа. Оценка инвестиционной привлекательности предприятия играет для хозяйствующего субъекта большую роль, так как потенциальные инвесторы уделяют внимание данной характеристике предприятия немалую роль, изучая при этом показатели финансово-хозяйственной деятельности как минимум за 3-5 лет. Также для правильной оценки инвестиционной привлекательности инвесторы оценивают предприятие как часть отрасли, а не как отдельный хозяйствующий субъект в окружающей среде, сравнивая исследуемое предприятие с другими предприятиями в этой же отрасли. Активность деятельности инвесторов во многом зависит от степени устойчивости финансового состояния и экономической состоятельности предприятий, в которые они готовы направлять инвестиции. Именно эти параметры главным образом и характеризуют инвестиционную привлекательность предприятия. Между тем в настоящее время методологические вопросы оценки и анализа инвестиционной привлекательности не достаточно разработаны и требуют дальнейшего развития.

Изучив существующие подходы к сущности инвестиционной привлекательности предприятия [1-3], можно систематизировать и объединить существующие трактовки в четыре группы по следующим признакам.

1. Инвестиционная привлекательность как **условие развития предприятия**. Инвестиционная привлекательность предприятия – состояние его хозяйственного развития, при котором с высокой долей вероятности в приемлемые для инвестора сроки инвестиции могут дать удовлетворительный уровень прибыльности или может быть достигнут другой положительный эффект.

2. Инвестиционная привлекательность как **условие инвестирования**. Инвестиционная привлекательность – это совокупность различных объективных признаков, свойств, средств, возможностей, обуславливающих потенциальный платежеспособный спрос на инвестиции в основной капитал.

3. Инвестиционная привлекательность как **совокупность показателей**. Инвестиционная привлекательность предприятия – совокупность эко-

номических и финансовых показателей предприятия, определяющих возможность получения максимальной прибыли в результате вложения капитала при минимальном риске вложения средств.

4. Инвестиционная привлекательность как *показатель эффективности инвестиций* [1]. Эффективность инвестиций определяет инвестиционную привлекательность, а инвестиционная привлекательность – инвестиционную деятельность. Чем выше эффективность инвестиций, тем выше уровень инвестиционной привлекательности и масштабнее – инвестиционная деятельность, и наоборот.

Таким образом, обобщив предложенную выше классификацию, можно сформулировать наиболее общее определение инвестиционной привлекательности предприятия – это система экономических отношений между субъектами хозяйствования по поводу эффективного развития бизнеса и поддержания его конкурентоспособности [2].

С позиций инвесторов, инвестиционная привлекательность предприятия – это система количественных и качественных факторов, характеризующих платежеспособный спрос предприятия на инвестиции. Инвестиционная привлекательность зависит как от внешних факторов, характеризующих уровень развития отрасли и региона расположения рассматриваемого предприятия, так и от внутренних факторов – деятельности внутри предприятия. Одним из главных факторов инвестиционной привлекательности предприятия являются инвестиционные риски (риск упущенной выгоды, риск снижения доходности, риск прямых финансовых потерь).

Также факторы, оказывающие влияние на инвестиционную привлекательность, подразделяются на: производственно-технологические; ресурсные; институциональные; нормативно-правовые; инфраструктурные; деловая репутация и другие. Инвестиционная привлекательность с точки зрения отдельного инвестора может определяться различным набором факторов, имеющих наибольшее значение в выборе того или иного объекта инвестирования.

На сегодняшний день существует большое количество способов анализа инвестиционной привлекательности предприятий. Остановимся на рассмотрении основных из них.

В теории и практике недостаточно исследовано, какие методы, или определенные группы методов нужно использовать при анализе и принятии управленческих решений к определению инвестиционной привлекательности предприятия. Каждый исследователь использует тот или иной метод по своему усмотрению. С другой стороны, большое количество методов дает нам право выбора, так как нет правила «следовать определенной модели», есть только общие понятия и определения.

В статье Садикова М. А., Коломиеца Н. О. и Дмитренко Э. В. [3] представлена классификация методов инвестиционной привлекательности. Авторы статьи анализируют существующие методы и модели исследования инве-

стиционной привлекательности предприятий и отраслей, а также обосновывают необходимость классификации методов и моделей по определенным признакам с целью определения наилучших путем исследования.

К основным методам исследования инвестиционной привлекательности предприятия относятся: традиционные методы финансового анализа, имитационные, матричный, Ансофа, Монте-Карло, институт статистики (Бавария), Boston Consulting Group (матрица рост/доля рынка), McKinsey and Company (матрица стратегического планирования бизнеса), SWOT-анализ. Используют и такие модели анализа инвестиционной привлекательности предприятия: мониторинг финансового состояния по показателям (EVT, SVA, CFROI, MVA), модель «ADL/LC» (Arthur D. Little / Life Cycle), IASC (International Accounting Standards Commitets).

Целесообразно проводить исследования привлекательности предприятия несколькими способами, для того, чтобы иметь полную оценку. Проведя исследование именно так, можно получить разные результаты, что впоследствии поможет принять правильное управленческое решение. Что бы лучше провести анализ инвестиционной привлекательности предприятия в области при условии оценки финансового риска, используя метод «Монте-Карло», лучше еще провести анализ в этой же области методами имитационный или методом института статистики (Бавария). Это даст возможность выбирать из нескольких вариантов, что впоследствии поможет принять правильное управленческое решение, а также будет полезна для потенциального инвестора. Инвестиционная привлекательность важна для инвесторов, так как анализ предприятия и его инвестиционной привлекательности позволяет свести риск неправильного вложения средств к минимуму.

Выводы.

1. Существует несколько трактовок определения «инвестиционной привлекательности», но, обобщив их, можно сформулировать следующее ее определение: инвестиционной привлекательности предприятия – это система экономических отношений между субъектами хозяйствования по поводу эффективного развития бизнеса и поддержания его конкурентоспособности.

2. Не следует останавливаться на одном методе или на одной модели. Для качественного анализа инвестиционной привлекательности предприятия, следует провести его разными методами для получения информации о выборе лучшего управленческого решения.

Список литературы: 1 Крылов Э.Н., Власова В.М., Егорова М.Г. Анализ финансового состояния и инвестиционной привлекательности предприятия. М.: Финансы и статистика, 2003. – 192 с. 2 Комплексная оценка инвестиционной привлекательности предприятий / Трясцина Н.Ю. // Экономический анализ. – 2006. – № 18 – 5 с. 3 Классификация методов исследования инвестиционной привлекательности. / Садикова М.А., Коломиеца Н.О. и Дмитренко Э.В. // Вестник НТУ «ХПИ». – 2011. – 6 с.

Поступила в редколлегия 30.03.2012.

И.А. ЧЕКМАСОВА, доц., НТУ «ХПИ», Харьков

Е.А. МЯНД, магистрант, НТУ «ХПИ», Харьков

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОВ ПРОДВИЖЕНИЯ ТОВАРОВ/УСЛУГ НА ЗАРУБЕЖНЫЙ РЫНОК СТРАНЫ

В данной статье исследуются формы и методы продвижения товаров и услуг на зарубежный рынок, обобщение современной практики сбыта товара, а так же определение особенностей рекламной стратегии.

В статті аналізуються форми та методи просування товарів та послуг на закордонний ринок, узагальнення сучасної практики збуту товарів, а також визначення особливостей рекламної стратегії.

In this article analyzing the forms and methods moving the goods and services forward to foreign marked, generalization of modern practice selling goods, and also determination special features of advertising strategy.

Постановка задачи. Для современного этапа реформирования экономики Украины характерны тенденции ее возрастающей интеграции с мировым сообществом. Ликвидация государственной монополии на внешнеэкономическую деятельность позволила выйти на зарубежный рынок многочисленным украинским предприятиям, так как успешная коммерческо-хозяйственная деятельность невозможна без участия в международном сотрудничестве. Расширение международных связей и интеграции, установление коммерческих и деловых отношений, уверенный выход на мировой рынок при одновременной активизации внутреннего – обязательные условия занятия Украиной достойного места в мировом сообществе. Новыми проблемами, связанными с существенными сдвигами в политической и экономической ситуации в стране, стали возникновение сильнейшей конкуренции (во многих отраслях в первую очередь со стороны иностранных компаний), изменения поведения потребителей и т.п. Поэтому для любой фирмы, желающей включиться в международные экономические отношения, первостепенной задачей становится обеспечение успешного выхода на внешний рынок. В этой связи, исследование форм и методов продвижения товаров и услуг на зарубежные рынки, становится необходимым средством разработки международной политики, направленной на выявление оптимального соотношения направлений и средств, необходимых для обеспечения наибольшей эффективности процесса выхода на зарубежный рынок.

Цель исследования. Рассмотрение принципов и методов разработки стратегии выхода предприятия на внешний рынок.

Результаты исследования. Актуальность темы на современном эта-

пе развития экономики определяется тем, что разработка эффективных форм и методов продвижения товаров на зарубежные рынки снижает потенциальные риски, связанные с проникновением, и повышает вероятность успеха компании на целевом зарубежном рынке.

Создание целостной системы продвижения товара от производителя к потребителю становится главной целью компании. Комплекс сбыта товара является существенной составной частью современной стратегии компании, который представляет собой упорядоченный и целенаправленный процесс осознания фирмой проблем потребителя и регулирования рыночной деятельности.

Создавая систему продвижения товара, формируется новое мышление в управлении компанией. Кроме того, создается новый образ действия на рынке. Таким образом, можно говорить о целостной методологии рыночной деятельности, в ходе которой складывается и развивается система продвижения товаров, в которой используется богатый набор приемов совершенствования функций товара, воздействия на потребителя, система стимулирования спроса и сбыта, эффективность каналов товародвижения, развития коммуникаций, в первую очередь рекламы, создание и расширение марочной стратегии, гибкая ценовая политика.

Теоретической и методологической основой диссертационного исследования послужили труды зарубежных специалистов в области продвижения товара на рынок, таких как Бернет Дж., Блэкуэлл Р., Гарднер Б., Джи Б., Дойль П., Дуглас Д., Клэнси К., Коллинз Т., Мориарти. и др.

Можно назвать ряд отечественных авторов, которые начали заниматься разработкой вопросов рыночной деятельности компаний, стимулирования спроса, создания и сбыта марочной продукции, ценообразования. Среди них – Азарян Е.М., Акимова И.М., Волгин В., Гаркавенко С.С., Герчикова И., Голубков Е., Демидов В., Егорова О., Завьялов П., Левшин Ф. и др.

Методологическую основу маркетинговых исследований составляют общенаучные, аналитико-прогностические методы и методические приемы, заимствованные из других областей знаний.

Системный анализ позволяет рассматривать любую рыночную ситуацию как некий объект для изучения с большим диапазоном внутренних и внешних причинно-следственных связей.

Комплексный подход позволяет исследовать рыночную ситуацию, рассматривая ее как объект, имеющий разное проявление. Если взять рынок определенного товара, то его необходимо рассматривать с точки зрения спроса, предложения, цены, жизненного цикла товара.

Маркетинговые исследования – это сбор, обработка и анализ данных о рынке, конкурентах, потребителях, ценах, внутреннем потенциале предприятия в целях уменьшения неопределенности, сопутствующей принятию маркетинговых решений. Результатом исследований маркетинга являются конкретные разработки, которые используются при выборе и реализации

стратегии, а так же маркетинговой деятельности предприятия.

Как показывает практика, без рыночных исследований невозможно систематически собирать, анализировать, и сопоставлять всю информацию, необходимую для принятия важных решений, связанных с деятельностью на рынке, выбором рынка, определения объемов продаж, прогнозированием и планированием рыночной деятельности.

Объектами рыночного исследования являются тенденция и процесс развития рынка. Включая анализ изменения экономических, научно-технических, законодательных и др. факторов, а так же структура и география рынка, его емкость, динамика продаж, барьеры рынка. Состояние конкуренции, сложившаяся конъюнктура, возможности и риски.

Основными результатами исследования рынка являются:

- прогнозы его развития, оценка конъюнктурных тенденций, выявление ключевых факторов успеха;
- определение наиболее эффективных способов ведения конкурентной политики на рынке и возможности выхода на новые рынки;
- осуществление сегментации рынков.

Исследование потребителей позволяет определить и исследовать весь комплекс побудительных факторов, которыми руководствуются потребители при выборе товаров (доходы, образование, социальные положения и др.)

Предметом исследования является мотивация поведения потребителей и определяющие ее факторы, изучается структура потребления, обеспеченность товарами, тенденции покупательского спроса. Цель исследования потребителей – сегментация потребителей, выбор целевых сегментов.

Основная задача исследования конкурентов заключается в том, чтобы получить необходимые данные для обеспечения конкретного преимущества на рынке, а так же найти пути сотрудничества и кооперации возможными конкурентами. Этой целью анализируются сильные и слабые стороны конкурентов, изучается занимаемая ими доля рынка, реакция потребителей на маркетинговые средства конкурентов, организация управления деятельностью.

В целях получения сведений о возможных посредниках, с помощью которых предприятие будет в состоянии присутствовать на выбранных рынках, производится изучение фирменной структуры рынка. Помимо посредников предприятие должно иметь представление о транспортно-экспедиторских, рекламных, страховых, финансовых и др. организациях, создание совокупности маркетинговую инфраструктуру рынка.

Продвижение товара – это деятельность по планированию, претворению в жизнь и контролю за физическим перемещением материалов и готовых изделий от мест их производства к местам потребления с целью удовлетворения нужд потребителей и выгодой для себя [1].

Функция продвижения товара имеет ряд основных подфункций:

- персональная продажа;

- реклама с использованием средств массовой информации;
- стимулирование сбыта;
- торговля;

Персональный продавец определяет и заключает контракт с новыми потенциальными покупателями; информирует покупателя о товаре, его цене, особых свойствах, доступности и прочее; убеждает покупателя сделать свой выбор; отвечает на вопросы, касающиеся товара, демонстрирует товар; ведет переговоры по заключению договора купли - продажи; устанавливает отношения между покупателями и торговой фирмой; занимается разбором жалоб покупателей; обеспечивает свою фирму необходимой информацией о своем районе деятельности, покупателях; предоставляет соответствующие рекомендации по продвижению товара.

Реклама – неперсонифицированное сообщение, направленное на целевую аудиторию при помощи различных средств массовой информации для представления и продвижения продукции, услуг и идей, затраты на которое несет идентифицируемый спонсор.

Средства массовой информации делятся на различные типы: печатные, аудиовизуальные и уличные. Каждый тип различается по способности выполнения специфической рекламной задачи (специализированный журнал даст более детальную информацию, чем телевидение, но телевидение привлечет внимание гораздо большей аудитории). Выбор средства массовой информации делается так, чтобы оно было наиболее пригодным для достижения цели рекламы, но по минимальной цене.

Наконец, частью рекламной системы должны быть сам рынок и составляющие его потенциальные покупатели. Понимание покупателя, его потребностей, положения и знание того, какие средства информации он предпочитает, являются существенной предпосылкой для планирования рекламных объявлений, что позволит с наибольшей эффективностью достигнуть целевого потребителя.

Управление сбытом должно быть способно прогнозировать, планировать, организовывать, мотивировать, общаться и контролировать. От него требуется способность управлять, мотивировать и вдохновлять преимущественно экстравертивную группу продавцов, обладать навыками решения человеческих проблем.

Торговля включается в «структуру продвижения» и является способом, которым продукт представляется к продаже (включая упаковку, демонстрационные витрины и т. д.). На сегодняшний день экспорт как прямой, так и косвенный является наиболее целесообразным способом выхода на внешний рынок. Организация производства за рубежом является невыгодной, вследствие того, что, производственный процесс имеет привязку к сырьевой базе. Кроме того, украинские предприятия обладают достаточными мощностями и сравнительно дешевой рабочей силой.

Продвижению отечественной продукции на внешние рынки может

способствовать укреплению связей с официальными зарубежными представительствами Украины за рубежом с целью проведения ими предварительных маркетинговых исследований, в том числе в форме ознакомления заинтересованной зарубежной аудитории с запланированной на экспорт продукцией, консультирования экспортеров по вопросам зарубежного законодательства, норм и правил поведения на рынке, существующих стандартов, сертификатов и др. требований к качеству продукции.

Выводы.

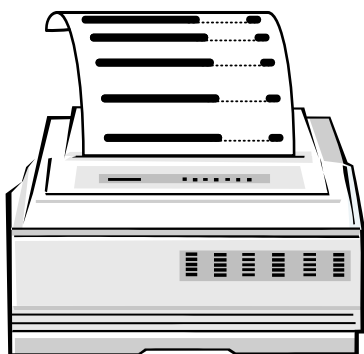
1. Общеизвестным является положение о том, что в условиях развитого рынка разработка и применение стратегии маркетинговой деятельности – одна из важнейших функций руководителей высшего звена. Одна из основных задач маркетинга – установление максимально возможной плановости и пропорциональности в деятельности предприятия, уменьшение неопределенности и риска в хозяйственной деятельности и обеспечение концентрации ресурсов на выбранных приоритетных направлениях.

2. Тема работы является достаточно интересной, поскольку разработка маркетинговых программ и выработка стратегий является сейчас основным пунктом успешной работы предприятия как в национальных границах так и с выходом за рубеж.

3. Анализ функций и задач отделов сбыта предприятий позволяет сделать вывод о том, что вопросами коммерческой деятельности на международном рынке они, как правило, не занимаются. Поэтому усиление маркетинговой ориентации относительно деятельности на внешних рынках лучше начинать с совершенствования деятельности внешнеторговых (внешнеэкономических) служб предприятия.

Список литературы: 1. Алексунин В.А. Международный маркетинг. – М.: Издательский дом «Дашков и К», 2000. 2 Виханский О.С. Стратегическое управление: Учебник. – 2е изд., перераб. и доп. – М. Гардарики, 1998. 3 Горемыкин В.А., Богомолов О.А. Экономическая стратегия предприятия – М.: Информационно-издательский дом «Филин», Рилант, 2001. 4 Международный маркетинг: учебное пособие. Под общ. Ред. В.Г. Кузнецова. – Донецк: ДонГУ, 2000.

Поступила в редколлегию 30.03.2012.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
ЛІТОПИС: ДАТИ, ПОДІЇ, ОСОБИСТОСТІ	4
<i>Петутина Е.</i> В мире ценностей	4
<i>Первалова Л.</i> День рождения факультета интегральной подготовки	8
<i>Горбунов М.</i> Козацьки розваги.....	25
<i>Белый В.</i> Козачьи громады – новое ячеек государственности.....	30
ПРАВО. ДЕРЖАВА. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО	33
<i>Стасевська О.А.</i> Формування деонтологічної моральної свідомості юриста в сучасному українському суспільстві.....	33
<i>Киян М.Ш., Окладна М.Г.</i> Становлення виборчих технологій України за часів Лютневої буржуазно-демократичної революції 1917 р.	41
<i>Кашаба О.Ю.</i> Генезис українського громадянського суспільства.....	47
<i>Первалова Л.В.,</i> Проблеми захисту комерційної таємниці у законодавстві України.....	52
<i>Анучина Л.В., Грицаненко В.Г.</i> Випробування глобалізацією	59
ДУХОВНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	65
<i>Маліков В.В.</i> Наймитування дітей у сучасній українській культурі	65
ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ	71
<i>Кузьменко О.В., Решетняк Н.Б.</i> Формування у студентів вмінь та навичок самостійної пізнавальної діяльності	71
ФІЛОСОФСЬКИ ПРОБЛЕМИ НАУКИ І ТЕХНІКИ	77
<i>Бардин А.Н.</i> Теоретико-методологические основания войны и терроризма	77
<i>Дольская О.А.</i> Формирование мышления в ситуации лекции-события	83
<i>Мищенко М.М.</i> Філософські основи сучасної освіти (до проблеми гуманітаризації / гуманізації освітнього процесу)	89
ІНТЕГРАЦІЯ ФІЛОЛОГІЇ І ТЕХНІЧНИХ НАУК	95
<i>Дорошенко А.Ю., Сайєд Мохаммад Таухід Сіддікі, Шаронова Н.В.</i> Використання онтологій для семантичного пошуку документів	95
ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ	100
<i>Кузьменко Л.В., Басюк А.С.,</i> Можливості удосконалення оцінки фінансового стану підприємства	100

Соколенко В.А., Оленич О.Г. Основні цілі реформування житлово-комунального господарства	105
Соколенко В.А., Піскунова О.М. Методические аспекты разработки механизма оптимизации портфеля ценных бумаг банка	111
Щербакова Г.В., Погорєлов І.М. Стратегічне управління інвестиціями в основний капітал.....	115
Прохоренко О.В. Аутсорсинг як засіб віртуалізації бізнесу.....	119
Погорєлов І.М., Карповіч Д.М. Питання планування доходів та видатків у бюджетних установах.....	123
Бринь П.В., Драмарецька І.Г. Основні види диверсифікації господарської діяльності.....	128
Скотникова Л.П., Скребцов Є.О. Проблеми та досягнення у галузі туризму України	132
Соколенко В.А., Струкова А.Г. Стан та перспективи розвитку малого бізнесу в сучасних умовах та його вплив на національну економіку	136
Горбунов М.П., Ажель В.О. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств агропромислового комплексу.....	141
Чайкова О.І., Присухіна С.Л. Напрями удосконалення механізму стимулювання і розвитку ЗЕД суб'єктів МСП	145
Замула А.А., Пархоменко Э.А. Маркетинговые подходы к прогнозированию и регулированию этапов жизненного цикла товара	151
Соколенко В.А., Усачов М.І. Аналіз сучасного стану машинобудівних підприємств України	155
Скотникова Л.П., Шевченко А.В. Пути повышения инвестиционной привлекательности угольной отрасли	159
Замула О.О., Боровська О.В. Мотивація персоналу на підприємстві в умовах кризи	162
Мищенко В.А., Ващенко Я.С. Способы качественной оценки инвестиционной привлекательности предприятия для иностранных инвесторов.....	168
Чекмасова И.А., Мяндр Е.А. Исследование методов продвижения товаров/ услуг на зарубежный рынок страны.....	172

Наукове видання

**ВІСНИК
НАЦІОНАЛЬНОГО ТЕХНІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ «ХП»**

Збірник наукових праць

Тематичний випуск

**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА»**

Випуск № 31

Науковий редактор д.т.н., проф. А.В. Кіпенський

Технічний редактор А.І. Пухаренко

Відповідальний за випуск к.т.н. Г.Б. Обухова

Обл. вид. № 99-12

Підп. до друку 27.06.2012 р. Формат 60×84 1/16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Таймс. Ум. друк. арк. 9,4.

Наклад 300 прим. Зам. № 05/07. Ціна договірна.

Видавничий центр НТУ «ХП».

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК № 116 від 10.07.2000 р.
61002, Харків, вул. Фрунзе, 21

Центр оперативної поліграфії ТОВ «Тім Пабліш Груп»
61035, Харків, пр-т Гагаріна, 129